РЕСПУБЛИКАДИН ЖЕМИЯТДИННИ СИЯСАТДИН ГАЗЕТ

ЛезгиГазет

Жуван Ватан, ватанэгьлияр, дидед чIал хуьх!

515 млн манат чара ийида

22-ноябрдиз Махачкъалада РД-дин Гьукуматдин Председатель А.Абдулмуслимован регьбервилик кваз меркездин аэропорт цIийикIа туькIуьр хъувунин месэлайриз талукьарнавай совещание кьиле фена. Идакай "Лезги газетдиз" регионди Гьукуматдин пресс-къуллугъди хабар гана.

Махачкъаладин аэропорт цIийикIа туькIуьр хъувунин кьвед лагьай паюниз, санлай къачурла, 515 миллион манат пул чара ийида. Такьатар, РФ-дин Гьукуматдин 1704-нумрадин къарардин бинедаллаз, Дагъустандин бюджетдай ахъайда.

Аэропортунин генеральный директор Саид Рамазанован гафаралди, цIийикIа туькIуьр хъувунин кIвалахрин сергьятра аваз 6 объект эцигдайвал я. Абурун арада улакьар акъвазардай чкадал физвай цIийи рехъ, электроэнергиядин цIийи линияр, марфарин ятар авахьзавай алава канализация ва масабур ава.

Кьве сеферда СССР-дин Игит Амет-Хан Султанан тIварунихъ галай международный аэропорт Дагъустанда авай тек сад я. Анай самолетри Урусатдин ва къецепатан са жерге уьлквейрин (Узбекистан, Туьркия, ОАЭ) шегьерриз лув гузва.

1920 – йисалай акъатзава | N 47 (11056) хемис 24 – ноябрь, 2022 – йис | WWW.LEZGIGAZET.RU | Къимет "Дагпечатдин" киоскрай - 16 манат

ХъуьтIуьз гьазурвал аквазва

Хийир ЭМИРОВ

Дагъустан Республикадин Кьил Сергей Меликован регьбервилик кваз 22-ноябрдиз республикадин энергетикадин ва ЖКХ-дин карханаяр дурумлувилелди вилик финин ва регион газдалди таъминарунин месэлайрин гьакъиндай ва РД-дин ЖКХ-дин карханаяр 2022-2023-йисарин хъуьтIуьн варцариз гьазур хьунин рекьяй регионди штабрин саналди тир заседание кьиле фена.

КIватI хьанвайбур тебрик авуналди, регионди регьберди зулунни хъуьтIуьн варцариз гьазур хьунин месэлаяр датIана гуьзчивилик кутунин важиблувал къейдна: "РД-дин ЖКХ-дин карханаяр зулунни хъуьтIуьн варцариз гьазур хьунилай гележегдин вири кIвалахар аслу жезвайди я".

С.Меликова малумарайвал, хуьрер, кIвалер газдалди таъминар хъувунин зурба проектдин сергьятра аваз пландик 2 агъзурдалай виниз кIвалер кутунва. Гьа са вахтунда республикади яшайишдин кьезилвилер авай агьалийриз газдихъ галаз алакъалу тадаракар пулсуз маса къачун, кIвалерин участокдай газдин линияр тухун патал кьилдин такьатар чара авунва.

"И важиблу месэлаяр гежел вегьиниз ерли рехъ гана кIандач", - къейдна Сергей Меликова.

Талукь органрал субсидияр гунин еришар хкажунин месэла кьиляй-кьилиз чирун тапшурмишнава.

РД-дин эцигунрин, архитектурадин ва ЖКХ-дин министр Артур Сулейманова малумарайвал, къенин йикъалди ЖКХ-дин карханаяр зулунни хъуьтIуьн варцариз 100 процентдин гьазур хьанва. Вири муниципалитетра чими ийидай къурулушар кардик кутунва. Гьа са вахтунда жуьреба-жуьре аварияр ва тадаракар къайдадикай хкатунин хьтин дуьшуьшар фикирда кьуна, Дагъустандин вири шегьерра ва районра материально-технический такьатар гьазурнава.

Министрдин гафаралди, хуьрера газдалди таъминар тавунвай яшайишдин карханаяр, идараяр чимивилелди таъминардай кIарасар, цIивин ва маса шейэр гьазурнава.

Республикадин 10 шегьердикай 9-даз зулунни хъуьтIуьн варцариз гьазур хьанвайвилин паспортар ганва. Дагъустандин Огни шегьерда и кар алай месэла тарифдай гьалда авач. Ина вахт алатнавай чимивилин къурулушар, аварийный гьалда авай котелар ишлемишиз хейлин йисар я. Шегьерэгьлияр чимивилелди таъминарун патал сифте нубатдин серенжемар кьиле тухванва.

Къизилюрт шегьердани чимивилин сетар цIийи хъувуна кIанзава. 2024-йисан эхирдалди шегьердин 3 микрорайонда куьгьне котелар алай чкайрал цIийи тадаракар эцигда.

Важиблу и месэлайриз баянар гудайла, Сергей Меликова кьуру рекъемар тикрарунилай халисан крарал элячIна кIанзавайдакай лагьана.

"Чна аварийный гьалар арадал гъизвай са шумуд месэла гьялна, герек кьадар резервияр гьазурна. Амма йисаралди гьял тийиз хьайи газдалди, электроэнергиядалди таъминарунин месэлаяр, кьуьд мукьвал хьайивалди, хцидаказ акъваззава. Чи алай йикъан везифа ЖКХ-дин карханайри хъуьтIуьн варцара аварияр тежедайвал, чимивилин сетри акъваз тийиз кIвалахдайвал авун я", - къейдна регионди руководителди.

Мярекатдал Дагъустандин агьалияр электроэнергиядалдини тамамвилелди таъминаруникай ихтилат фена. РД-дин Гьукуматдин Председателдин заместитель Манвел Мажонца малумарайвал, республика зулунни хъуьтIуьн варцариз гьазур хьунин карда талукь министерствойри, ведомствойри аквадай хьтин агалкьунар къазанмишнава. Хъийидай кIвалахарни гзаф ама. Пландин бинедаллаз абур вири вахтунда тамамарна кIанда.

РД-дин чилерин ва эменнидин министр, республикадин вице-премьер Заур Эминова хабар гайивал, Дагъустанди "Газпром межрегионгаз" компаниядихъ ва "Россети Северный Кавказ" - "Дагэнерго" ПАО-дихъ галаз вири сетар сад авунин кIвалах тухузва.

2023-йисан сифте паюна республикадин 4 629,3 километрдин яргъивал алай, маса гуз гьазурнавай газдин линияр приватизация ийидайвал я. Гуьгъуьнин варцара республикадин ва муниципальный сетар сад ийида.

Вице-премьеррин рахунрихъ яб акалайдалай гуьгъуьниз Сергей Меликова къейдна хьи, Дагъустандин мулкунал алай вири сетар сад авуни агьалияр электроэнергиядалди ва газдалди таъминарунин карда дуьшуьш жезвай хейлин нукьсанар арадай акъудда. Сетрин иесийри абур авай гьалдин гьакъиндай жаваб гуда.

"Россети Северный Кавказ" ПАО-дин генеральный директордин заместитель Сергей Усевича малумарайвал, Дагъустандин мулкунал газораспределительный эменнини сад ийида. Ада лагьайвал, пудратдин идараяр хкягъун патал 8200 трансформаторрин подстанцийрин ва 32 агъзур километр электропередачайрин линийрин гьакъиндай конкурсар кьиле тухванва. Кадастрдин кIвалахар кьиле тухун ва иеси авачир объектар Росреестрдин учетда эцигун патал талукь икьрарар кутIуннава.

Нумрадай кIела:

ЖЕМИЯТ

Уьтквем хва

Абдусалам Айдинбегов кар алакьдай, таб, гъибетчивал такIан, ришветбазвилихъ, государстводин мал чуьнуьхунихъ галаз женг чIугвазвай регьбер тир. Республикада ам такIанбурун десте арадал атана.

▸ 3

ВАТАНПЕРЕСВАЛ

Кьегьалвиляй

Украинада кьиле физвай махсус серенжемда къалурнавай викIегьвилерайни Ватандин вилик хивевай буржи намуслувилелди кьилиз акъудунай Руслан Къурбановаз Суворован медаль ганва.

▸ 4

ТАРИХ

Тарихдин шагьидар

Луткунар сур тарих авай хуьрерикай сад я. И кар хуьруьн куьгьне мискIиндин цларик квай, чпел куфи хатIуналди авунвай кхьинар алай XI-XIII асирриз талукь къванерини тестикьарзава.

Хуьруьн вини кьиле авай сурара чкадин агьалийрин арада машгьур Мусадинни Исадин пIир ава. Риваятдай малум жезвайвал, Мусани Иса са девирда хуьре Ислам дин чукIурунал машгъул хьанай.

▸ 5

ХУЬРУЬН МАЙИШАТ

Асирдин рекье

Лагьана кIанда, алатай йисан нетижайриз килигайла, Урусатда гьасилнавай ципицIрин бегьердин 27 процент республикадал ацалтнава. Алай вахтунда Дагъустанда ципицIлухри 26 агъзур гектардин мулкар кьунва.

▸ 6

ЭКОНОМИКА

Вилик пад къаз алакьзава

Къейд ийин хьи, кIвалин гьайванрин азаррин вилик пад кьунин месэла хциди яз амукьунихъ дугъри себебарни авачиз туш, гьикI лагьайтIа, республикада гьайванрин духтуррин, гъавурда авай пешекаррин кьадар лап кьит хьанваз гзаф йисар я.

▸ 7

ОБРАЗОВАНИЕ

Урус муаллимдин лезги кьисмет

Кьисметди садлагьана гуьзлемиш тавур савкьат гъана. Мектебда, директордин заместитель яз, географиядин муаллим тир Кьасумов Али Кьасумовича кIвалахзавай. Александра акунмазди, ада рушал эвленмиш хьун кьетIна.

▸ 8

СПОРТ

Кьегьалрин гьуьрметдай

18-20-ноябрдиз Мегьарамдхуьруьн районда азаддиз кьуршахар кьунай СССР-дин Игит А.Исрафилован ва Украинада кьиле физвай махсус серенжемда телеф хьайи къуллугъчийрин экуь къаматриз бахшнавай турнир кьиле фена.

▸ 15

ЦIийи къурулуш

Нариман ИБРАГЬИМОВ

22-ноябрдиз "Дагъустандин правда" газетдин редакцияда РД-дин информациядин ва печатдин агентстводин регьбер Абдуразакь Жамалутдинов республикадин СМИ-рин векилрихъ галаз гуьруьшмиш хьана. Мярекат журналистри суалар гунилай башламишна.

Къейд авун лазим я хьи, эхиримжи варцара журналистрик, вири редакцияр сад авуна, медиахолдинг тешкилзава лугьузвай хабарди секинсузвал кутунвай. Идан гьакъиндай А. Жамалутдинова лагьана.

- Холдинг тешкилунин гьакъиндай чна республикадин вири газетрин редакторрихъ галаз меслятна. И кар чаз менфятлу яз аквазва. ГьикI лагьайтIа, вири редакцийрихъ кьилди юристар ва маса герек пешекарар кьадай мумкинвал авач. Холдингди редакцияр административный, майишатдин ва юридический месэлаяр гьялуникай азадда. Гьар редакциядихъ вичин редактор амукьда ва ам коллективни галаз анжах яратмишунин кардал машгъул жеда. Холдингди чаз хейлин къуллугъчияр (журналистар ваъ) тIимилардай, мажибрин ва гонорардин кьадарар хкаждай (30-40 процентдин) мумкинвал гуда. ЦIийи къурулушдик милли чIаларал акъатзавай журналар акатзавач. Холдингдин гьакъиндай вири документар гьазурнава, РД-дин гьукуматдин талукь управленидихъ галаз меслятдал атанва. Мукьвара махсус къарардал къулар чIугун лазим я.

Милли редакцияр авай дараматдин гьалдиз талукь яз Абдуразакь Абдулвагьабовича малумарна хьи, алай вахтунда чIехи дараматдихъ тайин иеси авач. Гьавиляй ам агентстводин балансдал алудун патал герек вири жуьредин чарар туькIуьрнава. ЦIийи йис алукьдалди месэла гьялда.

- Ида чаз дарамат тамамвилелди ремонтдай мумкинвални гуда. ГьикI лагьайтIа, чун дараматдин юридический иесияр хьайила, журналринни газетрин комплекс ремонт авун республикадин инвестицийрин программадик кутаз ва и кардиз бюджетдай пулар чара ийиз алахъда, - лагьана А.Жамалутдинова.

Гуьруьшдал милли газетрин тиражрикай, редакцийра кIвалахзавай инсанрин кьадарар сана тIимил, масана гзаф хьуникай, газетар подписка авуникай, кIелзавайбурун кьадарар тIимил хьуникай, районра ва шегьерра "Дагпечатдин" киоскар артухаруникай, редакцийриз жегьил пешекарар къведайвал авуникай, яргъал хуьрериз газетар лап геж агакьарзавайдакай ачухдиз ихтилат фена.

Киоскриз талукь яз агентстводин регьберди шегьеррин ва районрин муниципалитетри и месэла гьялуник чпин пай кутуна кIанзавайдакай лагьана.

Алава инвестицияр желбдайвал

Республикадин электросетрин къурулушдал ацалтзавай гуж алатай йисуз саки 12 процентдин артух хьана

Натали ГЬАЖИЕВА

Дагъустандин электросетрин къурулушдин асул месэлайрин арада ам гьалдай акъатун (яни куьгьне хьун), вилик тухун патал бес кьадар инвестицияр тахьун, агьалийри электроэнергия ишлемишунай вахт-вахтунда пул тагун ава. Ихьтин шартIара адавай алай аямдин вири истемишунриз жаваб гуз жезвач.

РД-дин энергетикадин ва тарифрин министр Ризван Мурадова гьисабзавайвал, республикадин электросетрин объектар цIийикIа туькIуьр хъувун патал, гьич тахьайтIа, 80 миллиард манат пул герек жеда. Адан гафаралди, республика электричествадалди таъминарунин ери хкажунин жигьетдай кардик квай программаяр са акьван чIехибур туш: абуру ихтилат физвай хиле авай бязи месэлаяр гьялдай мумкинвал гузватIани, санлай къурулуш пис гьалда амукьзава.

Виликдай "Дагэнерго" компаниядин пресс-къуллугъди хабар гайивал, 2022-2023-йисара электросетдин къурулушда кьиле тухудай ремонтдин кIвалахриз 1 миллиардни 77 миллион манат пулунин такьатар чара авунва. Вилик йисарив гекъигайтIа, и рекъем са шумуд сеферда гзаф я.

"Гьа са вахтунда, республикада электроэнергиядикай менфят къачунин кьадар гзаф хьанва. И кардин гьакъиндай "СО ЕЭС" АО-ди раижнавай делилри шагьидвалзава", - лагьана Р.Мурадова.

Мисал яз, алай йисан сентябрдин вацра Дагъустанда 528,5 млн кВт/сят электричество ишлемишнава. Алатай йисан гьа и вацрав гекъигайтIа, и рекъем 7,9 процентдин хкаж хьанва. Им рекорд я. Сентябрдал къведалди виридалайни гзаф электричество ишлемишай варз июль яз гьисабзавай.

"Санлай къачурла, республикадин электросетрин къурулушдал ацалтзавай гуж алатай йисуз саки 12 процентдин артух хьанва. Вилик йисара лагьайтIа, и рекъем 5-6 процентдилай виниз хкаж жезвачир", - къейдзава РД-дин энергетикадин ва тарифрин министрди.

Р.Мурадован фикирдалди, республикада авай электростанцийрин кьадарни тIимил я. Мисал яз, 2021-йисуз Дагъустандин электростанцийри регионда электроэнергиядин жигьетдай авай игьтияж анжах 63 процентдин таъминарна. Министрди гьисабзавайвал, ихьтин гьалари экономика вилик финизни манийвилер гун мумкин я.

"Туризмдин цIийи объектар, кластерар, яшайишдин цIийи кIвалер пайда хьуни, агьалийри къвердавай гзаф электроэнергиядикай менфят къачуни регионда энергетикадин цIийи объектар эцигун, куьгьне хьанвайбур цIийикIа туькIуьр хъувун истемишзава. Зи фикирдалди, энергетика инвестицийрин климатдин диб я", - лугьузва Р.Мурадова.

Са гафуналди, республикадин энергетикадин хилез алава инвестицияр желбдай мумкинвилер гудай цIийи механизмаяр кардик кутуна кIанзава. Гьа са вахтунда агьалияр патал электроэнергиядин жигьетдай кардик квай тарифрин кьадар хкажуниз рехъ гана виже къведач.

Программадин куьмекдалди

Чи мухбир

22-ноябрдиз Дагъустандин гьукуматда "Хуьрерин мулкар комплекснидаказ вилик тухун" программа кьилиз акъудуниз талукь месэлаяр веревирдна.

Къейд ийин, 2020-йисалай программадин сергьятра аваз чара авунвай пулунин такьатрихъ республикада 14 объект ишлемишиз вахкана, техникадин 7 уьлчме маса къачуна. Абурун арада СтIал Сулейманан районда эцигнавай мектеб, аялрин бахчаяр, районрин поликлиникаяр патал медицинадин мобильный комплексар, тади куьмекдин улакьар ва масабур ава.

РД-дин Гьукуматдин Председатель Абдулмуслим Абдулмуслимова хабар гайивал, алай вахтунда программадин куьмекдалди республикада 2 мектебни аялрин са бахча эцигна акьалтIарзава.

Совещанидал программадин сергьятра аваз эцигнавай бязи объектар вахтунда ишлемишиз вахкун тавунвайдакайни рахана. Ихтилат цин кьве объектдикай физва. Малум хьайивал, и кардин себеб эцигунар кьиле фидайла рехъ ганвай бязи татугайвилер я. Пудратчи карханадин векилри кимивилер, энгел тавуна, арадай ахкъудун хиве кьунва.

Мярекатдин нетижаяр кьадайла, А.Абдулмуслимова программадихъ республика яшайишдин рекьяй вилик финин рекье авай важиблувал къейдна ва жавабдар вице-премьеррал программадин сергьятра аваз кьиле тухузвай кIвалахрал кьетIен гуьзчивал тухун тапшурмишна.

Сад лагьай павильон

Агьмед МАГЬМУДОВ

Алатай гьафтеда Махачкъалада, Р.Гьамзатован тIварунихъ галай проспектда, "Дагпечатдин" цIийи кIалубда аваз гьазурнавай газетринни журналрин сад лагьай павильон (киоск) кардик акатна. Ам ахъаюниз талукьарнавай мярекатда РД-дин информациядин ва печатдин Агентстводин регьбер Абдуразакь Жамалутдинова, "Дагпечать" ГАУ-дин кьил Юсуп Хайдакьова ва масабуру иштиракна.

"Им вилик финин рекье къачунвай важиблу кам я. ЦIийи кIалубда аваз туькIуьрнавай павильонди "Дагпечатдин" тарихда цIийи девир алукьнавайди къалурзава. Печатдин продукция маса гузвай объектар шегьеррани районра гьикьван пара хьайитIа, газетарни журналар кIелунал рикI алай агьалийриз гьакьван къулай жеда. Дагъустандин Гьукуматди, Махачкъала шегьердин мэр Салман Дадаева, муниципалитетдин администрацийрин кьилевайбуруни и кардиз кьетIен фикир гузва", - лагьана А.Жамалутдинова цIийи киоскдин къулайвилерикай рахадайла.

Къейд ийин хьи, газетрилайни журналрилай гъейри, киоскдай канцеляриядин продукция, ктабар, ядигарар, савкьатар маса гузва. Муьштерийривай павильонда чими кофени хъваз жеда.

Алай вахтунда Дагъустанда "Дагпечатдин" 56 киоск кардик ква. Абур Махачкъала, Каспийск, Къизилюрт, Къизляр, Буйнакск, Хасавюрт, Избербаш, Дербент, Дагъустандин Огни шегьерра, Мегьарамдхуьруьн, Ахцегь, СтIал Сулейманан, Ногьай ва Новолак районра, Дербент райондин Белиж поселокда ава.

РикIера амукьда

Чи мухбир

Алатай гьафтеда СтIал Сулейманан райондин администрацияда Украинада кьиле физвай махсус серенжемда телеф хьайи аскердин хизандив "Жуьрэтлувиляй" орден вахкуниз талукьарнавай мярекат кьиле фена.

Чуьхверхуьряй тир Рагьим Тагьиров, махсус серенжемдин сергьятра аваз, вичин хивевай везифаяр кьилиз акъуддайла, бедбахтвилелди телеф хьана. Адан 23 йис тир. РФ-дин Президент В.Путинан Указдалди адаз кьейидалай кьулухъ "Жуьрэтлувиляй" орден ганва.

18-ноябрдиз муниципалитетдин кьил Саид Темирханова телеф хьайи аскердин государстводин шабагь адан дидебубадив - Алавудин ва Зарема Тагьироврив вахкана.

С.Темирханова, абуруз башсагъ-лугъвал гуналди, райондин администрация Рагьим Тагьирован хизандиз яшайишдин рекьяй ацалтзавай месэлаяр гьялунин карда куьмек гуз гьазур тирдакай лагьана.

"Гьайиф хьи, махсус серенжем къурбандар галачиз кьиле физвач. Еке магьрумвал гьиссай хизанрин арада куьх хизанни ава. Чна квехъ галаз куьх дерт пайзава. Рагьима акьалтIай кьегьалвал къалурна. Адан экуь къамат чи рикIера амукьда. Чуьхверхуьруьн са куьче Рагьим Тагьирован тIварцIихъ яда. Чун гьамиша квехъ гала ва, герек хьайила, куьмек гуз гьазур я", - лагьана райондин кьили, телеф хьайи аскердин диде-бубадихъ элкъвена.

Юбилей

Уьтквем хва

Хийир ЭМИРОВ

1918-йисуз Дагъустандин инкъилабдин къуватри Туьркиядин ва Англиядин интервентрихъ, Горский гьукуматдихъ ва Бичерахован дестейрихъ галаз неинки сиясатдин, гьакI дяведин женгерни кьиле тухвана. 1919-йисан гатфариз Деникинан кьушунри ва туьрквери Дагъустан кьуна, вахтуналди тир гьукуматдин кьиле генерал Халилов тайинарна. Кьасумхуьр, Дербентни абуру чпин гъилик авуна. Кьасумхуьрел Къази-Мегьамед Агъасиев, Къубада Мукьтадир Айдинбегов вагьшивилелди телефна. И вахтунда Абдусаламан ирид йис тир.

Инкъилабчидин уьмуьрдин юлдаш Инжи кIеве гьатна. Маса чара амачир, ам хвани гваз Ахцегьиз хъфена. Амле Гьажишефиди абур пара хушвилелди, мергьяматлувилелди кьабулна. Вахт регьятди тушир. Чпив хсуси хизандив хьиз эгечIзавайтIани, дишегьлидиз руьгьда секинвал авачир. Гьажишефидихъ галаз меслятна, хва Бакуда детдомдик кутадайвал авуна. Ина школа куьтягьай жаванди Дербентдин педтехникумда кIелунар давамарна. Зигьинлу гадади хъсандиз кIелна. Диплом къачур муаллимди Къуба патан хуьрерин (Ялама, Лечет) школайра тарсар гана.

Къазанмишнавайдал разивал ийиз течидай **Абдусалам АЙДИНБЕГОВА** Азербайжандин хуьруьн майишатдин коммунизмдин кьилин школадани пуд йисуз чирвилер къачуна. Тайин хилерай вердишвилер авай пешекарди Къуба шегьердин хуьруьн майишатдин техникумда муаллимвиле, ахпа Ахцегьа халкьдин образованидин отделдин заведующийвиле, ВЛКСМ-дин Дагъустандин комитетдин отделдин заведующийвиле кIвалахна. Вири чкайра жегьилди къалурзавай активвал, зиреквал, вахтунин истемишунрин гъавурда авайвал такуна амукьнач. Къад йисавай гада Коммунистрин партиядин жергейриз кьабулна. Ихьтин ихтибарди ам мадни вичин къуватрихъ агъурна, адан гьевесни хкаж хьана. РикIе мадни хъсан ва чIехи крар авунин мурад гьатна.

Абдусаламаз вичин дахдихъ галаз яргъалди уьмуьр кечирмишдай, адавай тербия къачудай мумкинвал хьаначтIани, къилихралди, кардив эгечIуналди, жемиятдин къуллугъда акъвазуналди, везифайрив намуслувилелди, гьакъисагъвилелди эгечIуналди ам Мукьтадираз ухшамиш тир. Адахъ галаз кIелай, кIвалахай ксаризни и кар чизвай. Гьавиляй адал гьам Азербайжанда ва гьам Дагъустанда лап жавабдар къуллугъарни ихтибарна.

1939-йисуз А. Айдинбегов Азербайжанда ВКП(б)-дин ЦК-дин аппаратда жавабдар къуллугъдал тайинарна. Везифаяр муракаббур тир. НафтIадин республикада халкьдин майишат вилик тухуниз талукь гьар са месэла ЦК-дин мярекатрал гьялзавай. Районриз, хуьрериз физ-хквезвай Абдусаламаз чкайрал алай гьал вилералди аквазвай ва ада совещанийрал, заседанийрал гьина кIвалахар хъсандиз тешкилнаватIа, гьиниз куьмек герекзаватIа, гьина татугайвилериз рехъ гузватIа, гьадакай суьгьбетдай.

Советрин халкь ва Яру Армия Гитлеран чапхунчийрихъ, фашистрихъ галаз женгиниз экъечIайла, вирида фронт патал зегьмет чIугвадайла, Азербайжандин ЦК-ди А.Айдинбегов ВКП(б)-дин райкомдин сад лагьай секретарвиле Къачмаздиз рекье туна. Кьилин везифа сад тир: агьалияр халкьдин майишатдин вири хилерай государстводин планар тамамарунал, фронтдиз жезмай кьван гзаф куьмек гунал желб авун. Ахвар тавур йифер, белки, гзаф хьана жеди, гьикI хьи, гьар са хуьруьз, майишатдиз, карханадиз фена, агьалийрин гуьгьуьлар, кIвалахрин гьал, акьалтзавай четинвилер чирна, серенжемар кьабулна кIанзавай. Секретарь вири крарив агакьдайвал алахъзавай ва важиблу крарал райкомдин, райисполкомдин къуллугъчияр, активный коммунистар, яру партизанар желбзавай.

Районда крар къайдадик кваз физвай. Айдинбегов партиядин Худат райкомдиз регьбервал гуз ракъурна. Инани жегьил коммунистди намуслувилелди зегьмет чIугуна. Агьалияр кашакай хуьниз, бубаяр фронтда телеф хьанвай хизанрин гьакъиндай къайгъу чIугуниз еке фикир гана.

1945-йисуз Абдусалам Айдинбегов ВКП(б)-дин ЦК-дин къвалав гвай партиядин кьилин школадиз гьахьна. Коммунистрин кьилин школа акьалтIарай ам Дагъустандиз рекье туна ва ам обкомдин пропагандадинни таблигъатдин рекьяй секретарвиле тайинарна. Кьве йисалай ялавлу инкъилабчидин хцел ДАССР-дин Министррин Советдин Председателдин лап жавабдар къуллугъ ихтибарна.

Намуслу коммунист, тежрибалу пешекар, еке тешкилатчи, къайгъудар инсан, лугьудайвал, цIийи ва жавабдар везифайрив гъилер къакъажна эгечIна. Ада республикадин халкьдин майишатдин гьар са хел вилик фидай рекьер жагъурна, зегьметчи коллективар гьакъисагъ ва баркаллу зегьметдал желбдай серенжемар кьабулна. Нетижада Дагъустанди вири хилерай государстводин вад йисан производстводин тапшуругъар (планар) артухни алаз кьилиз акъудна.

Абдусалам Айдинбегов кар алакьдай, таб, гьибетчивал такIан, ришветбазвилихъ, государстводин мал чуьнуьхунихъ галаз женг чIугвазвай регьбер тир. Республикада ам такIанбурун десте арадал атана. Идан гьакъиндай писатель ва журналист Казим Казимова вичин "Имтигьанриз акъатай уьмуьр" очеркда икI кхьенва: *"1951-йисан 20-21-сентябрдиз Махачкъалада ВКП(б)-дин Дагъустандин обкомдин VII пленум кьиле фена. Анал гьялзавайди "Партиядин Дагъустандин обкомдин гьахъ-гьисабдин гьакъиндай ВКП(б)-дин ЦК-дин къарар ва областдин партийный организациядин везифаяр" месэла тиртIани, рахай 27 касдини са сивяй хьиз, ДАССР-дин Министррин Советдин Председатель русвагьиз хьана. Кьве юкъуз давам хьайи пленумдин сценарий, анал рахадайбурун сиягьни виликамаз туькIуьрнавай…"* Эхь, республикада гьукум тамамвилелди гъиле кьаз кIанзавайбуру лезги халкьдин ялавлу, бажарагълу векил, СССР-дин Верховный Советдин, ДАССР-дин Верховный Советдин депутат, обкомдин бюродин член хьайи, Ленинан, Зегьметдин Яру Пайдах орденар авай зурба кас, квачир тахсирар, буьгьтенар илитIна, къуллугъдикай азаддай чкадал гъана.

Абдусалам Айдинбегов Бакудиз хъфена. Ада ана ЦК-дин отделдин заведующийвиле, Азербайжандин алишверишдин министрвиле, экономикадин илимрин кандидат хьайидалай гуьгъуьниз Азербайжандин мединститутдин политэкономиядин кафедрадин заведующийвиле кIвалахна. Чи халкьдин баркаллу хва 1967-йисуз Бакуда рагьметдиз фена. Чидайбуру ам гьамиша чIехи гьурметдивди рикIел хкизва.

Абад АЗАДОВ

Сифте чубарук

Дагъларин уьлкведа советрин гьукумдин къурулушар туькIуьрдалди агьалийрин сагъламвилин къаравулда акъвазнавайди вад-цIуд жерягь тир. Хуьрерин жемятриз медицинадин идарайрикай, пешекар духтуррикай, азар сагъардай дарманрикай, рапарикай хабарни авайди тушир. Октябрдин инкъилаб гъалиб хьайивалди, советрин гьукум кIвалахдив эгечIайвалди гьукуматдин кьилевайбуру медицинадин хел вилик тухуниз, здравоохраненидин

идараяр ачухуниз, пешекарар гьазуруниз кьетIен фикир гана. ГьикI лагьайтIа, чкачкада садакай масадак акатзавай хаталу, чIуру азарри (тиф, ваба, цIегьер, чахутка…) агъзурралди инсанар телеф жедай чкадал гъизвай. Ихьтин татугай гьаларихъ галаз женгни чIугваз гатIунна. Дагъустанда и важиблу ва муракаб везифа сифтени-сифте вичин хивез къачурбурукай сад лезги хва **ШИХСАИДОВ Рза Саидович** тир.

Ам 1892-йисуз Куьре округдин (гилан СтIал Сулейманан район) Агъа Къартасрин хуьре дидедиз хьана. Чкадин медресайра са жуьредин чирвилер къачур жаван кIелунихъ, савадлу хьунихъ авай метлебдин гъавурда гьатна. Ада, Саид бубадихъ авай мумкинвилерикай менфят къачуна, Тифлисдиз фена, 1911-йисуз къизилдин медалдалди Тифлисдин эркекрин 1-гимназия куьтягьна. Идалди мурад акьалтIнач. Рза Санкт-Петербургдиз фена ва Императордин медицинадин хирургиядин академиядик экечIна.

Академияда кIелдай йисара Дуьньядин сад лагьай дявени хьанай. Рза Шихсаидова маса студентрихъ галаз санал женгера иштиракна, хирер жезвай Урусатдин аскерар кьиникьикай къутармишна. Къизгьин женгер кьиле физвай майданрал агъакъартасвиди дагъвидиз хас жуьрэтлувал, уьтквемвал къалурна. Императордин 8-армияда къуллугъзавай Рза Шихсаидован кьегьалвилер 1915-йисан 10-июндиз Георгийдин 4-дережадин медалдалди къейднай.

Дипломдин иеси хьайи Шихсаидов кIвалахиз Батуми шегьерда авай военный госпиталдиз рекье туна. Кьве йисуз кьван ада вичин везифаяр гьакъисагъвилелди кьилиз акъудна. Урусатдин Кавказда авай частарин аскеррин сагъламвилин къаравулда акъвазна.

Октябрдин инкъилаб, гьукуматдин кьилиз атай большевикар ва цIийи къурулушар себеб яз, лезги хцин уьмуьрдани дегишвилер кьиле фена. Ам 1918-йисуз хайи макандиз хтана ва ватанэгьлийрик мукьвал-мукьвал акатзавай азаррин вилик пад кьадай къайгъуйрив эгечIна.

Куьре округдин больницадин кьиле акъвазай сад лагьай пешекар духтур, гьелбетда, кIеве гьатна. Больницадал алайди са тIвар тир. КIвалах вилик тухудай, начагъдаз куьмек гудай са затIни авачир. Вабади, цIегьери, чахуткади, цIаяр атуни, вилерин азарди (трахома), тифди агьалияр гьелекзавай. Кьилди гьар садаз куьмек гудай мумкинвал авачирди, са касдин чандай акъакь тийидайди аннамишай духтурди инсанар гъавурдик кутуниз, профилактикадин серенжемар тешкилуниз артух фикир гана.

Хуьрера аялар хайи дишегьлийрин ратар акъудзавай "алпапар" авайдахъ гьеле агъазмай. Писдаказ начагъ хьайидал гуя са нин ятIани вил алукьна лугьузвай. Аялар тежезвай дишегьлийри кихлигдайбурувай, тупIал жерягьривай, фалчийривай куьмек тIалабзавай. Начагъбуруз жуьреба-жуьре векьеликай, дувулрикай гьазурнавай мижеяр, къаришмаяр гузвай. Гзаф вахтара начагъбур, куьмек тахьана, рекьизвай.

Рзади вичин уьмуьрдин юлдаш, медсестра Ханумахъ галаз алакьдай вири крар авуна. Месела, векьеликай инсанар къиздирмадикай (цIаяр атуникай) хуьдай дарман гьазурна ва сифте вичел ахтармишна, ахпа кIвалахдани ишлемишиз гатIунна, гзаф инсанар кьиникьикай къутармишна.

Больницада пуд касди кIвалахзавай. Яру партизанри, большевикри Деникинан кьушунрикай чи хуьрер, Дербент шегьер азад авун патал женг чIугвазвай. Рза Саидовичан пуд касдикай ибарат коллективди фронтда хирер хьайибурун къайгъуни чIугвазвай.

Чапхунчияр республикадай чукурайла Шихсаидоваз Дербент округдин больницадин кьиле акъвазун теклифна. Гьалар гьикьван четинбур тиртIани, ада больницадин дарамат ремонтдай мумкинвилер жагъурна, агьалийриз медицинадин рекьяй ийизвай къуллугъар хъсанарун патал хуьрера фельдшервилин пунктар, шегьерда поликлиникаяр ачухна. Инани санитариядинни профилактикадин кIвалахдиз еке фикир гана.

Дагъларин уьлкведа граждан дяве акьалтIна. Дагъустандин Автономиядин Советрин Социалистический Республика тешкилна. Гьукуматдин кьиле авайбур цIийи къурулушар кардик кутаз эгечIна. РКП(б)-дин Дагъустандин комитетдин президиумдин заседанидал Рза Шихсаидов Дагъустандин здравоохраненидин наркомвиле тайинарна. Пуд йисуз Куьре округда зегьмет чIугур духтурдиз санлай вири республикада медицина гьи гьалда аватIа чизвай. Дагкомдин заседанидал "Республикадин здравоохраненидин наркоматдин гьалдин ва къурулушдин гьакъиндай" вичин докладда къейдна: "Республикадин агьалийриз медицинадин жигьетдай къуллугъ авунин дережа лап агъузди я. Дагъустандин мулкар здравоохраненидин 11 отделдиз пайнава. Махачкъалада кардик квай гъвечIи вад больницада 25 духтурди ва гьакьван медсестрайри кIвалахзава. Ракьун рекьин больница Владикавказдиз табий жезва. Ам Махачкъаладив вахкудайвал авун лазим я. Наркоматда ва адан къурулушра санитариядин, эпидемиологиядин отделар тешкилна кIанда. Садакай масадак акатдай азаррин вилик пад кьун патал чи инсанар базарра, вокзалрик, столовойра, лавкайра, пекарнийра, гьаятра, куьчейра михьивилер авун лазим тирдан гъавурда тун герек я. Мумкинвал авай вири чкайра медицинадин идараяр ачухун ва анра кIвалахдай пешекарар гьазуруникай фикир авунни важиблу я…".

Рза Саидовича медицинадин хиле хъсан патахъ дегишвилер тун патал вичелай алакьдай крар авуна. Наркоматда цIийи отделар, шегьерра поликлиникаяр, чIехи хуьрера медпунктар, къиздирмадихъ галаз женг чIугвадай станцияр ачухна. Адан теклифар, геж хьанатIани, кьилиз акъудна. 1925-йисуз Махачкъалада фельдшервилинни акушервилин школа кардик кутуна. 1928-йисуз республикадин центральный больницадин дарамат эцигиз гъиле кьуна.

Уьмуьрдин эхиримжи йисара Рза Шихсаидова Кьасумхуьруьн больницада кIвалах давамарна, ам 1930-йисуз рагьметдиз фена. Бажарагълу духтурдин хизанда пуд хва ватанпересар яз тербияламишна. Аскерани Атама Ватандин ЧIехи дяведа гьалибвал патал чанар гана. Амри Шихсаидовакай лагьайтIа, уьлкведа ва дуьньяда тIвар-ван авай алим, востоковед, кавказовед хьана.

Кьегьалвиляй

Агьмед МАГЬМУДОВ

Украинада кьиле физвай махсус серенжемда къалурнавай викIегьвилерайни Ватандин вилик хивевай буржи намуслувилелди кьилиз акъудунай Руслан КЪУРБАНОВАЗ Суворован медаль ганва.

Руслан Рамазанович Къурбанован ерибине СтIал Сулейманан райондай я. Кьасумхуьруьн 2-нумрадин юкьван мектеб акьалтIарайдалай кьулухъ, 2000-йисуз, ам РФ-дин Яракьлу Кьушунрин военный институтдик экечIна. Вуз акьалтIарайдалай кьулухъ жегьилдиз армиядин жергейриз эвер гана. Алай вахтунда РФ-дин оборонадин министерстводин Смоленск шегьерда авай кьушунра ротадин командирдин везифаяр тамамарзава.

Р.Къурбанова Украинада кьиле физвай махсус серенжемда сифте йикъалай иштиракзава. ВикIегь, рикIе къаст авай кьегьалдилай командованиди разивалзава.

Къейд ийин хьи, Руслан Къурбанован дах Рамазан Къурбанов самбодайни дзюдодай дуьньядин чемпион я, ада акьалтзавай несилриз спортдин и жуьрейрай хейлин йисара чирвилер гузва. Тежрибалу тренердин гъилик вердишвилер къачузвай цIудралди жегьилрикай жуьреба-жуьре акъажунрин гъалибчияр хьана. Хайи чилихъ, Ватандихъ рикI кузвай ватанпересрикай сад тир Рамазан Къурбанова хсуси такьатрихъ СтIал Сулейманан райондин Алидхуьре спортдин комплекс эцигнава ва алай вахтунда ана цIудралди жаванриз спортдал машгъул жедай мумкинвал хьанва.

2300 хизандиз

Алатай гьафтеда Махачкъалада, "Дагъустан" РИА-да кьиле фейи конференциядал РД-дин зегьметдин ва яшайишдин рекьяй вилик финин министрдин заместитель Абдулкерим Абдулаевани Украинада кьиле физвай махсус серенжемда иштиракзавайбурун ва телеф хьайибурун хизанриз куьмекар гун патал республикада арадал гьанвай "Все вместе" фондунин директор Селимхан Мирзеханова фондуни кьиле тухванвай кIвалахрин нетижаяр кьуна.

РикIел хкин, ихтилат физвай фонд РД-дин Кьил Сергей Меликован теклифдалди арадал гъанва. Ам кардик акатай йикъалай инихъ серенжемда иштиракзавай 2300 дагъустанвидин хизанриз 100 агъзур манатдин кьадарда пулдин куьмекар ганва.

С.Мирзеханова хабар гайивал, фондунин кIвалахдин сергьятра аваз серенжемдин иштиракчийрин хизанриз жуьреба-жуьре рекьерай куьмекар гузва. Мисал яз, РД-дин зегьметдин ва яшайишдин рекьяй вилик финин министерстводин векилрин куьмекдалди Дербент районда 10 иштиракчидин аялар ясли-бахчайриз рекье туна. РД-дин Халкьдин Собранидин депутат Сефер Алиева кьил кутуналди, са шумуд депутатди фондуниз 500 агъзур манатдин кьадарда аваз пулдин такьатар чара авунва.

Ада гьакIни къейд авурвал, фондуниз РД-дин гьукуматдин резервдин фондунай - 150, меценатрин, гьар жуьредин идарайрин патай, санлай къачурла, 200 миллион манат пул агакьнава.

Куьмек гуз гьазур я

СтIал Сулейманан райондин кьил Саид Темирханова Украинада кьиле физвай махсус серенжемда иштиракзавай Раул Гьажибалаевахъ галаз мукьвара гуьруьш кьиле тухвана.

Раул ЦIийи Мамрачрин хуьряй я. Ада серенжемда сад лагьай йикъалай иштиракзава ва вичел ихтибарнавай везифаяр чешнелудаказ тамамарзава. Отпускдин вахтунда ам хайи хуьруьз хтана, вичин хизандал, диде-бубадал кьил чIугуна.

Райондин кьилихъ галаз кьиле фейи гуьруьшда Раула чкадин агьалияр Урусатдин армиядин аскеррив эгечIзавай къайдадикай, гузвай куьмекрикай ихтилатна. Адан фикирдалди, серенжемдин кьилин метлеб Урусатдин милли хатасузвал таъминарун ва дяведин гьерекатар кьиле физвай зонада яшамиш жезвай ислягь агьалияр сагъ-саламатдиз хуьн я. Отпуск куьтягь хьайидалай кьулухъ ам вичи къуллугъзавай кьушунрин частуниз хъфида ва командованиди гузвай тапшуругъар кьилиз акъудда.

Саид Темирханова, адан сад лагьай заместитель Лацис Оружева, Герейханован хуьруьн администрациядин кьил Руслан Алдырова, Ватандин къуллугъда акъвазна, викIегьвал, къастунал кIевивал къалурунай Р.Гьажибалаевазсагъ лагьана ва адахъ чандин сагъвал, мадни гзаф къуватар хьун алхишна. Муниципалитетдин кьили, гуьруьшдин сергьятра аваз, махсус серенжемдин иштиракчидивай адахъ гьялна кIанзавай гьихьтин месэлаяр аватIа жузуна ва райондин администрация Ватандин сергьятар хуьзвайбурун хизанриз вири рекьерай куьмекар гуз гьазур тирди къейдна.

Пай кутазва

Кьурагь районда Украинада кьиле физвай махсус серенжемдин иштиракчийрин кIвалерив хъуьтIуьз кудай кIарасар агакьарзава

И йикъара Кьурагь райондин администрацияда муниципалитетдин кьил Замир Азизован регьбервилик квазУкраинада кьиле физвай махсус серенжемда иштиракзавайбуруз пулдин такьатар кIватIун, жуьреба-жуьре рекьерай куьмекар гун патал уьлкведин дережада аваз кардик кутунвай "Мы вместе" проектдин штабдин заседание кьиле фена.

Замир Азизова къейд авурвал, Кьурагь райондай, тамам тушир мобилизациядин сергьятра аваз, 27 касдиз эвер ганва. Абуруз ва Ватандин сергьятар хуьзвай амай ватанэгьлийризни куьмекар гуник пай кутазвай вирибуруз райондин кьили сагърай лагьана.

Къейд ийин хьи, гзаф кьадар маса муниципалитетри хьиз, Кьурагь райондини серенжемдин иштиракчийриз куьмекар гунин кардик пай кутазва. Кьилди къачуртIа, серенжем кьиле физвай мулкарал къуллугъзавай аскерриз райондай са шумуд сеферда недай-хъвадай суьрсет, алукIдай парталар, кIвачин къапар, дарманар ва маса затIар рекье туна. Абур маса къачун патал пулдин такьатар районда кардик квай идарайри кIватIна.

"Мукьвара серенжемда иштиракзавай са шумуд касдин кIвалерив хъуьтIуьз пичера кудай кIарасар агакьарнава", - лагьана Замир Азизова, "Мы вместе" проектдин сергьятра аваз районда кьиле тухванвай кIвалахрин нетижаяр кьадайла. Адан фикирдалди, и кар давамарна кIанда. Гьа са вахтунда райондин кьили тамарин майишатдин са жерге къуллугъчийрилай вичин наразивални къалурна. Малум хьайивал, абуру кIарасар агакьарунин кIвалах энгел тахьун патал тамай кIарасар атIудай чкаяр вахтунда тайинарнач. З.Азизова и кIвалахдиз кьецI гузвай крар тади гьалда арадай акъудун тапшурмишна ва Украинада кьиле физвай серенжемда иштиракзавай Кьурагь райондин агьалийрин хизанрив мукьвара 100 агъзур манатдин кьадарда аваз пулдин куьмек агакьдайдакай хабар гана.

"Мы вместе" проектдин сергьятра аваз районда давам жезвай кIвалахрикай чпин фикирар проектдин Кьурагь районда кардик квай штабдин кьил Рамиз Рамазанова, муниципалитетдин ветеранрин советдин председатель Фахрудин Мирзоева, КЦСОН-дин директор Эльбрус Гьажиева, штабдин членар тир Кьурагьрин хуьруьн 1 ва 2-нумрайрин юкьван мектебрин директорар Гьамид Мисриевани Магьарам Къазиева, муниципалитетдин дишегьлийрин советдин председатель Эльмира Исаевади ва масабуру лагьана.

Фронтдиз кагъазар

Уьлкведин жуьреба-жуьре регионрин мектебра кIелзавай аялри Украинада кьиле физвай махсус серенжемда иштиракзавайбуруз руьгь кутадай чарар рекье твазва. Мукьвара Буйнакск шегьердин мектебра чирвилер къачузвай аялри Запорожьедин областда къуллугъзавай аскеррин тIварцIел кагъазар ракъурнавай.

Аскерри, чпин нубатда, аялриз сагърай лугьузвай видео гьазурна. Ам Буйнакск шегьердин вири мектебра къалурна.

"Играми аялар! Чал куь чарар агакьна. Абуру чак руьгь кутазва, гъалибвилихъ тухузва. Чна вири халкьдин патай чIехи куьмек гьиссзава ва и карди чун вилик финиз таъсирзава. Аскердин зегьмет гьич садрани регьятди хьанач. Гьикьван четин хьайитIани, чун Ватандин къуллугъда акъвазда.

Чахъ агъунвай ва чун вилив хуьзвай вири аялар сагърай. Баркалла Урусатдиз!", - къейднава аялриз рахкурнавай видеода.

Игьтияжар фикирда кьада

Каспийский флотилиядин 300 йис тамам хьуниз талукьарна Каспийск шегьерда кьиле фейи мярекатдин сергьятра аваз, РД-дин Кьил Сергей Меликова флотилиядин командующий Александр Пешковав Украинада кьиле физвай махсус серенжемда иштиракзавай къуллугъчияр патал нубатдин куьмек агакьарна.

"Лезги газетдиз" РД-дин Кьилин пресс-къуллугъди хабар гайивал, флотилиядин серенжемда иштиракзавай къуллугъчийриз куьмек яз парталар, раскладушкаяр, махсус месер, дарманар ва маса затIар чара авунва.

Къейд ийин хьи, Сергей Меликова Украинада кьиле физвай махсус серенжемда иштиракзавай дагъустанвийрин игьтияжар таъминарун патал абуруз герек затIар, энгел тийиз, агакьарун теклифнава. Республикадин МЧС-да серенжемдин иштиракчийриз рекье твазвай затIар кIватIзава. И карда меценатри, районринни шегьеррин администрацийрин векилри, жергедин агьалийри иштиракзава.

Тарихдин шагьидар

Замир ЗАКАРИЯЕВ,
профессор

(Эвел - 46-нумрада)

Ахцегь райондин Хинерин хуьр, и дередин амай хуьрерив гекъигайла, эпиграфикадин гуьмбетралди девлетлу я. Гьеле XX асирдин 70-йисара алим Амри Шихсаидова тарихдин са шумуд чешме винел акъуднай. Абурун арада XII асирдиз талукь куфи хатIуналди авунвай кхьинар алайбурни авай. Мукьвара чаз и хуьряй икьван чIавалди садазни малум тушир мад са гуьмбет жагъана.

Ихтилат Угъларияр тIвар алай магьледа авай Мурад Давудован кIвалин цлак квай 37х21 сантиметрдин кьадардин къванцикай физва. Куфи хатIуналди авунвай 4 цIарцIикай ибарат текст прямоугольникдин кIалубда тунва *(1-шикилда)*.

Таржума авурла, малум жезвайвал, текстина Агъавал анжах Аллагьдиз хас ва Мугьаммад *(Аллагьдин патай салам ва салават хьурай вичиз)* адан Векил тирди къейднава. Текстинин эхиримжи - Аллагь патал зегьмет чIугвазвай касдикай раханвай пай - кIелиз хьанач.

Къейд ийин хьи, и чешме юкьван виш йисарин арабрин каллиграфиядин гьакьван иер чешне я. Къванцел гьар са гьарф атIанвай тегьерди и кар кьилиз акъудайди (каллиграф) устад пешекар тирдакай лугьузва. ХатIунин кьетIенвилер фикирда кьуртIа, и гуьмбет тахминан XII-XIII асирриз талукьди я.

Гутумрин хуьре Хийирбег Меликован кIвалерихъ галай сала 103х55х10 сантиметрдин кьадардин сурун къван ава. Адал авунвай кхьинрин бязи паяриз хасаратвилер хьанва. Амма анал вуч кхьенватIа, чавай кIелиз хьана: сурун къванцел Къуръандин "ал-Курси" аятдин текст ала. Куфи хатIунин кьетIенвилер ахтармишайла, якъин жезвайвал, кхьинар тахминан XIII-XIV асирра авунвайбур я. Яни и надир гуьмбетди Гутумрин хуьр XIII-XIV асиррани авайдан гьакъиндай шагьидвалзава. Чи фикирдалди, и къван алай мулкарал виликдай куьгьне сурар экIя хьанвай. Девирар къвез, алатиз, агьалийри и чкайра кIвалер эцигна.

Луткунар сур тарих авай хуьрерикай сад я. И кар хуьруьн куьгьне мискIиндин цларик квай, чпел куфи хатIуналди авунвай кхьинар алай XI-XIII асирриз талукь къванерини тестикьарзава.

Хуьруьн вини кьиле авай сурара чкадин агьалийрин арада машгьур Мусадинни Исадин пIир ава. Риваятдай малум жезвайвал, Мусани Иса са девирда хуьре Ислам дин чукIурунал машгьул хьанай. И пIирен къене 124х55х7 сантиметрдин кьадардин сурун къван ава. Адал сулс хатIуналди авунвай 6 цIарцIикай ибарат кхьинар ала:

)١(ربقلا اذه ...
)٢(السعيد الشهيد المغفور
)٣(المرحوم الواصل الى
)٤(رحمة الله عبد)٥(الرحمن بن عيسى
)٦(امه الله غفر
)٧(في تاريخ سنة ٧٣[٨]

ТАРЖУМА:
"1). И сур…
2). бахтпу шагьиддин, гъил къачунвай (Аллагьди),
3). рагьметдиз фенвай, мукьва хьанвай
4). регьимдиз Аллагьдин, Абд
5). ар-Рагьмананди, Исадин хцинди я
6). - абуруз кьведазни Аллагьди багъишрай.
7). Тарих: [8]73-йис".

Гьижрадин 873-йис 1468-йисан 30-июлдиз гатIунна ва 1469-йисан 19-июлдиз акьалтI хьана. Къейд ийин хьи, къванцел тарихдиз талукь рекъемар атIанвай къайда Дагъустандин эпиграфикадиз хас туш. Адет яз, XIII асирдал къведалди Дагъларин уьлкведин мулкарилай жагъанвай эпиграфикадин чешмейра тарих рекъемралди ваъ, кхьинралди къейдзавай.

Чи фикирдалди, ихтилат физвай чешмедал авунвай кхьинар мусурманрин деятелдин хциз талукьди я. Винидихъ чна къейд авурвал, халкьдин арада и пIир "Мусадинни Исадиндин" яз сейли я. Яни, вичин тIвар пIирез ганвай Иса тахминан XV асирдин эвел кьилера яшамиш хьана.

Ялахърин хуьре Шагьмегьамед Мегьамедован кIвале кхьинар атIанвай, прямоугольникдин кIалубдин, иердиз туькIуьрнавай 55х38х4 сантиметрдин кьадардин къван ава

(2-шикилда). Лагьана кIанда, ам безетмишнавай къайда тахминан XVIII-XIX асирриз талукь я. И делил виликдай Самур дередай жагъанвай, гьа и къайдада безетмишнавай тарихдин гуьмбетри тестикьарзава. Къванцин къерехар тирвал прямоугольникдин кIалубда аваз нехишар авунва. Адан къене агъа кьилени вини кьиле са цIарцIикай ибарат тир текстер ава. Таржума авурла, якъин хьайивал, абур кьведни Къуръандин сурайрай къачунвай аятар я. Къванцин юкьва (центрада) кьуд цIарцIикай ибарат кьилдин текст гьалтзава. Насх хатIуналди авунвай кхьинрин таржума ихьтинди я:

"1). Агъа-Ширин ва Гьажи
2). - Ширинбеган рухваяр.
3).Ширинбег ва Мугьаммад-Керим
4). - Мугьаммадан… Тарих гьижрадин 1120-йис".

Гьижрадин 1120-йис 1708-йисан 22-мартдиз гатIунна 1709-йисан 11-мартдиз акьалтI хьана.

Къейдна кIанда, им Ялахърин хуьряй жагъанвай араб кхьинар ва тарих алай виридалайни сур чешме я. Асул текстинин мана ва къван туькIуьрнавай къайда фикирда кьуртIа, виликдай ам чкадин "Мегьреванар" тIвар алай тухумдай тирбурун кIвалин цлак квай. Текстина гьалтзавай тIварар алай итимар"Мегьреванрин" тухумда авай. И тIварар чаз гьакIни Ялахърин хуьруьн агьалийрин гьахъ-гьисабдиз талукь 1850, 1865, 1873 ва 1886-йисарин чешмейрайни жагъана.

Абдурагьман Абдурагьманован кIвалин патавай чаз гьеле 2006-йисуз вичел араб кхьинар алай 36х20х5 сантиметрдин кьадардин къван жагъана *(3-шикил)*. Адал насх хатIуналди кхьенвай пуд цIар ала:

)١(قد بن اذه القرطبي الحقيري الفقيري
)٢(الى رحمة الله ابراهيم ابن مريم
)٣(اختي عفا عنهما العافي

ТАРЖУМА:

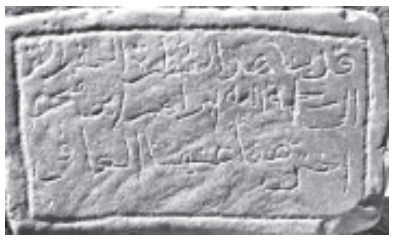

"1). Эцигна и муьгъ игьтияж авай кесибди
2). Ибрагьима, Аллагьдин регьим патал, Мугьарраман хци
3). Ахцегьай тир - къуй Багъишдайда адаз багъишрай".

Чешмедал вахт къалурнавач. Кхьинар авунвай хатIунин кьетIенвилер фикирда кьуртIа, ихтилат тахминан XVIII асирдикай физва. И чешмедин тарихдиз талукь делилар тайинардайла, чна Хинерин хуьруьн жуьмя-мискIиндин кьиблепатан цла авай 1746-йисан эцигунриз талукь кхьинар алай къванцикай менфят къачуна. И кхьинрай якъин жезвайвал, мискIин Ахцегьай тир Мугьарраман хва, эцигунардай пешекар устIар Ибрагьиман регьбервилик кваз хкажнава. Чи фикирдалди, Хинерин хуьруьн мискIинни Ялахърин хуьруьн муьгъ эцигайди гьа са кас - ахцегьви Мугьарраман хва Ибрагьим я. Яни Ялахъай жагъанвай, ихтилат физвай тарихдин гуьмбет тахминан XVIII асирдин юкьвариз талукьди я.

Куьгьне Хкемрин хуьруьн патав халкьдин арада машгьур хьанвай Ибрамхалилан пIир гва. Адан цла насх хатIуналди кхьенвай пуд цIарцIикай ибарат текст алай къван ава:

)١(تسوا ل او قبقلا هده ين ب دق
)٢(صادق في زمان الذى خرب مسكنجه
)٣(اليد الختى مع عمخان الواري وسرخى خان الغموقى فى سنة ١١٩٧

ТАРЖУМА:
"1). И къуба (мавзолей) эцигна эвел кьиляй устIарди
2). Садикьа, Мискискар кукIварай чIавуз
3). ахцегьвийри - аваррин Умма хандин ва къазикъумухрин Сурхай хандин куьмекдалди, 1197-йисуз".

Гьижрадин 1197-йис 1782-йисан 6-декабрдиз гатIунна ва 1783-йисан 25-ноябрдиз акьалтIна.

Къуба эцигай вахт устIарди тарихда кьиле фейи вакъиадихъ галаз алакъалу авунва. Гьакъикъатдани, 1782-1783-йисара Ахцегь ва Мискискар хуьрерин арада дяведин гьерекатар кьиле фена. Ахцегьрин хуьр Ахты-пара тIвар алай союздин асул хуьр тир, Мискискарин хуьруьз Докъузпара союзди куьмекар гузвай. Ахцегьвийри арадал атанвай чуьруькда аваррин ва къазикъумухрин ханаривай куьмек тIалабна ва абуру гьарайдиз гьай лагьана. Нетижада Мискискарин хуьр кукIварнай. И вакъиадикай Дагъустандин мулкарилай жагъанвай араб чIалал кхьенвай са шумуд чешмеди, Смугъулрин мискIиндин цлак квай са къванцел авунвай кхьинрини хабар гузва. Идалайни гъейри, ихтилат физвай вакъиадикай 1866-йисуз Урусатдин тIвар малум тушир авторди гьазурнавай "Самур округдин шикилар" тIвар алай чешмедани раханва. 2016-йисуз Кьурагь райондин Гелхенрин хуьряй тир Манаф Ибееван хсуси архивдай араб чIалал кхьенвай хронограф жагъана. Гьижрадин 1197-йисуз Мискискар кукIварайдакай гьанани кхьенва. Амайбурулай тафаватлу яз, и чешмеда, аваррини къазикъумухрин ханарилай гъейри, ахцегьвийриз куьмек гайибурун арада Али-Султан Дженгута авайдини къейднава. Тарихдай малум тирвал, Али-Султана Буйнакскдин ва Леваши районрин мулкарал хьайи Мехтулидин ханлухдиз регьбервал ганай. Мискискарин хуьр кукIварунин гьерекатра Мехтулидин ханлухдин аскеррини иштиракайдакай хабар гузвай маса чешме илимдиз малум туш.

Хуьруьгрин хуьрни эпиграфикадин гуьмбетралди девлетлубурукай сад я. Чкадин агьали Сиражудин Рагьимован кIвалихъ галай парудин цла прямоугольникдин кIалубдин, 46х25 сантиметрдин кьадардин, иердиз туькIуьрнавай, насх хатIуналди авунвай кхьинар алай къван ава (4-шикил). Адан вини кьиле тарихдиз талукь рекъемар (яни къванцел кхьинар атIай вахт) къалурнава, къванцин центрада, нехишрин юкьва, эцигунрин сагьиб вуж ятIа къалурнава.

ТАРЖУМА: *"И эцигунрин иеси Аскар я. 1178-йис".* Къейд ийин хьи, гьижрадин 1178-йисуз 1764-йисан 30-июндиз гатIунна ва 1765-йисан 19-июндиз акьалтIна.

Хуьруьн куьгьне паюна авай ("СикIер ким" тIвар алай магьледа) Магьарам Даудован кIвализ гьахьзавай ракIарин кьилел прямоугольникдин кIалубдин 65х50 сантиметрдин кьадардин къван ала *(5-шикил)*. Адал сулс хатIуналди устаддаказ кьуд цIарцIикай ибарат тир текст атIанва:

)١(قرخلا ردم اي ندلا تربلا
)٢(صاحب اذه البيوت ابراهيم
)٣(ابن محمد على المرحوم
)٤(١٢١ قنس ن امدا تبدد ولكا

ТАРЖУМА:
"1). И дуьньядин (няметар) тун агъа дуьньяда шабагь я.
2). И кIвалин иеси Ибрагьим,
3). рагьметлу Мугьаммад-Алидин хва я.
4). Кхьинар авурди 1214-йисуз Дамадан я".

Гьижрадин 1214-йис 1799-йисан 4-июндиз гатIунна 1800-йисан 25-майдиз акьалтIна. Текстина гьалтзавай "рагьметлу Мугьаммад-Али" Смугъулрин хуьруьн мискIиндин цла авай гьижрадин 1197-йисаз талукь эцигунрикай хабар гузвай къванцел кхьинар атIай устад яз хьун мумкин я.

Ахцегь райондин Ялцугърин хуьруьн эпиграфикадин гуьмбетар виликдай садани ахтармишначир. Гьайиф хьи, етим хьанвай и хуьре сагъ-саламатдиз амай дараматар саки амач. Чи йикъаралди амукьнавай надир имаратрикай сад тагъдин кIалубда туькIуьрнавай булах я. Булахдин чапла пата авай пипIен цла сад-садан винел араб кхьинар алай са шумуд къван тунва. Абурукай садал - 114х12 сантиметрдин кьадардин къванцел - XVIII асирдин эцигуриз талукь са цIарцIикай ибарат текст ала:

بى سنة تسعة ومائتين بعد اللف واستادها ذوالفقار وموسى كاتبه بيرام قد عمر هذه
الخيرات في الفقرطبي بن للا تبع

ТАРЖУМА:
"ЦIийикIа туькIуьр хъувуна и муьгъ Абдуллагьа, устIар Къафланан хци - гьижрадин 1209-йисуз. УстIарар Зулфикъарни Муса тир. Кхьинар авурди Байрам я".

Гьижрадин 1209-йис 1794-йисан 28-июлдиз гатIунна, 1795-йисан 17-июлдиз акьалтIна. Текстинай ашкара жезвайвал, къван булахдин цла са масанай хкана тунва, гьикI лагьайтIа, адал авунвай кхьинар муьгъ цIийикIа туькIуьр хъувуниз талукьбур я. Чешмедай гьакIни хабар жезвайвал, муьгъ туькIуьр хъувунин кьиле Къафланан хва Абдуллагь акъвазнавай, устIаррин везифаяр лагьайтIа, Зулфикъарани Мусади тамамарна. Чи фикирдалди, чешмеда тIварар кьунвай вири инсанар Ялцугърин хуьряй тир. Эгер абур маса хуьрерай тиртIа, чешмеда абурун бине къалурдай. И къванцел кхьинар авунвай Байраман тIвар чаз Ялцугърин хуьряй жагъай мад кьве чешмедал акуна. Кьилди къачуртIа, ада гьижрадин 1217-йисуз малла Мавлан-къулидин хва малла Алидин ва гьижрадин 1227-йисуз гьажи Мугьаммадан хва Агъа-кишидин хцин Абдуладин сурарин къванерал кхьинар атIана.

Гьакъикъатдани, Ахцегь район Дагъустанда эпиграфикадин виридалайни гзаф гуьмбетар авай районрикай сад я. Чна и макъалада тIварар кьур хуьрерай жагъанвай араб кхьинар алай къванерин арада Дагъларин уьлкведин мулкарал тектуьк дуьшуьшра гьалтзавай хьтин надир гуьмбетарни ава. Мисал яз Луткунрин хуьре авай, юкьван виш йисариз талукь, вичел тарих рекъемрин куьмекдалди къейднавай къван къалуриз жеда. Лагьана кIанда, Ахцегь районда гьеле ахтармиш тавунвай гуьмбетар мадни ама. Абурал атIанвай кхьинар тамамдиз чируни чаз тарихдин икьван чIавалди малум тушир вакъиайрикай хабар гун мумкин я.

Къагьриман ИБРАГЬИМОВ

“Дагвино” комитетдин - 100 йис

Асирдин рекье

19-ноябрдиз Дербент шегьердин шад межлисрин “Моряна” залда Дагъустан Республикадин “Дагвино” комитетдин 100 йис тамам хьуниз талукьарнавай ципицIчийринни чехирчийрин форум шад гьалара кьиле фена.

Залдин гегьенш фойеда Къизлярдин коньякрин заводди, Дербентдин коньякрин комбинатди, “Дербентдин чехиррин компания”, “НПП “Виски России”, “Алвиса”, “Агролайн” ООО-ри акъудзавай продукциядин выставкайри чка кьунвай.

Выставкайриз килигзавайла, чал мярекатдиз атанвай СтIал Сулейманан райондин кьил Саид Темирханов, Хив райондин кьил Ярмет Ярметов, Дербент райондин кьил Мавсум Рагьимов, Дербент шегьердин кьил Рустамбег Пирмегьамедов, Дагъустандин селекциядин тежрибадин станциядин директордин илимдин рекьяй заместитель Рамидин Къазиагьмедов ва масабур гьалтна. Абуру карханайри тешкилнавай выставкадиз виниз тир къимет гана. Гьакъикъатдани, выставка фикир желбдайди хьанвай.

Р. Къазиагьмедовахъ галаз кьиле фейи ихтилатрай малум хьайивал, ципицIчивал вилик фин патал цIийи технологияр арадал гъизва. Абурукай гегьеншдиз менфят къачуни бегьерлувал, ширинвал тIимил хьанвай ципицIрин сортарин ери хкажуниз аквадай гьалда куьмекзава. “Филоксера азар акатнавай ципицIлухар чна кIвачел ахкьалдар хъийизва. И рекье чна ишлемишзавай технологийриз дуьньяда тешпигь авач. Чи станцияди илимдин рекьяй тухузвай кIвалахар, кьабулзавай серенжемар себеб яз, республикада ципицIрин бегьерар йисалай-суз гзаф жезва. “Дагвино” комитетдин 100 йисан баркаллу юбилейдик чи пайни ква, - къейдна ада.

Мярекат гатIундалди декьикьаяр амаз, залдин фойедиз форумда иштиракиз атанвай багьа мугьманар - Дагъустан Республикадин Кьил Сергей Меликов, Кьиблепатан Кавказдин Федеральный округда РФ-дин Президентдин патай тамам ихтиярар авай векилдин заместитель Владимир Надыкто, Федерациядин Советдин аграрийринни суьрсетдин сиясатдин ва тIебиатдин девлетрикай менфят къачунин рекьяй кардик квай Комитетдин член Алексей Кондратенко, РД-дин Гьукуматдин Председатель Абдулмуслим Абдулмуслимов, “Федеральная саморегулируемая организация виноградарей и виноделов России” ассоциациядин крар идара ийидай директор Алексей Плотников, РД-дин Гьукуматдин Председателдин заместитель Нариман Абдулмуталибов, РД-дин милли сиясатдин ва динрин рекьяй министр Энрик Муслимов, чилинни эменнидин алакъайрин министр Заур Эминов ва масабур гьахьна. Абур карханайрин продукциядин выставкадиз килигна, ципицIчивилелни чехирчивилел машгъул жезвай майишатрин векилрихъ галаз ихтилатар авуна. Ахпа абур мярекатдин асул пай кьиле физвай зал галайвал фена.

Инаг ципицIар гьасилзавай майишатрин, чехирарни коньякракъудзавай карханайрин вилик жергейра аваз зегьмет чIугвазвай пешекаррив, жемиятдин тешкилатрин векилрив, жуьреба-жуьре регионрай, шегьеррайни районрай атанвай мугьманрив ацIанвай.

Мярекат гатIундалди кIватI хьанвайбуруз “Дагвино” комитетдин 100 йисан юбилейдин тарихдиз бахшнавай документальный фильм къалурна.

Гуьгъуьнлай мугьманрин вилик РД-дин Кьил Сергей Меликов экъечIна. “Дагвино” комитетдин 100 йис тамам хьун мубарак авуналди, ада къейдна: “Республикадин ципицIчивал эхиримжи йисара дурумлудаказ хъсан нетижаяр къалурзавай, агропромышленный комплексдин экономикадин хилен бюджет арадал гъизвай, яшайишдин метлеб авай кар алай кIватIал я.

Къе чна къейдзавай 100 йисан юбилейдин тарих 1920-йисуз Дагъустандин инкъилабдин комитетди кьабулай къарардилай гатIунайди я. TIугъвалдиз килигна, 2020-йисуз къейд ийиз тахьай мярекат гила тухун кьисмет хьана.

“Дагвинодин” юбилейдин мярекат Дербент шегьерда тешкилун дуьшуьшдин кар туш. Дербент районда ципицIчивилин майишатри гегьенш мулкар кьунва. Дербент шегьердин чехиррин карханайрини ери авай продукция акъудунилай гъейри, ципицIрин хейлин багъларни кутунва”, - лагьана Сергей Меликова.

Адан гафарай малум хьайивал, 2022-йисуз республикадин ципицIчийри 268 агъзур тонн бегьер кIватIна. Им, шазан нетижайрив гекъигайла, 30 агъзур тонндин гзаф я. Эхиримжи 30 йисан девирда ихьтин нетижаяр хьайиди туш.

ЦипицIчивилин хиле ихьтин агалкьунар хьуник Урусатдин хуьруьн майишатдин министерстводин, “РФ-дин ципицIчийринни чехирчийрин вичи-вич къайдада тваз-вай (саморегулируемая) федеральный тешкилат” ассоциациядин пайни ква.

Сергей Меликова вичин рахунра эхиримжи кьве йисуз ципицIчивал вилик тухун патал бегьерлудаказ зегьмет чIугунвай Абдулмуслим Абдулмуслимован кIвалахдин нетижайризни къимет тагана жедач лагьана.

Сергей Меликова республикадин хуьруьн майишат вилик тухуник чIехи пай кутунай ва гьакъисагъ зегьметдай “Виски России” карханадин генеральный директор Алибег Иразихановав “Дагъустан Республикадин вилик лайихлувилерай” орден, “Виноградарь” ООО-дин директор Яхья Гьажиевав “Гьакъисагъ зегьметдай” медаль, Нариман Алиеван тIварунихъ галай акционерный обществодин генеральный директор Махач Атаевав ва Дербентдин коньякрин комбинатдин гендиректордин заместитель Мегьамедзагьир Къуршиевав РД-дин гьуьрметдин грамотаяр вахкана. Абурулай гъейри, государстводин шабагьриз лайихлу хьайибур мадни ава.

РД-дин Гьукуматдин Председатель Абдулмуслим Абдулмуслимова РФ-дин хуьруьн майишатдин министр Дмитрий Патрушева ракъурнавай тебрикдин чар кIелна.

Дмитрий Патрушеван тебрикдин чарчяй малум хьайивал, Дагъустан Урусатда ципицIчивилин хиляй вилик квай регионрикай сад я. “Куь чилерал ципицIар гьасилунин адетар несилрилай несилрал агакьарзава, Дагъустандин продукция лагьайтIа, неинки са чи уьлкведа, гьакI къецепатани гегьеншдиз машгьур я ва адаз лайихлу къиметни гузва. Эхиримжи йисара, Дагъустанда ципицIар цазвай чилерин майданар артухарунихъ галаз сад хьиз, бул бегьерарни кIватI хъийизва. Кьадар гзаф жезва, чехиррин ерини - хкаж. Гьукуматдин патай куьмек артухаруни и хел галай-галайвал вилик тухуниз таъсирзава. Им, гьелбетда, региондин аграрийрин чIехи зегьметдин хьиз, и хилез талукь Комитетдин кIвалахдин агалкьунни я”, - къейднавай тебрикдин чарче.

Лагьана кIанда, алатай йисан нетижайриз килигайла, Урусатда гьасилнавай ципицIрин бегьердин 27 процент республикадал ацалтнава. Алай вахтунда Дагъустанда ципицIлухри 26 агъзур гектардин мулкар кьунва.

Мярекатдин сергьятра аваз докладар ва тебрикдин гафар гваз иштиракчийрин вилик Абдулмуслим Абдулмуслимов, Алексей Кондратенко, Алексей Плотников, Дмитрий Бурцев, Яхья Гьажиев, Къизлярдин коньякрин заводдин директор Евгений Дружинин ва масабур рахана.

Мярекатдин асул пай акьалтIайла, ял ядай куьруь вахт малумарна. И арада форумдин мугьманрини иштиракчийри карханайри ципицIрикай хкуднавай продукциядин дад акуна. Гьар карханади дад акваз кIанзавайбуруз чпи акъудзавай продукциядин пуд жуьре теклифнавай.

Мярекатдин эхирдай Сергей Меликова, Алексей Кондратенкоди ва Алексей Плотникова журналистрин са жерге суалризни жавабар гана.

Дагъустандин Кьили къейд авурвал, алай вахтунда республикадин ципицIчийрин вилик кар алай са шумуд везифа акъвазнава: къелемлухрин лап чIехи центр арадал гъун; ципицIлухрин мулкар йисалай-суз гзафарун; ципицIрикай хкудзавай продукциядин кьадар артухарун ва ери мадни хъсанарун. Суалриз жавабар гудайла, Сергей Меликова ципицIчивилинни чехирчивилин хиле агротуризм патални къулай шартIар тешкилзавайди рикIел хкана.

А.Кондратенкоди, уьлкведа къецепатай тир суьрсетрикай чехирар хкудунал къадагъа эцигнавай къанун кьабулуниз килигна, Урусатда чкадин хаммал кьит хьанвайдакай лагьана. Адан фикирдалди, и карди Дагъустандин карханайриз маса регионрин ципицIчивилинни чехирчивилин майишатрихъ ва карханайрихъ галаз сих алакъада аваз санал кIвалахдай мумкинвал гуда.

А.Плотникова, Урусатдин базарра авай гьуьжетунрикай вичин фикирар лугьудайла, къейдна: “Продукция гьасилзавай дагъустанвийриз чпин суьрсетдин гьакъиндай са шейни тестикьарун герек къвезвач, абур кьисайрик квай, чпиз тешпигь авачир хьтинбур я. Къизлярдинни Дербентдин карханайрин арада авай дуствилин акъажунри коньякрин ери вилик тухуниз куьмекзава ва хъсанарзава. Эхиримжи йисара лагьайтIа, чехирчивилин цIийи проектар арадал атуникди Дагъустан патарив гвай регионриз вижевай хаммалдин база хьанва”.

“Морянада” мярекатар акьалтIарайла, форумдин иштиракчийри къадим Дербент шегьердин куьгьне куьчейра ва Низами Генжевидин тIварунихъ галай паркуна сейр авуна.

20-ноябрдиз багьа мугьманар Дербент райондин Вини Жалгъандин мулкара авай “ДВК” ООО-дин ва “Агрофирма “Татляр” МУП-дин ципицIлухриз килигна, Дербентдин коньякрин комбинатда сиягьат авуна.

Жасмина САИДОВА

Эхиримжи делилралди, Дагъустанда ири карч алай гьайванрин (маларин) кьадар 900 агъзурдаз ва куьлуь кар алай гьайванрин (лапагрин) кьадар 5 миллионни 600 агъзурдаз барабар я. КІвалин гьайванрин санлай къачур кьадардин 80 процентдив агакьна кьилдин ксарин майишатра ава.

Ихьтин делилар алатай гьафтеда республикадин СМИ-рин векилрихъ галаз "Дагъустан" РИА-дин майдандал хьайи гьуруьшдал РД-дин ветеринариядин комитетдин председатель Мегьамед Шапиева гъана. Ада гьакІни идаради алай йисуз вичин кІвалахда фикир гузвай асул хилерикай ва арадал атанвай нетижайрикайни суьгьбетна.

Вилик пад кьаз алакьзава

М.Шапиеван гафаралди, алай вахтунда РД-дин государстводин ветеринарный къуллугъдин кІвалахдин кар алай хилерик республикада гьайванрин азаррин (тІегъуьнрин) жигьетдай гьалар гуьнгуьна аваз хуьн, ветеринариядин жигьетдай хатасузди тир малдарвилин суьрсет арадал гъун ва гьам инсанар, гьамни гьайванар сад хьтин азаррикай хуьн акатзава.

Идарадин регьберди хабар гайивал, 2022-йисан 9 вацран вахтунда, маларик акатдай азаррин вилик пад кьунин серенжемрин сергьятра аваз, санлай къачурла, 70 миллиондилай гзаф рапар янава ва диагностикадин идарайра 4,7 миллион ахтармишун кьиле тухванва.

Маларин санлай къачур кьадар хейлин тІимилди яз хьайила, рапарин кьадар икьван гзаф вучиз я лагьай суалдиз жаваб гуналди, М.Шапиева къейдна:

"И рекъем хейлин екеди хьунин себеб ам я хьи, гьайван анжах са азардикай хуьн патал бязи вахтара са шумуд раб ягъун лазим жезва. Чна лагьайтІа, малар са ваъ, са жерге азаррикай хвена кІанзава. Виликамаз кьабулзавай серенжемар себеб яз, чалай республикада хуьруьн майишатдин гьайванар ири ва куьлуь маларин дабакь, верем, КРС-дин садакай масадак акатдай ва тІурар арадал гъидай дерматит, Африкадин вакІарин ва балкІанрин тІегъуьн, лапагрин чума, блютанг ва са жерге маса, яшайишдинни экономикадин хилера виле акьадай хьтин зараррал гъидай ва малдарвилин суьрсет маса уьлквейриз маса гунин гьерекатдиз ачухдиз таъсирдай азаррикай хуьз алакьзава".

Гьа са вахтунда, ада къейд авурвал, Дагъустан уьлкведин сергьятдив гваз хьун ва адан мулкунилай Россиядин Федерациядиз Закавказьедин ва Азиядин уьлквейрай (Къазахстандай, Къиргъизистандай, Туьркиядай, Азербайжандай) гьайванар ва малдарвилин хилен суьрсет гъун себеб яз, республикада садакай масадак фад акатдай ва гегьеншдаказ чкІидай азарар пайда хьунин хаталувал гьамиша екеди я. Дагъустандин ветеринариядин къуллугъдиз гзаф йисара хциди яз амукьзавай месэлани ава: майишатра гьам ири, гьамни куьлуь карч алай гьайванрин бруцеллездикай хуьнин серенжемар кьиле тухун. Ири маларин лейкоз азардиз талукь гьаларни муракаббур яз амазма.

Мегьамед Шапиева хабар гайивал, гьайванрин азаррин жигьетдай республикада гьалар гуьнгуьна аваз хуьнин сергьятра аваз, иллаки хаталу азарриз талукь яз, гьакІни кІвалин ва вагьши гьайванрин пробаярни гьар йисуз къачузва ва Владимир шегьерда авай гьайванрин сагъламвилин рекьяй Вирироссиядин НИИ-да ахтармишзава.

Комитетдин кьили пресс-конференциядал къейд авурвал, Дагъустанда хуьруьн майишатдин гьайванрал садакай масадак акатдай азаррин жигьетдай кьетІен гуьзчивал хуьз алахъзава. Гьа са вахтунда ада агьалийриз какатай чкадал маса гузвай якІун ва некІедин суьрсет маса къачун тавуниз эвер гузва: "Кьилди жувакай лагьайтІа, за як ва некІедин суьрсет анжах базардай маса къачуда. Фермайрин продукт я лугьуз, куьчейра маса гузвай суьрсет къачун зи гьич фикирдизни къведач. Квезни за и кардиз эвер гузва: анжах лабораторияда ахтармишнавай суьрсет къачу!".

Республикада маларин асул пай кьилдин ксарин майишатра авайди ва кьилин ветеринардин эвер гун фикирда кьурла, малум жезвайвал, М.Шапиева вири гьайванар гуьзчивилик ква лугьузватІани, гьакъикъатда гьалар акьван хъсан гьалда авач. Гьаниз килигна, чазни агьалийриз эвер гуз кІанзава: жуван майишатра авай кІвалин гьайванрал кьетІен гуьзчивал ая, маларин духтуррихъ галаз алакъа хуьх, азаррин вилик пад кьадай серенжемар вахт-вахтунда кьабула. Ибур гьам куь хизанар, гьамни санлай амай агьалийрин, жемятдин сагъламвал патал важиблу крар я.

Къейд ийин хьи, кІвалин гьайванрин азаррин вилик пад кьунин месэла хциди яз амукьунихъ дугъри себебарни авачиз туш, гьикІ лагьайтІа, республикада гьайванрин духтуррин, гъавурда авай пешекаррин кьадар лап кьит хьанваз гзаф йисар я. Комитетдин председателдин гафаралди, жегьил несилдиз вичин уьмуьр и пешедихъ галаз алакъалу ийиз кІанзавач. И рекьяй талукь тир чирвилер къачунвай пешекарриз лагьайтІа, мажибар агъузбур хьун ва къуллугъдин рекьяй виликди фидай мумкинвал тахьун себеб яз, ветеринарар яз кІвалахиз кІанзавач.

Дуьз лагьайтІа, и месэла хциди яз гзаф йисар я. Амма, М.Шапиева пресс-конференциядал къейд авурвал, Дагъустандин гьукуматдин куьмекдалди 2021-йисуз ветеринариядин къуллугъчийрин мажибар - 22 процентдин, 2022-йисан январдилай лагьайтІа, 27 процентдин хкаж хьанва. Исятда абуру, юкьван гьисабдалди вацра 17-38 агъзур манат къачузва. Материалринни техникадин жигьетдай гьалар хъсанарун патал эхиримжи 2 йисан вахтунда кьезил жуьредин - 25, дезинфекция ийидай 1 машин ва чархарал алай 2 лаборатория маса къачунва. Идалайни гъейри, районрин ва шегьеррин ветеринариядин 25 идарада ремонтдин кІвалахар кьиле тухузва, биоамукьаяр тергун патал 8 крематорий къачунва.

Гуьруьшдал журналистри эхиримжи йисара шегьерэгьлияр патал хцидаказ акъвазнавай мад са месэладикай хабар кьуна. Ихтилат шегьеррин куьчейра гзаф хьанвай ва бязи вахтара инсанрал тепилмиш жезвай иесисуз кицІерикай физва. Ветеринариядин комитетдин председателди гъавурда турвал, и месэла тамамдаказ муниципалитетрин администрацийрин хиве ава. "Абуруз иесисуз кицІер хеси авун ва азаррин вилик пад кьадай серенжемар кьабулун патал пулдин такьатар чара ийизва. Гьаниз килигна, истемишунарни гьабурувай авуна кІанда. Чна лагьайтІа, асул гьисабдай хуьруьн майишатдин гьайванрал гуьзчивалзава", - лагьана М.Шапиева.

Таржума авун чарасуз я

Россельхознадзордин Кавказдин регионрин уртах управлениди къецепатан экономикадихъ галаз алакъалу кІвалахрин (ВЭД) иштиракчийриз Азербайжан республикадиз метягь тухунин цІийи къайдайрикай хабар гузва.

"Алай йисан 1-декабрдилай Азербайжандин мулкунал маса гун патал Россиядин Федерациядай тухузвай недай суьрсетдин гьар жуьре шейэр, этикеткайрал алай текстер азербайжан чІалал таржума тавуна, сергьятдилай алудун къадагъа ийизва", - къейднава идарадин пресс-релизда.

ЦІийи къайдаяр кардик кутунин себеб къунши уьлкведи метягьдиз ийизвай истемишунар дегиш хьунихъ галаз алакъалу я. ИкІ, Азербайжан республикадин "Муьштерийрин ихтиярар хуьнин гьакъиндай" къанунда къейднавайвал, маса гузвай шейинин гьакъиндай этикеткадал алай вири делилар, гьа жергедай яз адан тІвар, гьакІни ишлемишдай къайда гьам маса чІаларал, гьамни азербайжан чІалалди алаз хьун лазим я.

Гьа икІ, Азербайжандиз маса гун патал метягь тухунал къадагъа эцигуникай кьил къакъудун патал 2022-йисан 1-декабрдилай къунши уьлкведиз рекье твазвай шейэрал азербайжан чІалал таржума авунвай делилар хьун чарасуз я.

Информациядин "Цербер" къурулушдин (государстводин ветеринариядин хилен "ВетИС" къурулушдиз ухшар) делилралди, Россиядин карханайри Азербайжандиз некІедин ва якІун суьрсет, балугъар ва гьуьлуьн суьрсет, маларин алафдик кутадай алава шейэр, ветеринариядин дарманар ва са жерге маса шейэр агакьарзава.

Россельхознадзордин чкайрал алай управленийра Азербайжандиз пар рекье твадайла этикеткайрал алай текстер таржума авунин гьакъиндай истемишунар кьилиз акъудзавай тегьердал ийизвай гуьзчивал артухарзава.

1-декабрдиз алатзава

Россиядин ФНС-дин Дагъустанда авай Управлениди рикІел хкизвайвал, кьилдин ксарин эменнидилай къачузвай 2021-йисан налог гана кІанзавай вахт 1-декабрдиз алатзава.Управленидин пресс-къуллугъди хабар гузвайвал, налогар и кар патал махсусдаказ туькІуьрнавай "Уплата налогов и пошлин" къуллугъдин ва я "Госкъуллугърин" сайтдин куьмекдалди ачухиз жезвай "Личный кабинет налогоплательщика" чинилай гудай мумкинвал ава. Идалайни гъейри, налогрин идарадай хтанвай чар гваз гьакъи (кьил алачиз) банкуна, почтада, МФЦ-дин идарада ва я чкайрин администрацийрин кассайра гуз жеда.

"Эгер агьалиди налог вахтунда гун тавуртІа, пакадин йикъалай (2022-йисан 2-декабрдилай) арадал атанвай бурж пеняйрин гьисабдай чІехи жез башламишда. И дуьшуьшда налогрин органди истемишзавай чар рекье твада. Эгер касди гьамни кьилиз акъуд тавуртІа, ам суддив вугуда. Идалай кьулухъ бурж сергьятламишдай серенжемар кьабулзавай суддин приставри истемишда, мисал яз, абуру буржлу касдин банкуна авай счетдал къадагъа эцигун мумкин я", - гъавурда твазва УФНС-дин пресс-къуллугъди.

Къейдзавайвал, тамам тушир мобилизациядин сергьятра аваз военный къуллугъдал эвер ганвай агьалийриз и серенжемар талукь туш. Абур патал налогар гудай вахт къуллугъ тамамарзавай кьван вахтуналди ва военный къуллугъдилай элячІайдалай кьулухъ алатдай пуд лагьай вацран 28-йикъалди давамарнава.

ЦІийи муьгъ

Райсудин НАБИЕВ

СтІал Сулейманан райондин Курхуьруьн сергьятдай авахьзавай къубуйриннни къаналрин арада "Кировский" къаналдин важиблувал екеди я. Ада вичин ятар саки 10 хуьруьн мулкариз агакьарзава. Са шумуд чкадилай адал муькъвер ала, чебни - улакьри ишлемишзавайбур.

Курхуьруьн сергьятда авай муьгъ лап фад, колхозар тешкил хьайи йисара эцигнавай кьуларинди тир. Совхоздин девирда ам ремонтна, са тІимил мягькемарнай. Эхиримжи йисара залан улакьрин гьерекат гзаф хьун себеб яз, адаз гуж гузвай, муьгъ къайдадикай хкатзавай.

Ингье и месэла гьялун патал, яни бинедилай ремонтунин мураддалди хуьруьз Дербентдай "Маяк" карханадин пешекаррин бригада атана.

Участокдин начальник, эцигунардай тежрибалу инженер Багьадин Талибован гуьзчивилик кваз, бригадади муьгъ бинедилай ремонт авунин кІвалахар кьиле тухузва. Са куьруь вахтунда абуру улакьриз фидай маса чка туькІуьрна, алай муьгъ са кьилихъай чукІурна, анал лазим тир ракьунни бетондин материалар гъана, кІвалах башламишнава. ЧІимел жез, манийвал ийизвай гьавадин шартІаризни килиг тавуна, эцигунардайбур тир Эминов Рафика, Мегьемедов Анвара, Эминов Масана, Талибов Багьадина вичи ва масабуру гьакъисагъдаказ зегьмет чІугунва. Са куьруь вахтунда абуру, проектда къалурнавайвал, гьяркьуьвилел - 6 ва яргъивилел 10 метр алай ракьунни бетондин и имарат эцигна, "ял ягъиз" тунва. Инженерди гъавурда турвал, технологиядин истемишунралди, цанвай цементдин къаришма фер-затІ тахьана, 28 юкъуз яваш-яваш кьурун лазим я. Анжах 28 йикъалай, яни тахминан декабрдин сифте кьиляй муьгъ ачухда, ишлемишиз вахкуда. Адалай сифте кьезил, ахпа пар авай гужлу, еке машинар фида.

Чаз жемятдиз и муьгъ ишлемишдай сагъвал хьурай лугьуз ва хуьр патал важиблу и кар кьилиз акъатун мубаракиз кІанзава.

Урус муаллимдин лезги кьисмет

Вера ЛЬВОВА,
Россиядин аялрин писателрин Союздин председатель

Аллагьди рекьер жагъурдай тегьер кьатIунун гьич мумкин туш…ГьикI ятIани, за са вад декьикьада редакциядал кьил чIугуна. Редакторди, гьатта ракIара амаз, лугьузва: “Куьн виринриз акъатзавай кас я кьван. Советрин гьукуматдин девирда кIвалахун патал Дагъустандиз атай урус муаллимдикай кхьихь ман”.

И теклифди заз тадиз таъсирна ва за герек материал жагъурунин кIвалах башламишна. КIвачер, вучиз ятIани, аялрин библиотекадиз фена. Ана лагьайтIа, мярекат тешкилиз кIанзавай инсанар кIватI хьанвай. За абурувай урус муаллим яшамиш жезвай гьатта са чкадикай хьайитIани лугьун тIалабна. Садлагьана чкадилай яхун яшлу дишегьли къарагъна ва лагьана: “За квез Кьурагь райондиз мугьман хьун теклифзава: ана зи диде Александра Прохоровна яшамиш жезва. Белгороддин областдай тир зи дидедин 93 йис я. 1951-йисуз Корочандин пединститут яру дипломдалди акьалтIарайдалай кьулухъ ам “акьулдин, къанажагъдин, хъсанвилин, эбедивилин” тумар цун патал Дагъустандиз атана. Зи диде зегьметдин ветеран, дяведин ветеран ва РСФСРдин лайихлу муаллим я. Муаллимвилин уьмуьрдин вири кьетIенвилерикай ада вичи квез суьгьбетда”.

Гуьзлемиш тавур ихьтин теклифди зун сифтедай жув-жувавай квадарна. Амма зи цIийи таниш Людмила Алиевна Кьасумова залай алатнач - ада вичихъ галаз Ашарин хуьруьз финин тIалабунал кIевивалзавай.

Лагьана - авуна. Маршруткада чна суьгьбет давамарна. Гьа икI, заз малум хьайивал, 72 йис идалай вилик шумал кьакьан буйдин, экуь чIарар авай Александра Прохоровна жегьил муаллимар ва медсестраяр галаз, вуздин тапшуругъдалди Махачкъаладиз атана. Абур къанни цIуд руш авай. Образованидин министерствода абуруз Дагъустандин карта къалурна ва бицIи аялриз чирвилер гун патал рекье гьатдай районар чпи хкягъун теклифна.

Александради ва галай юлдашри, гьи чка ятIани гьич чин тийиз, тIуб Кьурагь район алай чкадал эцигна. Рушар тухун патал пар чIугвадай машин атана ва ада аваз жегьил муаллимар Кьурагьиз фена. Анай абур Ашарин хуьруьз кьван 12 километрдин мензилдиз арабада аваз фена. Рекье кьакьан дагълар, дерин дагьарар акур рушарин зегьле къакъатнавай. Абуру чпин гележег лап чIулав рангара авайди хьиз гьиссзавай.

Муаллимриз лезги чIал чизвачир, абур чкадин агьалийрин адетрихъ галаз таниш тушир. Амма элкъвена хъфидай мумкинвални авачир. Александради лезги чIалан вичин словарь, гьакIни тарсарин кьезиларнавай план туькIуьрна ва муаллимдин кеспидив активнидаказ эгечIна.

Кьисметди садлагьана гуьзлемиш тавур савкьат гьана. Мектебда, директордин заместитель яз, географиядин муаллим тир Кьасумов Али Кьасумовича кIвалахзавай. Александра акунмазди, ада рушал эвленмиш хьун кьетIна. Жегьилрин гьиссер мягькембур хьана. Са варз алатнамазди, мехъерар авуна. Инал къейд ийин, са фикирдал алай абуру санал образованидин са системада дуствилелди яргъал йисара кIвалахна. Али Кьасумович школа-интернатдин директорни хьана.

Сифтедай жегьил хизан мукьва-кьилийрин кIвале яшамиш жезвай. Амма викIегь Александради Али Кьасумович хсуси кIвал эцигунал машгъул жедай фикирдал гьана. И кар патал къванер хуьруьн патаривай кIватIзавай ва мотоциклдин люлькада аваз чкадал хкизвай.

Абурун кIвале пул, берекат гьамиша бес кьадар авай, гьикI лагьайтIа, тарсарни гзаф гузвай. Гьаят маларив ацIана жедай. Жуван гъилералди тушенка, дулдурмаяр гьазурзавай, гамар, халичаяр хразвай - абуру исятдани неинки бубадин кIвалин, гьатта Кьасумоврин аялар ва хтулар яшамиш жезвай шегьеррин квартирайрани лайихлу чкаяр кьунва.

Са тIимил вахт алатайла, 7 агъзурни 500 манат гана, “Москвич - 412” машин маса къачуна. Парталар алукIунизни Александради гьамиша еке фикир гудай. Ада гуьрчег берет, бухари хъицикьдин кIурт, багьа, маса уьлквейрай гъанвай кIвачин къапар алукIдай. Гьинай къачузвай? Гатун тIатIилрин вахтунда ам Украинада авай багърийрин патав физвай, герек шейэрни гьанай маса къачузвай.

Кьасумоврин руш Людмила Алиевна диде-бубадин рекьяй фена. Ада яргъал йисара Махачкъаладин жаванрин клубда муаллим яз кIвалахна.Адан руш Къизилгуьл Сафаровади Санкт-Петербургда ингилис чIалан тарсар гузва. Хва Замира Дагъустандин педуниверситет акьалтIарна.

Ашарин хуьруьв агакьайла, чи къаншардиз кьакьан буйдин, са тIимил яцI алай хьтин, чIарар рехи хьанвай ва гъиле аса авай дишегьли экъечIна. Адал алай шейэр вири гъили хранвайбур тир - кофта, жилет ада вичи хранвайбур яз хьана. Абурун хизанда вири рушар гъилин устIарар яз тербияламишнава.

Александра Прохоровнадиз хъсандиз ван текъвезвайдакай, амма вилериз хъсандиз аквазвайдакай (ада икьван чIавалди гзаф кIелзава, муаллимдин столдал заз “Российская газетда”, “Аргументы и факты”, “ЗОЖ” газетрин эхиримжи нумраяр акуна) заз виликамаз лагьанвай. Гьаниз килигна, жуван рикIик квай суалар за чарчел кхьена: “Дяведин вахтунда куьне вуч ийизвай?”. Муаллимдиз хас хци, ачух, шаир Анна Ахматовадин хьтин ванцелди ада ихтилат башламишна: “Немсер Прохоровкадив агакьай вахтунда зи 14 йис тир. Вири жемятди фронтдиз куьмек гузвай: танкариз акси хандакIар эгъуьнзавай, женгер кьиле физвай майдандилай хкизвай хирер хьайибурухъ гелкъвезвай. Танкарин зурба дяве Белгороддилай 10 километрдин яргъа хьанай. Цав михьиз чIулав гумади кьунвай а чIавуз, танкар сад-садал, лугьудайвал, пел-пеле акьадайвал физвай… А чIавуз хьайи крар гьатта рикIел хкидайлани, зегьле физва”.

Александра Прохоровнадихъ галаз санал чна куьгьне альбомар гъилелай авуна, муаллим яз ада къазанмишнавай шабагьриз - гзаф кьадар грамотайриз, медалриз килигна.

Ахматовадин сесиналди ада шиирар кIелна: “Хъфизва яшлу ксар. Хъфизва!..”. Адан сесинай за я гьайиф, я бейкефвал, я пашманвал гьисснач. Ада вичин хиве авай инсанвилин, дишегьливилин, дидевилин, муаллимвилин везифаяр “вадралди” тамамарна.

Зун Ашарин хуьряй рази яз хъфена. Александра Прохоровнади вичин гъилик чирвилер къачур вишералди аялар чIехи уьмуьрдиз гьазурна. Адан патав абур Муаллимрин суваризни, Гъалибвилин юкъузни - 9-Майдиз - къведа. И юкъуз, 93 йис идалай вилик, дуьньядал вичин тIвар чIехи гьарфаралди кхьиниз лайихлу инсан, муаллим Александра Прохоровна Кьасумова атана.

Райсудин НАБИЕВ

“КIела, кIела ва мад кIела!” - Владимир Ильич Ленинан и гафар несилар патал эвер гуниз элкъвенай. Гзаф вахтар, йисар алатнаватIани, абурун метлеб къени квахьнавач: чирвилер гьамиша герек я.

Чирвилер авай инсандилай зурба крар алакьда. И гьакъикъат чаз уьмуьрдайни аквазва. Чирвилери инсан къуллугъдин гурарин кIарарайни винелди акъудда. Ктаб галачиз мектебда кIелзавай аялдивай чирвилер къачуз жедач. Мектебдиз физвай гьар са аялдин чантада ктабар хьун чарасуз я.

Даяз фикирраллай бази ксари, компьютердихъ агъуна, ктабриз са акьван гзаф фикир гуз аквазвач. Им еке ягъалмишвал я. И гьалатI туькIуьр хъувуртIа хъсан жеда. Аялдин чантада вири ктабар хьунилай гъейри, ктабханайрихъ галазни алакъа хвена кIанда. Анрай къачуз, кIелдай ктабрини квез, гьуьрметлу аялар, акваз-акваз куьмекда, чирвилер мягькембур, дурумлубур жеда. КIанзавайди исятда ктабханайрин кIвалах мадни жанлу авун я.

СтIал Сулейманан райондин 28 хуьрени и жигьетдай гьалар хъсан патахъ дегиш жезвайди хьиз аквазва. Алкьвадрин, Сардархуьруьн, Курхуьруьн, КIварчагъ дередин хуьрерин библиотекайриз газет-журнал, ктабар кIелиз физ-хтун артух хьанва.

Хуьруьнвийрин къуллугъда

И йикъара зун Алкьвадрин библиотекадиз фена. Ана ДГПУ-да кIелнавай Лаура Шабановади кIвалахзава. Ктабханадин цларикай “Лезги чIал чи гуьзгуь ва абур я”, “ТIебиат хуьх!”, “Аялар наркотикриз акси я”, “Шарвили лезги халкьдин игит я”, “Лезги чIал зи дамах я” кхьенвай ва маса плакатар, таблицаяр куьрсарнава. Малум хьайивал, эхиримжи вахтара иниз хуьруьнвияр атун-хъфинни къалин хьанва. Инсанри цларал алай затIариз, столрал алай “Лезги газет”, “Куьредин хабарар”, “Дагъустандин правда” газетриз, “Кард”, “Дагъустандин дишегьли”, “Самур” журналриз артух фикир гузва, абур ван алаз сада кIелзава, амайбуру яб гузва, ахпа чпин фикирар лугьузва. И хуьруьнви, вичин тIвар дуьньядиз раиж хьанвай философ Абдусалам Гьуьсейнован 80 йисаз талукь яз туькIуьрнавай фотомонтажни итижлуди хьанва.

Хуьруьн агьалияр тир Гьуьсейн Гьуьсейнов, Максим Абдурагьимов, Людмила Агьмедова, Гуьлпиче Сефикъулиева, Нина Сийидагьмедова ва масабур иниз мукьвал-мукьвал къвезва. Чпиз герек ктабрилай гъейри, абуру Лаурадиз бязи месэлайрай куьмекар, меслятарни гузва. Лауради ина кIвалахиз анжах 2 йис я. Адаз кIвалахдин планар кхьиз, абур тамамариз, ктабрин обзорар тухуз, хуьруьнбурун арада цIийи ктабар раиж ийиз чизва. Ктабханадихъ 5 агъзур ктаб ава. Абур герек чкайрал ала. Библиотекадиз, лазим хьайи ктабрин суракьда аваз, мектебдин аялар, муаллимарни къвезва. Ихьтин алакъа хъсан хьанва. Санлай къачурла, ктабханадихъ галаз 150 касдилай гзафбуру активнидаказ алакъа хуьзва. Лаура Шабанова абурун къуллугъда акъвазнава.

Къведай йис патал газетарни журналар кхьиз эгечIнава. “Лезги газет”, райондин газет ва са шумуд журнал сифтебурукай яз кхьидайвал я. Хуьруьн администрацияди (кьил - Гьуьсейнов Алим) и карда куьмек гузва.

Олимпиада давам жезва

Республикадин мектебра кIелзавай агъзурралди аялри Вирироссиядин олимпиадада иштиракзава, хабар гузва РД-дин образованидин ва илимдин министерстводи. Декабрдин эхирдалди олимпиададин муниципальный пай кьиле физва, и вахтунда идалай вилик, яни школайра кьиле фейи паюна гъалиб хьайи аялри гьуьжетарда. Гуьгъуьнлай къвезвай турдиз гьар йисуз мектебда хьайи паюна иштиракай гьар вад лагьай ученик, яни 500 агъзурдалай гзаф аялар акъатзава. Адет яз, олимпиада умуми образованидин 24 предметдай - математикадай, урус чIалай, информатикадай, физикадай, химиядай, биологиядай, экологиядай, географиядай, астрономиядай, литературадай, тарихдай, обществознанидай, экономикадай, ихтияррай, искусствадай, физкультурадай, технологиядай, ОБЖ-дай ва къецепатан уьлквейрин чIаларай (ингилис, френг, испан, китайдин, итальян) тухузва. Къейд ийин, муниципальный пай 25-декабрдалди давам жеда. Ам 7-11-классра кIелзавай аялар патал фикирда кьунва. Гуьгъуьнлай регионди пай башламишда, адан нетижайралди эхиримжи паяра иштиракдай аялар хкяда. Регионди ва эхиримжи паяра 9-11-классра кIелзавай аялривай иштиракиз жезва.

Мектебра кIелзавай аялриз Вирироссиядин олимпиадада гъалиб хьуни Россиядин гьи вуздиз хьайитIани талукь тир хиляй имтигьанар авачиз экечIдай мумкинвал гузва.

Азадвилин женгинин пайдах хкажайди

Нариман ИБРАГЬИМОВ

Лезги эдебиятдин чIалан бине эцигай устад, Кьурагь дерейра азад вилин тIаратI хкажай женгчи, ашукь, шаир Кьуьчхуьр Саидан 255 йисан юбилейдиз талукь мярекат Дагъларин уьлкведин меркезда хъсан гьалара кьиле фена. И лишанлу вакъиа фикирда аваз, шаир, таржумачи, журналист Мурад Саида "Руьгьдин вилер амазма захъ" тIвар алаз ктабни гьазурна, ашукьдин яратмишунрал рикI алайбуруз вижевай савкьат пишкешна.

Къейд авун лазим я хьи, са шумуд виш йисар идалай вилик яшамиш хьайи ксарин ирс кIватI хъувун, ам къенин несилдив агакьарун патал хейлин инсанар алахъна. Са рахунни алач, и кар важиблуди я. Кьуьчхуьр Саидан яратмишунрин суракьда гьатай ксарни хьана. Адакай сифте малуматар Агъалар Гьажиева ва ахпа Гьажибег Гьажибегова гана. "Кьуьчхуьр Саид халкьдин къатарай акъатай бажарагълу халис шаир я. Лезгийрин ашукьрин ва шаиррин хейлин несилри Саидан яратмишунрин устадвиликай чирвал къачуна. Мадни цIуд йисар алатайлани, чи халкьди адан эсерар ва манияр кIанивилелди кIелда" - кхьенай Агъалар Гьажиева.

Гуьгъуьнин йисара инал-анал адан тIвар кьазвайтIани, вучиз ятIани ам гегьеншдиз майдандиз акъудзавачир, адан ирс рикIивай кIватI хъийизвачир, ахтармишзавачир, эсерар урус чIалаз таржума ийизвачир.

Къе чаз малум тирвал, Кьуьчхуьр Саид неинки вичин девирдин адалатсуз, барабарсуз гьукумдин кIашуник, II Сурхай хандин зулумдик акатна, гьакI са бязи себебар аваз, бажарагълу ашукь советрин девирдин эдебиятдин къурулушда агъавалзавайбуруни хъендик кутуна. А.Гьажиева, Гь.Гьажибегова, Наталья Капиевади, Владимир Огнева еке къимет гайи ашукь авачирдай, тахьайдай кьуна. Вучиз?

Дагъустандин писателрин Союзди, республикадин вилик-кьилик квайбурни терефдарар яз, тайинарнавай къайда авай. Дагъустандихъ инкъилабдилай виликан девирдин классикар хьана: лезги Етим Эмин, къумукь Йирчи Казак, аварви Къагьаб-Росодай тир Магьмуд, даргиви Омарла Батырай, лакви Курклидай тир Шаза... Советрин девирдин чIалан устадрик, талукь тирвал, акатзавай: СтIал Сулейман, Абдулла Мегьамедов, Гьамзат ЦIадаса, Рабадан Нуров, Абуталиб Гъафуров…

Дагъларин уьлкведин эдебиятдикай гьихьтин мярекатдал рахаз, кхьиз хьайитIани, гьа и ксарин тIварар кьадай, абурун яратмишунар кIватI хъийизвай, ктабар акъудзавай, алимри, литературоведри эсерар ахтармишзавай, лайихлувилер къейдзавай, диссертацияр кхьизвай.

Кубут, нагьакьан, пехил фикирар гвайбурни авай. "Эгер чахъ XV-XVII асирра шаирар авачIа, квехъни (яни лезгийрихъ) ахьтинбур авайди туш" лугьудайбур. Гьахьтин "акьуллубуру" лезги халкьдин игитвилин "Шарвили" эпосни инкарнай. Ихьтин сиясат къанун-къайдадиз элкъуьрнавай вахтунин кIавузардик Кьуьчхуьр Саидни акатна.

Ихьтин, кваз такьадай жуьреда эгечIуниз, авайвал лагьайтIа, хуьре ва районда шаирдин кьисметдин гьакъиндай къайгъу чIугвадай ксар тахьунини таъсирна. Жув шагьид хьайи са вакъиа рикIел хкиз кIанзава. Кьуьчхуьра Хпеж Къурбанан чIалар чидай кас ава лагьайла, зун аниз фенай. Са шумуд касдихъ галаз гуьруьшмиш хьанай. Къурбанан чIаларни гьатнай, адан уьмуьрдиз талукь ихтилатрихъни яб акалнай. Гьа са вахтунда за Кьуьчхуьр Саидакайни хабарар кьунай. Хуьре са бязи къуллугърални хьайи, савадлувални авай касдин (адан тIварни кьаз кIанзавач) рахунри зун тажубарнай. Шаирдикай кесерлу са гаф кьванни лугьун тавунал бес тахьана, ада зазни меслятна: "Ам нин рикIел алайди я эхир, я халудин. Ам къачагъвилиз кьил янавайди тир. Адан чIалар кIватI хъийизвайди я лугьуз, жуван кьил тIармир".

- Я халу, абур вуч гафар я? Хандин са тIвар кьурла, зурзазвайбур авай чIавуз хандиз акси экъечIай, кесиб халкьдин паталай кьисас вахчуз алахъай шаир, ашукь къачагъ ваъ, халис къуччагъ, къагьриман, игит тир.

Вичин гафари зак хкIурайди чир хьайила, ада "за чIана инсанрив гвай гафар я тикрарайди" лагьанай.

Гьа и гафара вири ава. Жуван кIамукай вацI ийидай чкадал вацIукай хвал ийидайбур хьана чи патара. Гьавиляй Кьуьчхуьр Саид хъендикни кумукьна. Анжах 1990-йисуз кIелзавайбурун гъилера ялавлу ашукьдин сифтегьан ктаб гьатна. Литературовед Гьажи Гашарова гьазурай "Шикаят" кIватIалда 55 шиир авай. Идалай гуьгъуьниз Кьуьчхуьр Саидан я ктабар акъуднач, я юбилеяр къейднач. 2004-йисуз кьуьчхуьрви муаллим Абдурагьман Ляметова "Женгчи шаир" тIвар алаз Саидан ктаб акъудна, ана 65 шиир гьатна.

2012-йисуз Кьуьчхуьр Саид дидедиз хьайидалай инихъ 245 ва рагьметдиз фейидалай инихъ 200 йис тамам жезвай. И вакъиаяр кьванни рикIел аламукьдайбуруз элкъуьрун патал и цIарарин авторди, кьуьчхуьрви Сиражидин Агьмедован спонсорвилин куьмекни галаз, "Эй, инсанар" тIвар алаз ашукьдин ктаб (Саидан 79 шиир, вичиз чи шаирри бахшнавай ва урус чIалаз таржума авунвай шиирар, "Ашукь Саид" пьесани аваз) акъудна. Райондин ва Кьуьчхуьррин хуьруьн администрацийри шаирдин юбилейдин мярекат тешкилна. Бугьдатепе хуьре (кьуьчхуьрвийрин цIийи хуьр) художник Айвар Камилова гьазурнавай Саидан тимтал ачухна. 2016-йисуз за чап авур "Пуд асирдин эдебиятдин пуд кукIуш" кIватIалдани Саидан хейлин шиирриз чка ганва. 2017-йисуз Мурад Саида шаирдин уьмуьрдикай ва яратмишунрикай "Народ и свобода" ктаб акъудна.

Ингье цIи, 245 йисан юбилей къейдна, цIуд йис алатайла, Мурад Саидован алахъунар ва РД-дин Халкьдин Собранидин депутат, КПРФ-дин Дагъустандин региональный отделенидин регьбер Самир Абдулхаликьован спонсорвал ва Кьуьчхуьррин хуьруьн администрациядин кьил Аскер Жабраиловаз кIваляй жагъай баде Пакизатан гъилин хатIарин Саидан чIалар авай дафтар себеб яз, чав Кьуьчхуьр Саидан "Руьгьдин вилер амазма захъ" 1- ктаб (чапдиз 2-ктабни гьазурзава) агакьна. Адахъ вуч тафаватлувал ава лагьайтIа, ана шаирдин икьван гагьда чапдиз акъат тавунвай 19 шиир (вири шиирар лезги ва урус чIаларалди) гьатнава. Алатай изданийриз акъатай тамам тушир, цIарар, куплетар кимизвай, рифмаяр кьун тийизвай шиирар къайдадиз хканва. Шаирдин яратмишунриз, кьилди-кьилди хейлин эсерриз анализ гуз алахънава. Гьа са вахтунда Кьуьчхуьр Саидаз чи шаирри бахшнавай шиирарни лезги ва урус чIаларал ганва.

Мурад Саида ктабдин сифте кьиле чапнавай "Халкьдин руьгьдин женгинин симер" макъалада кхьизва: "Кьуьчхуьр Саидан эсерар яргъал йисара лезги халкь яшамиш хьайи мичIи, туькьуьл, инсандин рикI хажалатдив ацIурзавай, пад-падзавай девирдин гьакъикъат къалурзавай шагьидар я. Инсафсузвилин, истисмарвилин гужа тунвай, кIвалерин иесияр, рухваяр гьахъсузвилелди къирмишзавай, дишегьлийрин шелрихъ кьадар авачир. Абуру II Сурхаяз, адан башибузукьриз, жаллатIриз ийизвай къаргъишрин, агьузардин сес дагъларай дагъларал физвай. Хандин ва адан нуькеррин тахсиркарвилерихъ сангьисаб авачир. Абурукай Кьуьчхуьр Саида вичин масадбуруз ухшар тушир шиирра тарихдин гьакъикъи вакъиайрикай, делилрикай хьиз лагьанва ва гьар са цIарцIелди, жанлу, кесерлу гафуналди русвагьнава".

Адан тIвар кьун бес я, фикирдиз гьахъадалат, азадвал патал женг чIугур халкьдин панагь, девирдин алчах ва инсафсуз къанунриз, кесиб-синифдин хам алажзавай ханариз, беглериз муьтIуьгъ тахьай ва акси экъечIай, агьалийрин ялавлу гьиссерал чан гъидай эсерар яратмишай шаир къвезва.

Садбуруз къизил, садбуруз гимиш,
Садбуру мал хуьз, садбуру гамиш.
Дуьнья, вун нивди хьанва гуьруьшмиш?
Деврандикай пай хкудна хьи зи.

* * *

Амач билбил, безек, сиргъа,
Вилаятда рахаз къаргъа,
АтIуй рикIин ивид паргъа,
Напак беден гвай къарагуьн!

Ашукьдиз халкьдал алай азаб, ам гьихьтин кIевера тунватIа аквазвай ва и гьакъикъатди адан жигерар кузвай. "Чаз дуван хьана" шиирда ашукьди лап перишан шикилар чIугвазва:

Гурлу хьана ивид вацIар,
Гьар са хуьре гишин бацIар,
Ахцегь, Кьурагь, Къуба, КцIар,
Гьич санани эвер амач.

Наразивал гьяркьуь хьанва,
Ягь-намусни буьркьуь хьанва,
Садвилин яд учIуь хьанва,
РикIяй рикIиз муькъвер амач.

* * *

Хан лугьудай ягъи гьатна хуьрера,
Зулумариз ажугъ аваз вилера,
Кьисасдин цIай твазва ада рикIера,
Я Сад Аллагь, им вуч дуван хьана чаз?!

Ихьтин цIараралди сес хкажай ашукьдиз хва, игит гьикI лугьудач! Мегер зиллетдик квай халкьдин итижар хуьзвай, зулумкарриз муьтIуьгъ тахьуниз эверзавай шаир ханариз хуш жедайни?!

Ашукь викIегь, жуьрэтлу, гьахъсузвал, зулум эхиз тежедай чIехи, уьтквем руьгьдин сагьиб тир. Ам мягькем руьгьдалди, уьтквем къилихралди, рикIе кичI тахьуналди тафаватлу жезвай. АкьалтIай пис душмандал гьалтуни шаирдин уьтквемвал мадни мягькемарзавай ва ам алчахрихъ галаз женг чIугунин, хандиз ва адан жаллатIриз муьтIуьгъвал къалур тавунин фикирдал атана. Адан чIалари, чуьнгуьрдин женгинин симери викIегь рухвайриз хандин завал алудуниз эверзавай.

Гьатта РагъэкъечIдай патан ширатда рикI алаз чIугвазвай билбилдин къамат Саидан "Билбил" шиирда женгчидиз элкъвезва. Ашукьди билбилдиз лугьузва:

Ша захъ галаз лугьуз аваз,
Сурхай хандин беден тукIваз.
Гьар са емиш гьалал хьуй ваз,
РикIивай лугьузва, билбил.

Ша, асмишда яхул бугъа,
Кетин дагъда цада жалгъа.
Саидакай жемир яргъа,
Гъамари атIузва, билбил.

Кьуьчхуьр Саидаз халкьдин руьгьдикай, ам квай зиллетдикай хабар авай. Гьавиляй ам Сурхай хандиз, адан гъилибариз аксини экъечIна. Гьавиляй ада Кьурагь, Самур, Чирагь, Цмур дерейрин агьалийриз хандихъ галаз гьихьтин рафтарвилер авуна кIанзавайди ятIа къалурна. Гьа са вахтунда ам гзаф ватанэгьлийри хандиз муьтIуьгъвал къалурзавай гьалари ажугълу ийизвай. И кар адан "Хаинриз" шиирдай аквазва.

Чи дин-иман чиркинариз, вакIар хьиз,
Сурхай хандин кикер михьиз, лукIар хьиз,
Фугъарайрин чанар жакьваз, якIар хьиз,
Асмиш хьана вацIун суруз фирай куьн!

Гьавиляй инсанри адан шиирар хвена ва чав агакьарна. Девирар алатзава, цIийи несилар арадал къвезва, амма бунтчи, женгчи шаирдихъ ва адан яратмишунрихъ авай кIанивални цIигелвал зайиф жезвач. Адан уьмуьрдикай, яратмишунрикай, тухумдикай, невейрикай чир хьана кIанзавайбур гзаф я.

Зегьметчи инсанрал алай гуж, ханди, беглери, кавхайри лежберрал, хипехъанрал, малдаррал, гъуьрчехъанрал вегьезвай залан харжар, девран гьалзавайбурун гьахъсузвал, алдатмишун, ягьсузвал аквазвай шаирдивай вичин ажугъ, хъел бейнида, рикIе хуьз жезвач. Ам, душмандин хуруз экъечIай Шарвили хьиз, вичин вири буй тирвал къарагъна, халкь истисмарзавай алчахриз акси экъечIзава. РикIяй акъатзавай ялав квай са шиирралди, манийралди ваъ, Кьуьчхуьр Саида Сурхай хандиз ахьтин ягъунар кьазва хьи, адан секинвални, йифен ахварни квахьзава.

Икьван гагьда печатда Кьуьчхуьр Саидан къуччагъвиликай, кьисасчивиликай вучиз ятIани кхьенач. Заз чидайвал, ашукьдин биографиядик синих, рехне кутаз кIан тахьайвиляй я жеди. Амма им рехне кутун туш, адан кьисасчивал, хандиз вичелай алакьдай кьван зиянар гун женгчивилиз, уьтквемвилиз хас делил я. Хандиз ам такIан хьунин сирни гьана ава.

Инал заз дуьньядин машгьур кьве арифдардин келимаяр рикIел хкиз кIанзава. Аристотела лагьанай: *"Хъсан кар авун патал вич хаталувилик кутун, я адахъай кичIе тахьун - им викIегьвал я, гьа ина жуьрэтлувални ава"*. В.Белинскийди кхьенай: *"Баркаллувилин вири жуьрейрикай виридалайни тарифлуди, зурбади ва маса къачуз тежерди халкьдин патай къазанмишзавай баркаллувал, кIанивал я"*.

Алирза Саидова къейд авурвал, "Кьуьчхуьр Саидан поэзиядин пайдахдал "я ажал, я азадвал!" кхьенвай". Эхь, ада халкьдин игьтияжар, мурадар, итижар патал вичин уьмуьр, са куьнуьхъайни кичIе тахьана, хаталувиликни кутуна, халкьди ам, виш йисар алатнаватIани, баркалла алаз вичин рикIе хвена, хуьзва.

Ашукьдин чи гъиле гьат хъувунвай ва ктабда гьатнавай эсеррихъ галаз таниш хьайила, чин кьун тавуна, хиве кьуниз мажбур жезва: икьван гагьда чи алимрин, литературоведрин, критикрин арада тестикь хьанвай *"Етим Эминал къведалди лезги чIалал теснифай шаирар хьайиди туш"* лугьудай ихтилатдин метлеб квахьзава. Саида вичин эсерар лезги чIалал теснифзавай ва халкьдин арада лугьузвай: мехъеррик, межлисра, мелерик, ашукьрихъ галаз тешкилзавай бягьсера. Ада жемятдиз хандин, адан жаллатIрин вилик гардан кIир тавуниз лезги чIалалди эверзавай. Къе чна гьар са камуна ишлемишзавай эдебиятдин чIалалди.

Идан гьакъиндай профессор Ражидин Гьайдарова кхьенай: "Кьуьчхуьр Саидан яратмишунрин чIала сифте яз, фольклордилай тафаватлу яз, литературадин чIалан бинеяр гьатна. Адан яратмишунрай чаз лезги литературадин чIалан бинеяр аквазва".

1948-йисуз 5-классар патал акъуднавай "Литературадин хрестоматия" учебникда Мегьамед Гьажиева "Кьуьчхуьр Саид" макъалада кхьенва: *"Шаирди вичин лезги чIалар гьа и гьарфаралди (араб алфавитдин гьарфаралди) кьилди дафтарра кхьиз хьана лугьуда…"*. Вичин чIалар дафтарриз кхьин хъийизвай делил шаирдин "Им кьисмет я" шиирдайни тестикь жезва.

Сурхай хандин пехъи кафтар,
Къакъуднава завай дафтар…

"Лезгийрин ширатдин вилик Кьуьчхуьр Саидан лайихлувилер зурбабур я. Ада лезги чIалалдини поэзиядин магьирлу эсерар теснифиз жедайди успатна", - кхьенай чи классикрин яратмишунар ахтармишай Агьед Агъаева.

Чи эдебиятдин рекьяй пешекарар я лугьузвай са бязибуру Етим Эминал къведалди яшамиш хьайи шаирриз чидайди пайгъамбаррин, шейхерин, ханарин, беглерин тарифар авун тир лугьуз кхьизва, инал-анал рахазва. Кьуьчхуьр Саидан яратмишунри гьа и фикирни инкарзава. Эхь, адахъни ислам диндин, шариатдин къанунрал амал авуниз, дин хуьниз талукь шиирар ава. Гьа са вахтунда михьи муьгьуьббатдикай, лезги дишегьлидин лайихлувилерикай, гьурчегвиликай, инсанрин яшайишдикай, дуьньядин гьаларикай, тIебиатдин сирлувиликай теснифнавай жавагьирарни ава эхир.

Юбилейдин мярекатдал Дагъустандин халкьдин писатель Абдуселим Исмаилова лагьай гафар тикрариз кIанзава: *"Кьуьчхуьр Саида вичин эсерар хайи лезги чIалалди теснифна. Имни адан кьвед лагьай игитвал, халис ватанпересвал тир. Ам вири девирра чи халкьдин игитрин жергеда сифте чкадал хьун лазим я. Акьван чIавалди лезги чIалалди чпин эсерар яратмишай ксар чаз малум туш"*.

Кьуьчхуьр Саид датIана кузвай чирагъ, рикIериз чим гузвай нур, абур, дамах, камал, чи руьгьдин къеле я, ам гьамиша рикIера хуьн чи ва къвезмай несилрин буржийрик акатзава.

Маскавдин аламатар

(Роман-энопеядай чIук)

Дагъустандин халкьдин писатель Гьаким Къурбана вичин нубатдин эсер - "Маскавдин аламатар" роман-энопея куьтягьнава. Ам лезги халкьдин XX асирдин тарихдикай кхьенвай чIехи эсер я. Роман-энопеядик уьлкведа Октябрдин инкъилаб къурмишай ва социализм патал зегьметар чIугур игитрин жанлу къаматар, гьерекатар ва кьисметар ква. Адай милли адетар, къилихар, майишатар, уьмуьр, азадвал патал чIугур женгер, сиясат, веревирдер ва тIебиатдин гуьзел шикилар аквазва.

Эсердиз гзаф хилер алай сюжет, дуьзгуьн композиция ва литературадин девлетлу чIал хас я... Агъадихъ эсердин сифте гаф гузва.

Зульфикъар КЪАФЛАНОВ

XX АСИР... 20-йисар... Лезги халкь еке бахтуник акатна: адан ватанда, Урусатда, тарихда яргъалди давам хьайи женгера сифте яз социализм - фялейринни лежберрин гьукумат гъалиб хьана.

Лезгистанда гьар са хуьруьн майдандал шамагъаждин шалман акIурна, адан кукIвай чIулав сафут, "радиу" тIвар алай аламатдин мегьеш, куьрсарна. Адай пудкъанни цIуд йисуз, гьар пакамахъ ва нянрихъ "Рахазва Маскав" лугьуз, сиясатдин ва гьукуматдин чIехи регьберартир Ленин, Сталин ва гьуьгъуьнлай хьайибур халкьдихъ галаз рахана. Меркездин Кремлдай къвезвай шад хабарри ЧIехи Октябрдин агалкьунар раижзавай, инсанрик ватанпересвилин руьгь кутазвай.

Гьаким КЪУРБАН

XX асирдин эхир... Тарихдин чарх кьулухъ элкъвена, ваъ, ам Советрин халкьарин душманри гужуналди терсина элкъуьрна: социализм инкарна, уьлкведиз капитализм, пулдиз буба лугьузвай гьукум - куьтягь тежедай къал-къиж, чуьнуьх-гуьнжуьх, дяве-дара хкана... Хуьрера я шамагъаждин шалманарни амукьнач, я къени хабарар гузвай радиоярни: шалманар угърийри чпин цIийи дараматрин къаварик кутуна, симерикай жугъунар храна... Цаварай симер галачиз телефонриз къвезвай хабарарни, телевизоррай къалурзавай шикиларни сад-садалай терсбур, пашманбур, туькьуьлбур, ягъун-кьиникь къалурзавайбур, гьашербур хьана... Анжах... зегьметчи инсанрин умуд социализм элкъвена хтуникай атIузвач...

1991-йис... Лезгистан... Гъуцарсувун яру мармардин пуд пипIен пирамидадин рагъакIидай пата, Алпан дереда (адаз ВиртIерин дерени лугьузва) лезгийри социализмдин девирда гурлу уьмуьр кечирмишнай...

Гила ина япара ван гьатдайвал баябанзава: яхцIур йис идалай вилик Совет гьукуматди дагьви жемятар арандиз куьчарна, къадим бубайрин никIервекьер, яйлахар-къишлахар, булахаркIамар галай хуьрер - Игьирар, Ругулар, КIурукIунар, Лгар, Рагъцагьар, Чепер, Храхар, Ялцугъар... (лезги хуьрерин тIварар гзафвилин кьадарда лугьун адет я) къавар аламачир кIалубриз, харапIайриз, векь-хъач акъатнавай куьчейриз, цаз-вал акъатнавай жигьирриз элкъвенва... Инсанар тахьайла, Алпан дереда мал-къарадин нехирар, хиперин суьруьярни амач. Абур тахьайла, дагъларин цIарара уьфтер язавай сваларни, шимера къакъра язавай къветерни, никIера къушарин лужарни аквазмач. ВиртIерин атирар галай векь-кьал, цуькверни... кьери хьанва.

Дередин гуьнеяр кьериз-цIаруз экъечIзавай сефил цуьквери кьунва: беневшаяр, виртIед цуьквер, марвар цуьквер, хъипи цуьквер, чIутран цуьквер, яру цуьквер... Абур яргъалай, гапIалгапIал хьана, сад-садак какахьна аквазва. Анжах акI туш, гьар цуьквери чпин рат, чпин рув кьунва. Абурулай яру-цIару билбилри, чIижери, пепейри ва маса тIвар алачир куьлуь жемятри, луж-луж жез-чкIиз, зарбдиз ацукьиз-къарагъиз, буввдинни вуввдин ванер ацалтна, пакаман ширин шуьрбет хъвазва, балайриз ем кIватIзава.

ХъуьтIуьз живерин маргъалри, гатуз виртIедин цуьквери кьазвай макан... Алпан дере... Адан хуьрерихъ агъзур йисарин тарихар ава. Ам XX асирда викIегь, кIубан, женгчи рухвайри - Манчара, Машаха, Зардара, Лекьербега... арадал гьана. Абур аял чIавалай мукьвал-мукьвал сад-садал гьалтзава, хуьруьнкIвалин месэлаяр гьялунал машгъул я.

Дередин кьилин хуьрер... Рагъцагьни Ругул, чин-чина аваз, къавар аламачир кIвалерин кIалубра гар къугъваз, акъвазнава. Абур кьве стхади, Манчарани Машаха, хайи халадин рухвайри, сад-садахъ галкIурзава. Абурукай сад лагьайди секин, фагьумлу, илимдар инсан я, кьвед лагьайди - зирек, санал ацукьна кьарай текъведай, еке алакьунар авайди я. Кьведни жумарт, хуьруьзкIвализ, ватандиз вафалу я. Кьведални ажайиб лакIабар акьалтна: Манчар - "Фекьидин кьил хайиди", Машах - "Шимерин шагь" хьанва.

Гатфарикай гад жезвай азгар пакама... Гъуцарсувукай вили цавуз билбилжегьре рагъ хкечIзава: къе Рагъцагь хуьре, агъзур кас куьч хьана, вад кас амай, къавар аламачир кIвалерин кIалубрин маканда, чими, секин, гуьзел югъ эгечIзава.

...Ракъинин сифте нурарихъ галаз хуьруьн кимел яргъи лаш гвай, кьурай чинар тар хьтин къужа акъатна. Ам, ракъинал чин хкажна, ширин къайи гьава чIугваз, вилер акьализ-ахъайиз, дереда вил къекъуьрна, адан агъа дар кьилиз килигзава. "Агь, чан ватан, вун гьикьван гуьзел я! Вун гьикьван ширин я!" РикIе халкьдин мисалар тикрар жезва: Ватан авайди маса уьлкведиз куьч жедач. Ватан авачир инсан муг авачир къуш я. Ватан авачирди авара жеда...

- Гьей! Суванан хва Манчар! - баябан харапIайрин кукIвай итимдин векъи ван акъатна. - Вижеваз къарагънани?! - Салам гана ЗартIишрин Зардара, Манчаралай цIувад-къад йисан гъвечIи, аса гвай кьуьзека.

Муькуь магьледай хуьруьн чубан Лекьербеган ван акъатна: ада дустариз салам гана, уьфт ягъиз-ягъиз, вичин кьве кьар чуьлдихъ чукурзава...

Пуд къужади, арандиз куьч тахьана, чпин къариярни галаз, бубайрин сурар хуьзва, къадим Рагъцагьа уьмуьрзава. Къени, гьар юкъуз хьиз, кимел ацукьна, суьгьбетрик экечIзава.

- Эхь, чан стха, кпулри кьунвай кIвачер гьисаб-ктабдикай хкудайтIа, зун лап вижеваз къарагъна. Квезни гьахьтин къар-фер акурай! - лагьана Алпанрин Манчара дустариз.

- Ви сивяй ЗартIишбадин сивиз хьуй! - тIалабна Зардара.

- Яда, гьикI хьана? Ви рикIел пайгъамбар акьалтнава хьи?!

- Бес за вучин? Маскавдихъ агъаз жезмач... Кремлдай къвезвай хабарар девлетлуйринни фекьийрин хийирдиз я. Чинал матI алайда ихтияр гайила, кьве чIехи балшавикI, Дагъустандин обкомдин сад лагьай мирзени Азербайжандин гьахьтин дережадин регьбер, капIтIеатзавай фекьийрилай вилик гьаждал фена! Кремлда чаз чидай коммунистар амач. Гила зун агъунвайди чи бубайри ибадат авур са ЗартIишба я.

- Эгер чIехи балшавикIар гьаждал фенатIа, абурук гзаф гунагьар ква, абуруз кичIезва, стха, абуру чеб жегьеннемдин цIукай хуьзва, лагьана хуьруьн философ - веревирдали Манчара.

- Яраб гьакI ятIа?! - кьуьзекар шаклу хьана.

- МасакIа зи хиялдиз къвезвач.

- Коммунистар исламдихъ инанмиш яни мегер?! - Лекьербег тажуб жезва.

- Эхь, стха, кьве чин алай жадуяр пуд диндихъни агъун мумкин я, - пуд дустни хъуьрена.

- АкI ятIа, чи Кремлдин итимарни хашпарадихъ элкъведа жал? - хабар кьазва Зардара.

- Мумкин я... Вуна лагьайвал, гила Кремлдихъ агъаз жезмач: адай чIуру аламатар, лап фикирдиз текъведай хьтин керематарни акъатзава. Зи рагьметлу Суван бубади инсандай аламатар лап зурбабурни акъатда, лап усалбурни лугьудай.

- ГьакI я, чан Алпанба, гьакI тирди чаз аквазва. Бес вун, къуьр авай вала-риз килигзавай гъуьрчехъан хьиз, КIурукIунрин рагариз килигзава хьи?! Хийир хабар?! - жузуна Зардара.

- Яда, хийир я. Зи вил мугьманар атунал ала...

- Вун мугьманар галачиз кьиле фидач, стха. Икьван фад къвезвай мугьманар яраб вужар ятIа?!

- Вужар жеда кьван? Чи хтулар, птулар, мухбирар...

- Икьван фад?! Рагъ акьун тавунмаз?!

- Абур накь, шегьеррай хтана, Ахцагьа чпин имидал илифнава. Къе фад рекьиз экъечIдайбур я...

- Фад хъфинни ийидайвал?

- Чидач... Ина акъваздай, ксудай шатIар ава кьван...

- Инал ви халадин хва Ругулви Машахни акъатда, - лагьана Лекьербега. - Ам зал накь Кпул цин булахдал гьалтнай.

- Машахаз кIвачери тади гузва... Адаз гьа булахдин цикай куьмек жезва.

- Зунни гьакI ава, стха, - хиве кьуна Лекьербега

- Яда, вун чи патав аял я. Вун хайила, зун мехъернавай итим тир.

- Тир жеди, гьакI хьуй. Бес ви мугьманар заз талукь тушни?

- Абур агакьайла, ваз хабар жеда ман...

- Шишер ядай якIун месэла гьикI гьялзавайди я?

- Як, заз чиз, мугьманри чпи гъида ман... Гила гьакI хьанва: як, чIем, ниси... шегьердай хуьруьз гъизва.

- Бес абур къведалди, чна шиш-миш чрадай цIай-кIарас гьазурдачни?

- Гьамни дуьз гаф я. Вун як нез вердиш итим я. ЦIай хъийидай устIарни я жеди. Ша ви рикI алай кар ийин...

- Зи рикI алай кардал ви рикIни алайди я, - Лекьербега, вичелай чIехи дустунин жегьил чIаван лакIабар рикIел хтана, хъверна: - Агь, чан Фекьидин кьил хайи Манчарб! Агь, чан БалшавикI! Яраб вун тефей Зибирни, вуна тавур карни, хъун тавур ичкини аматIа?! ЯтIани... Дири я...

Лекьербеган фикир Зардара давамарна:

- Зани адаз лугьузва... Яда, Манчарба, вун инсанриз гьикьван ала я?! Вазни инсанар, ватан, дуьнья гьикьван кIанда?!

Дередин кIаняй далдамдинни зуьрнедин ванер акъатна...

Хъсан духтур

Мерд АЛИ

Яшар 80-дав агакьнавай зи дуст Къулибег духтурдин патав вичин шикаятар гваз фида.

- Валлагь, духтур, йифди ахвариз физмач. Кьиле тIал гьатзава, вилер дакIвазва, вучдатIа чизмач.

- Яшар гьикьван я, халу?

- 80-дав агакьнава.

- Кьил тIа хьун, ахвар квахьун гьадавай я, халу.

- Бес япарини гагь-гагь уьфтер ядай хьиз я.

- Гьамни гьадавай я.

- Руфуни ванзава, тIуьрди иливзавач...

- Гьа карни гьадавай я.

- МетIер тIа жезва, кIвачер хъсандиз физмач.

- Гьамни, халу, гьадавай я...

- Я хва, ваз маса гаф чирнавачни? Дарман авайди тушни зи гьалдиз? - кIевиз рахана Къулибег.

- Ваз хъел къвезвани, халу?

- ГьикI бес!..

- Гьамни гьадавай я! ЖедатIа, жуван яшар жегьил хъия...

- Эгь, вун - духтур!.. - экъечIна къецел Къулибег. Гьалтда гьа вич хьтин Велибегал.

- ГьикI хьана, Къулибег, хъел кваз рахазва хьи?

- Хъел къведачни, я кIвал къени хьайиди, за зи дердийрикай лугьузва. Духтурдиз са гаф я чиз вайди - "гьадавай!"

- Гьидавай?

- Зи 80 йисан яшаривай.

- Кьуьзуьвал я, Къулибег ам! Адаз дарман авайди туш. Духтур лап вижевайди я. Ада ваз авайвал лагьанва...

РикIел хкунар

Бикеханум АЛИБЕГОВА

Виликдай чун, шаирар, прозаикар Дагъустандин писателрин Союзди вири районрин хуьреризчи яратмишунрихъ галаз таниш арун патал рекье твадай. Кьисметди са сеферда зунни Кьурагь райондин Кьуьчхуьррин хуьруьз акъудна. Зи вилерик, и хуьруьз гьахьайла, дагъдин синел, хурал саз кьуна, хкаж хьанвай Ашукь Саидан гуьзел къамат пайда хьана. Зи япара адан "Эренлер" манидин ван гьатна.

Чун хуьруьн колхоздин, вични Ашукь Саидан тIварунихъ галай, председатель Имамедин Агъабалаева къаршиламишна. Чун адан идарадиз гьахьна. Жузун-качузун авурдалай кьулухъ за адаз зи фикир лагьана: вучиз адан далудихъ цлакай Саидан портрет куьрсарнавачтIа? Махачкъалада Саидан эсеррал, теснифрал ашукь тир художник Абид Азизов ава. Къуй ада шаирдин шикил чIугурай.

Имамедин халуди чун вичин дуст Шукуран кIвализ хутахнай. Адани чаз вичиз ван хьайи ашукьдин делилрикай лагьанай.

Пака, юкъуз, чун шаир хайи кIвалин еридал атанай. Заз мискIиндин куьгьне цлар акурла, шаир мад зи вилерик хтанай.

А береда за "Пуд дагъ" гьикая кхьенай, ахпани - шиирар.

Пара чкайра, иллаки Азербайжанда, заз къелемдин дустар ава. Къебеле, Къалажух, Къурбанд Эфенди ва маса хуьрера.

Къалажухви Гьуьсейн муаллимдикай за лезги газетдиз очеркни кхьенай. Адаз Саидан шиирар хуралай чидай.

Герейханован совхозда яшамиш хьайи рагьметлу Паша халудин чIехи стхади, месел ацукьна, вични начагъ тиртIани, Саидан, Эминан гзаф шиирар хуралай кIелнай. Заз акI хьанай хьи, гуя шаиррин къаматар зи вилик ква.

Са гафуналди, акьван вахт фенач (Кьуьчхуьррин) колхоздин председатель са шумудра чи художникдин патав акъатна. Шаирдин портрет гьазурна вахканай.

Ахпа, вахтар алатайла, ашукьдин шикилар маса художникрини чIугваз хьана.

Агъабалаеваз а вахтунда партиядин райкомди еке туьмбуьгьни авунай - пул гьиниз харжна лугьуз.

Заз инал къейд ийиз кIанзава: Имамедин халу руьгьдиз пара михьи ва девлетлу инсан, лезги литературадал пара рикI алай хиневи я. Адан гафаралди заз лугьуз кIанзава, Ашукь Саидан вири яратмишунар чав агакьнавач ва а кардин геле рикI авай ксар гьатна кIанда. Иллаки Азербайжандин хуьрера, библиотекайра килигна кIанда. Геокчайда, Алидхуьре ва масанра шаир са шумуд йисуз яшамиш хьанай.

ЧУБАРУКАР

Шад хабарар

Италияда чи гъалибчи

Чи мухбир

И мукьвара Италиядин Агридженто вилаятда виридуьньядин школьникрин арада кьиле фейи "Парнас - Шииратдин конкурс - "Анджело Ла Веккьядин премия" шииратдин конкурсдин гъалибчийрив шабагьар вахкунин мярекат кьиле фена. Ана чи ватанэгьли, Махачкъаладин 1-нумрадин гимназиядин 7"д" классдин ученик **Абдулгьакь АЛИВЕРДИЕВАНИ** иштиракна. ТІвар кьунвай конкурсда "ТІебиатдин шиират" номинациядай ада сад лагьай чка кьуна.

Конкурсдиз ада "Маймун" тІвар алай шиир вуганвай. А шиир и конкурсдин Италиядай, Китайдай, Белоруссиядай, Меккадай, Крымдай ва маса уьлквейрай тир гъалибчийрин эсерар чапнавай кІватІалдани гьатнава. Шиирар авторрин дидед чІалараллва итальян чІалаз авунвай таржумани галаз чапнава. Чи ватанэгьлиди шиир урус чІалал кхьенвай.

Ихьтин алакьунрин векил тербияламишунай 1-нумрадин гимназиядин ва адан директор Э.В.Давудован тІварцІел Каниккати шегьерда кардик квай культурадин ассоциациядин президент, конкурсдин тешкилатчи, профессор Калоджеро Ла Веккьядилай чухсагъулдин чар атанвай.

Абдулгьакь вичин чІехи буба, Ахцегьай тир тІвар-ван авай алиммикробиолог, илимрин доктор Абдулгьакь Абутрабович Аливердиеван тІвар вичел атанвай птул я. Птулди и машгьур сихилдин баркаллу ирс цІийи шартІара давамарзава. Жегьил Абдулгьакьаз чна мадни чІехи агалкьунар хьун ал-хишзава.

Цмурвийрин агалкьун

Чи мухбир

Спортдин туризмдин рекьяй чи республикада тешкилай акъажунра Цмуррин юкьван школадин командади приздин чка кьуна. И акъажунра Дагъустан Республикадин жуьреба-жуьре районрайни шегьеррай школьникри иштиракзавай.

Цмуррин юкьван школада спортдин туризмдай вердишвилер къачуз гъилевай йисан сентябрдин вацра гатІумна. А кардин кьиле и школадин тербиядин рекьяй меслятчи Шагьмурад Мегьамедабидович Гьамзатов ва ИЗО-дин муаллим Екатерина Андреевна Смирнова акъвазнавай.

СтІал Сулейманан райондин аялри, сифте сеферда ихьтин акъажунра иштиракнавайтІани, вири рекьерай чпин хъсан гьазурлухвал къалурна. Командайрин арада, санлай къачурла, абуру 2-чка, хайи край чирунай ва туриствилин рекьер хкягъунай 1-чка кьуна.

Спортивный туризмдай нубатдин акъажунар 2023-йисан гатфариз кьиле фида. СтІал Сулейманан райондин аялрин команда а акъажунриз гиламаз гьазур жезва. Чна чи жегьил туристриз мадни цІийи агалкьунар хьун алхишзава.

Къелем ахтармишзава

Мансур НУРАЛИЕВ, Цмуррин мектебдин 1-кл. ученик

Зи хайи хуьр

Зи рикІ, зи чан, зи хайи хуьр,
Виридалай багьади.
РикІивай зун ашукь яз вал,
Зи Цмур хуьр - хайи хуьр!

За хуьр патал чанни гуда,
Гуда вири девлетар.
Зи хазина, зи рикІ я вун,
Зи Цмур хуьр хайи хуьр!..

Фригърин цІирер

Аскер БЕГОВ, 10-кл. ученик

Стха течир…

Россия ви диде тир хьи,
Уьмуьрда ваз кьеб хьайи,
Ваз чил гайи тангаризни
Къизилдикай еб хьайи.

Куьз ава ви жасадда цІай,
ЦІелхем ава леэнда?
Амма вучиз амач такьат
Ви кІарасдин куьтенда?

НАТО-дикай кьунвай даях
Вун яргъалди фидани?
"Чахъ!" - лугьузвай буйругъди ваз,
Дуьз лагь,хийир гъидани?

Ви гъилерив кІватІиз тазва
Жуьгвенар,вун алугдай.
Абурукай хразва цІил
Ви гардандал алчуддай.

Стха течир вун низ кІан хьуй?
Ви чка са хъиткьер я.
Вун ахмакь хьун фашизмдиз
Хийир гъизвай мехъер я.

Куьз чир хьанвач ваз и кІвалах,
Куьз кьенерар буш я ви?
Фагьумсузвал икьван дерин
Гзафбуруз хуш я ви.

Нин хийирдиз кьуьлзава на?
Ваз я далдам,саз авач.
Чарадан кан аваз хьанвай,
Вун абуруз кваз авач.

Назлу РАГЬМАНОВА, 10-кл. ученица

Хъфимир

Хъфимир куьн, Чубарукар,
Куь рикІин сир ачух заз.
И дуьньядин девлетрилай
Тек са куьн я артух заз.

Руьгь ацІузва куь сесинив,
АкІ гьевесдив рахайла.
Гьар сеферда умудлу яз
Чилиз мани лагьайла.

Чир жезва заз чи уьмуьрда
Халис илгьам авайди.
Чуьнгуьр хьана куьн зи хурал,
Са шабагь яз алайди.

Зи халкьди квез гуда къуват,
РикІин къене чкани.
Лугьумир заз: "А бахтавар,
Зи вил са квехъ галани…?"

Герек я куьн лезги халкьдиз,
Пелешдин кар ийимир.
Физ-хтурай амай вири,
Амма са куьн хъфимир.

Куьч хьайитІа "Чубарукар",
Са гуьзелвал чи квахьда.
Хважамжамдин къуват авай
Руьгьдин рангар алахьда.

Квез чидани?

Вахт гьикІ гьисабзава?

Вахт гьар жуьре гьисабзава. Месела, рагъ цавуз хкаж хьанвай тегьердиз килигна, гьи вахт ятІа, тайиндиз лугьуз жеда: пакама, нисини, нян, рагъдан ва икІ мадни.

Тарарин, цларин хъендин яргъивилиз ва я куьруьвилиз килигнани, гьи вахт ятІа лугьузва. Ибур вири тахминан гьисабунар я.

Дуьм-дуьз вахт сятери къалурзава, чебни гьакьван гзаф жуьрейринбур хьанва: къумадин, механизмайрин, электронрин ва икІ мадни.

Дуьм-дуьз вахт гьи чІавалай чирзава? Тарихда гьатнавайвал, и кар чилел ракьун рекьер арадал атунихъ ва поездрин гьерекат къайдадик кутунихъ галаз алакъалу я. Дуьз вахт течиз, яни вахтунал (сятерал) амал тавуна, ракьун рекьиз поездар ахъайиз жедач. Ахьтин гьерекат квелди куьтягь жедатІа, виридаз тайин я.

Атомдин сятер

Алай аямда атомдин сятер кардик кутунва. Яни атомдин къенепатан гьерекат - радиоактивный материалар чкІизвай вахт дуьз гьисабун яз кьабулнава. Ахьтин сятер лап муракаб приборра, космосдин тадаракра, цин кІаникай фидай луьтквейра, масанра ишлемишзава.

Къумадин сят

Ихьтин сят къум тунвай шуьшедин къаб (колба) я. Вични юкь шуькІуь турбадиз ухшарди. Юкьва гъвечІи гел - тІеквен тунва. Анай къумадин куьлуь тварар турбадин винел патай кІаник патаз авахьзава.

И вахт тахминан са сятиниз барабар жезва. Ихьтин сятер инсанри лап фад, тахминан юкьван асирра (470-1450) арадал гъана.

Къванцин календарь

Дуьньядал къванцин календарни (вахтар къалурзавай тІебии чІехи имарат) ала. Ам Англияда инсанриз лап фад жагъана. Океандин къерехда, кьураматдал гарарини марфари, селлерини гатаз, кІеви чІехи къванерин ажайиб гуьмбет (хара) арадал гъанва. Астрономри (гъетер ахтармишзавай алимри) гьисабзавайвал, инсанри, и аламатдин къванери хъенриз килигна, йисан вахтар (чІавар) лугьузвай.

Гьуьлуьн хронометр

Ихьтин сят гьуьлерал къуллугъзавай морякри арадал гъана. Тахминан 1700-йисуз. Ам сад-садахъ резбейралди - сараралди акалнавай элкъвей чархарикай (къерехдай сас атІанвай) ибарат я. Чебни гьулдандин пружинадин куьмекдалди худда твазва. Пружина буш жедалди хейлин вахт физва.

Гъилин ва цлан, столдал эцигзавай хейлин сятера эхиримжи вахтаралди гьа ихьтин механизмайрикай - пружинади элкъуьрзавай, къерехдиз сас ягъай чархарикай менфят къачузвай.

Электронрин сятер

Алай аямда асул гьисабдай электронный сятерикай менфят къачузва. Электричестводин гьерекат махсус батарейри арадал гъизва. Ихьтин сятер чи гьар са кІвале ава, инсанрин гъилерихъ гала.

"Вири чириз кІанибурун энциклопедиядай". Гьазурайди Мерд АЛИ я.

Шикилда рангар экъуьра

Гафарин алемдай

“Терг” ва “терк” гафар Етим Эминан шиирра

Мансур КУЬРЕВИ

Етим Эминан шиирра чаз эхирдалди ачух тахьанвай сирер гзаф ама. Гьабурукай сад шаирди “терг” гаф вуч манада аваз вичин яратмишунра ишлемишнайтIа, гьа кар я.

М.Гьажиевани Б.Талибова туькIуьрна, 1966-йисуз чапдай акъудай лезги чIаланни урус чIалан словарда ***“терг”*** гафуникай кьве жуьредин глаголар арадал къвезвайди къалурнава: ***“терг: терг авун*** - уничтожить, губить (кого-что-л.); ***терг хьун***- погибать; исчезать, выводиться”. Яни “терг авун” - им лезги чIала “са затI, кукIварна, тахьай гьалдиз гъун” лагьай гаф я.

Са бязибуру “терг” гаф араб чIалай лезги чIалаз атанвай гаф я лугьузватIани, ахьтин гаф, вичихъ “тахьай гьалдиз гъун” келимадин манадиз мукьва мана аваз, я араб, я туьрк, я фарс чIалара авач. Ахьтин гаф чаз я даргийрин, я аваррин, я лакрин чIаларайни гьатнач. Лезги “терг” гафунин манадиз ва фонетикадиз мукьва тир “терг” гаф табасаран чIала, “тарг” - агъул чIала, “терг” - будух чIала, “тарг” рутул чIала ава. И карди “терг/тарг” гаф чна винидихъ тIварар кьунвай ва такьунвай гьабуруз мукьва чIалар вичикай арадал атай умуми дегь заманадин чIала хьайиди къалурзава.

Къенин йикъалди чапдай акъатнавай Е.Эминан вири шиирра санлай 12 сеферда “терг” гаф гьалтзава.

Мисал патал лугьун, шаирдин яратмишунрин кIватIалра чапнавай “Алкьвадар гьажи Абдуллагь эфенди кьейила” тIвар алай шиирда “терг” гаф гьалтзавай ихьтин бенд ава: *“Ваз Аллагьдин рагьметар хьуй, чаз играми азиз Устад,/ На и дуьнья терг авуна - им Халикьдин эмир хьанва...”*

Мадни, вич шииррин кIватIалра чапна, ашкара тир “Серминазахъ галаз суьгьбет” тIвар алай шиирдани “терг” гаф авай ихьтин бенд гьалтзава: *“Айиб ая, ви гьуьрмет за хайитIа,/ Вун тергуна маса касдиз фейитIа,/ Гужуналди зун бубади гайитIа,/ Ахпа ам я эхирдуван, Невжеван…”*

Шаирдин и кьве бендининни манайрай аквазва хьи, абура авай “терг авун” глаголдин мана чаз чизвай, М.Гьажиеванни Б.Талибован словарда къалурнавай “авачир гьалдиз гъун” келимадин мана туш. И бендера “терг авун” глаголдихъ “туна фин”, “гадарна фин” келимайрин манайриз мукьва мана ава.

И карди чна мисал патал гьанвай бендера “терг авун” глагол, гьалатI яз, маса глаголдин чкадал кхьенвайди къалурзава. Адан чкадал хьунухь герек тир глагол жагъур хъийиз акьван четин туш. Вучиз лагьайтIа, “тун” ва “гадарун” гафарин метлеб авай гаф туьрк чIалара “терк” гаф я, вич фарс чIала авай “тарк” гафуникай арадал атанвай. А чIалара “терк/тарк” гафунихъ лезги “тун” ва “гадарун” гафарин манаяр ава. И карди чун винидихъ къалурнавай Эминан бендера “терг” гафунин чкадал “терк” гаф кхьин герек тирдан фикирдал гьизва. Ихьтин фикирдихъ мадни къуват жезва, эгер чна рикIел хкайтIа, лезги шиирар араб гьарфаралди кхьизвай Эминан девирда лезги чIала авай “г” ва “к” сесер арабрин са гьарфуналди къалурзавайди тир, абурун чIала “г” сес ва абурун алфавитда гьахьтин сес къалурдай гьарф тахьуниз килигна.

Чи фикирдалди, Эминан къедалди чапнавай шиирра “терк” гаф “терг” гафуниз элкъуьнин себеб араб гьарфаралди шаирди кхьенвай “терк” гаф чIурукIа кIелна, кириллицадин гьарфаралди лезгийриз чидай, амма вичиз маса мана авай “терг” гаф хьиз кхьин я.

Инал са бязибуру лугьун мумкин я, бес низ чида, белки, фарс чIала авай “тарк” гаф лезги чIала “терг” гафуниз элкъвенвай жеди. Кардин кьил акI туширди къалурзавай делил лезги чIала ама. Профессор А.Гьулмегьамедован словарда къалурнавайвал, лезги чIала “терки салат” келима ама. (Шаир М.Бабаханова туькIуьрай словарда и келима санал, “теркисалат” гаф хьиз кхьенва.) Профессорди “терки салат” келимадин мана “капI бегьем тийизвайди” келимадин мана хьтинди я лугьузва. Гьахьтин келима С.Сулейманан “Амач хьи” тIвар алай шиирдин цIарарани ава: *“ТIвар мусурман - терки салат,/ Чин бегьем чуьхуьз амач хьи…”.* Табасаранрин чIалан гафарганра лезги чIала авай “терки салат” келимадиз ухшар “таркисалат” ва агъулрин гафарганра “таркусалат” гафар ава. И пуд халкьдинни чIалара авай саки са жуьредин келимайрин бинедин мана “кпIар авун гадарайди” келимадин мана я: инал “салат” гаф “капI”, “терки/тарки” гаф “гадарайди” лагьай чIал я, вич “терк/тарк” гафуникай - и суффиксдин куьмекдалди арадал атанвай. И карди - къени чи чIала “терки салат” келима хьуни Эминан девирда лезги чIала “терк” гаф, вичихъни “тун” ва “гадарун” гафарин мана аваз ишлемишзавай, хьайиди шагьидвалзава.

Чна авунвай ахтармишунри къалурзавайвал, Эминан чапнавай вири шиирра санлай 12 сеферда гьалтзавай “терг” гаф, кьве сефер квачиз, вичихъ “тун” ва “гадарун” гафарин мана авай “терк” гаф хьиз кхьин герек я. Яни чара-чара манаяр авай “терг” ва “терк” гафар шаирдин яратмишунрин кIватIалар туькIуьрайбуру какадарна, кириллицадин гьарфаралдини са жуьреда “терг” гаф хьиз кхьенва. А гафар са жуьреда кхьин дуьз туш, вучиз лагьайта, “терг авун” глаголдихъ “авачир гьалдиз гъун” келимадин, “терк авун” глаголдихъ “туна фин” келимадин манаяр ава.

Гьайиф хьи, и мукьвара Дагъустандин гьукуматдин чапханада акъуднавай “ЦIувай куз тахьай цIарар…” тIвар алай, виче классикдин икьван чIавалди ашкара тир вири шиирар ва гила гьат хъувунвай цIийи 7 шиир авай кIватIалдани “терк” гаф, “терг” гаф хьиз, чIурукIа кхьенва. Амма идалай кьулухъ Эминан шиирра “терк” гаф кхьидайла, гьалатI авуна, ам мад “терг” гаф хьиз кхьин тавун, чи гафарганрик чIехи шаирди ишлемишай а гаф “терк” гаф хьиз кухтун, чаз чиз, лезги филологрин буржи я…

Квез чидани?

Гьашаратрикай итижлу делилар

- Алай вахтунда малум тир гьашаратрин жуьреяр 1 миллиондилай алатнава. Алимри гьисабзавайвал, гьакъикъатда Чилел 2 миллиондилай 8 миллиондал кьван гьашаратрин жуьреяр яшамиш жезва. Ахтармишзавайбуру гьар йисуз гьашаратрин цIийи 7 агъзур жуьре дуьздал акъудзава.
- Цекверин уьмуьр тIебии шартIара тахминан са йисуз кьван давам жезва. Лабораторийра и гьашаратар гьатта 4 ва адалайни гзаф йисара яшамиш жеда.
- Таиландда хуьрекар гьазурунин карда гьашаратрикай гегьеншдиз менфят къачузва.
- ЧIулав цIицI (сверчок) адетдинди тушир жуьредин гьашарат я - адан япар вилик патан тапацдал ала.
- ЧIижерин зегьер химиядин составдин жигьетдай кислота я, хузран зегьер - щелочь.
- Чилел алай виридалайни къадим гьашаратрикай сад цегв яз гьисабзава. Виридалайни къуватлу гьашаратни цегв я - адалай вичин заланвилелай са шумуд цIуд сеферда залан затIар хкажиз алакьзава.

- Виридалайни гзаф недай, вил ичIи гьашарат къумлухдин цIицI я. Азиядинни Африкадин мулкара яшамиш жезвай и зиянкар гьашаратди гьар юкъуз вичин заланвилиз барабар ем незва.
- Къацу цIицI (стрекоза) Чилел алай виридалайни йигин гьашарат яз гьисабзава. Адалай са сятда 60 километрдин мензилдиз физ алакьда.
- Кьил са патахъ элкъуьриз алакьзавайди анжах са гьашарат я - богомол.

Уьлкведа ва дуьньяда

МичIивиле амукьда

РагъакIидай патан уьлквеяр В.Зеленскийдин акьалтI тийир истемишунри галатарнава ва абуру мад куьмек хгун тавун мумкин я. “Новости” РИА-ди раижзавайвал, ихьтин фикир Китайдин “Гуаньча” чешмеда кхьенва.

“Зеленский вини кIарарай рахаз ва еке истемишунар ийиз, “яцIу авунвай” тахсирар кутаз вердиш хьанва, вучиз лагьайтIа тереф хуьзвай уьлквейри адан ихтилатар са туьгьметарни тавуна кьабулзавай… Адакай РагъакIидай патан уьлквейрин неинки агьалияр, гьакI СМИ-ярни, гьукумдарарни икрагь хьанва”, - кхьенва чешмеда.

Адан фикирдалди, Киевди тамамдиз куьмекдик умуд кутунва, эгер РагъакIидай пата “экв хкадарайтIа”, Украина мичIивиле амукьда.

“Украинади ислягьвал арадал хкунин рахунрикай кьил къакъудун, чара уьлквейривай куьмекдин еринда еке пулар истемишун - ибур ахлакьдин жигьетдай ийизвай гьелягьдин гьерекатар я. Ихьтин рафтарвилер РагъакIидай патавай эхиз жедайбур туш”, - алава хъувунва чешмеда.

Къейд ийин, В.Зеленскийди Украина НАТО-диз ва ЕС-диз кьабулун РагъакIидай патан уьлквейривай нубатдин сеферда тIалабнава. Идакай “ТАСС” чешмеди хабар гузва. Зеленскийдин фикирдалди, Украинади военный блок “хуьник бегьем пай кутунва” ва, и кар себеб яз, “уьлкве тамам ихтиярар авай ЕС-дин ва НАТО-дин член хьун лазим я”.

ЦIийи санкцияр

Евросоюзди Россиядиз акси яз кардик кутазвай цIийи санкцийрин сиягьдик кьилдин ксар гзаф кьадарда акатнава. Акси серенжемриз талукь делилар «Politico» чешмеди раижнава. Гьа са вахтунда чешмеди санкцийрик акатзавай ксарин тIварар ва тайин кьадар малумарнавач.

Чешмедин делилралди, Латвиядиз, Литвадиз, Польшадиз ва Эстониядиз цIийи санкцийрал рази хьунин ва Россиядин нафтIадин вини кьилин къимет тайинарунин жигьетдай кIватIалдин муькуь уьлквеярни чIалал гъиз кIанзава. Гьа са вахтунда Европадин са жерге дипломатри и теклифдин тереф хвенач. Абурун гафаралди, цIийи санкцийрин сиягь гьелелиг гьазур туш ва нафтIадин къиметдал сергьятар эцигуни гьалар мадни четинарда.

Токаев гъалиб хьана

Къазахстандин исятда авай президент К-Ж. Токаева вахтунилай вилик хьайи уьлкведин регьбер хкягъунин сечкийра гъалибвал къачуна. Идакай “Новости” РИА-ди малумарнава. Уьлкведин ЦИК-ди кьунвай нетижайрал асаслу яз, Токаеваз 81,31 процентдин сесер хьана.

Вахтунилай виликан сечкияр Къазахстанда 20-ноябрдиз кьиле фена. Къейдзавайвал, уьлкведа сечкийра иштиракайбурун кьадар 69,44 процентдикай ибарат я.

Ракетаяр агакьарна

Великобританияди Украинадиз “Brimstone-2” ракетаяр ракъурнава. Идакай “Новости” РИА-ди хабар гузва.

Къейдзавайвал, и ракетаяр вини дережадин дуьм-дуьзвал авайбур ва, идалай вилик акъудай жуьрейрив гекъигайла, кьве сеферда яргъал мензилдиз ахъайиз жедайбур я. Амма нубатдин сеферда Украинадиз ракъурнавай ракетайрин кьадар раижнавач.

Лондонди Украинадиз зур йис идалай вилик “Brimstone-1” ракетаярни ракъурнай.

ЦIайлапанди яна

Филиппинра цIайлапан себеб яз кьуд касдиз зарар хьана. Идакай “Inquirer” чешмеди хабар гана. Къейдзавайвал, хасаратвал хьайибур са хизандин векилар я. Фу нез ацукьнавай береда абурун кIвалихъ цIайлапан галукьна. ЦIайлапанди ягъайдалай кьулухъ абуру бедендин бязи чкайра тIал гьиссна. Нетижада азарханадиз аватна.

Гьеле фад я

Россиядин здравоохраненидин министерводин пешекар В.Чуланова малумарнавайвал, коронавирусдихъ галаз алакъалу гьалар гьелелиг муракаббур яз ама. Ковиддин винел Россияди тамамдиз гъалибвал къачунва лугьун гьеле фад я. Адан гафар “Новости” РИА-ди раижнава.

Малумарнавайвал, сагъардай чкайра коронавирусдик залан диз начагъ ксар ама. Садакай масадак акатдай азаррин вилик пад кьунин оперативный штабди 22-ноябрдиз малумарай делилралди, тIугъвал пайда хьайидалай инихъ вирус акатай ксарин кьадар чи уьлкведа 21 545 351-дав агакьнава, кьейибурун кьадар - 391568-дав.

Чин гьазурайди - Куругъли ФЕРЗАЛИЕВ

ислен, 28-ноябрь

РГВК
07:00 Время новостей Дагестана. Итоги
08:05 «Королева спорта» 0+
08:15 Мультфильм 0+
08:30 «Служа Родине» 12+
08:45 Х/ф «Век Адалин»
10:45 «Годекан» 0+
11:15 «Человек и право»
12:30 Время новостей Дагестана
12:50 Дагестанское кино. Х/ф «Разные песни полюбому-3» 12+
14:30 Время новостей Дагестана
14:55 Передача на ногайском языке 12+
15:35 Обзор газеты «Дагестанская правда» 12+
15:45 «Арт-клуб» 0+
16:05 «Дагестан туристический» 0+
16:30 Время новостей Дагестана
16:55 Д/с «Пять причин поехать в...» 16 с. 12+
17:10 «Дагестан без коррупции» 12+
18:10 «Не факт» 45 с. 12+
18:45 Передача на табасаранском языке «Мил»
19:30 Время новостей Дагестана
20:00 Время новостей. Махачкала
20:20 «Подробности» 12+
20:55 «Полный газ» 0+
21:00 «Удивительные горцы»
21:20 «Ульяна спросит» 0+
22:10 «Дагестан туристический» 0+
22:30 Время новостей Дагестана
23:00 Время новостей. Махачкала
23:20 «Угол зрения» 12+
23:50 Д/ф «Белла, чао, или Цветок на память» 1 с.
00:30 Время новостей Дагестана
01:00 Время новостей. Махачкала
01:15 Передача на табасаранском языке «Мил»

ПЕРВЫЙ
05.00 "Доброе утро".
09.00 Новости.
09.20 "АнтиФейк". (16+).
09.55 "Жить здорово!" (16+).
10.45 "Информационный канал". (16+).
12.00 Новости.
12.15 "Информационный канал". (16+).
15.00 Новости.
15.15 "Информационный канал". (16+).
18.00 Вечерние новости.
18.20 "Информационный канал". (16+).
21.00 "Время".
21.45 Т/с "Шифр". (16+).
22.45 "Большая игра". (16+).
23.50 "Информационный канал". (16+).
03.00 Новости.
03.05 "Информационный канал". (16+).

РОССИЯ 1
09:00 Канал национального вещания «Турчидаг» на лакском языке
14:30 Местное время. Вести Дагестан
21:05 Местное время Вести Дагестан
05.00 "Утро России".
09.55 "О самом главном". (12+).
11.00 "Вести".
11.30 "60 минут". (12+).
14.00 "Вести".
14.55 "Кто против?" (12+).
16.00 "Вести".
16.30 "Малахов". (16+).
17.30 "60 минут". (12+).
20.00 "Вести".
21.20 Т/с "Тайны следствия". (16+).
23.25 "Вечер с Владимиром Соловьевым". (12+).
02.00 "Судьба человека с Борисом Корчевниковым". (12+).
04.00 Т/с "Личное дело". (16+).

НТВ
04.55 Т/с "Улицы разбитых фонарей". (16+).
06.30 "Утро. Самое лучшее". (16+).
08.00 "Сегодня".
08.25 Т/с "Лесник". (16+).
10.00 "Сегодня".
10.35 Т/с "Лесник". (16+).
13.00 "Сегодня".
13.30 "Чрезвычайное происшествие". (16+).
14.00 "Место встречи". (16+).
16.00 "Сегодня".
16.45 "За гранью". (16+).
17.50 "ДНК". (16+).
19.00 "Сегодня".
20.00 Т/с "Скорая помощь". (16+).
22.10 Т/с "Адмиралы района". (16+).
23.35 "Сегодня".
00.00 Т/с "Адмиралы района". (16+).
00.45 Т/с "Профиль убийцы". (16+).
03.55 Т/с "Агенство скрытых камер". (16+).

ДОМАШНИЙ
06.30 "6 кадров". (16+).
07.15 "По делам несовершеннолетних". (16+).
09.25 "Давай разведемся!"
10.25 "Тест на отцовство".
12.35 Д/ф "Понять. Простить". (16+).
13.35 Д/ф "Порча". (16+).
14.05 Д/ф "Знахарка".
14.40 Д/ф "Верну любимого". (16+).
15.15 Мелодрама "Перелетные птицы". (16+).
19.00 Мелодрама "Семейный портрет". (16+).
22.50 Д/ф "Порча". (16+).
23.55 Д/ф "Знахарка". (16+).
00.25 Д/ф "Верну любимого". (16+).
00.50 Д/ф "Понять. Простить". (16+).
01.40 Мелодрама "От ненависти до любви". (16+).
02.30 "Тест на отцовство". (16+).
04.10 "Давай разведемся!" (16+).

ТВ-ЦЕНТР
06.00 "Настроение". (12+).
08.15 Д/с. (12+).
08.50 Х/ф "Загадка Фибоначчи". (12+).
10.45 "Петровка, 38". (16+).
10.55 "Городское собрание".
11.30 "События". (12+).
11.50 Х/ф "Старая гвардия. Прощальная вечеринка"
13.40 "Мой герой". (12+).
14.30 "События". (12+).
14.50 "Город новостей".
15.05 Т/с "Анатомия убийства". (12+).
16.55 "Прощание". (16+).
17.50 "События". (12+).
18.10 Х/ф "Серьга Артемиды". (12+).
22.00 "События". (12+).
22.40 "Спецрепортаж".
23.10 "Знак качества". (16+).
00.00 "События". (12+).
00.30 "Петровка, 38". (16+).
00.45 Д/ф "Карл III. Король ожидания". (16+).
01.25 Д/ф "Список Брежнева". (12+).
02.05 Д/ф "Письмо товарища Зиновьева". (12+).

ЗВЕЗДА
05.25 Т/с "Из пламя и света...", 3 и 4 с. (16+).
07.00 "Сегодня утром".
09.00 Новости дня. (16+).
09.20 Т/с "Россия молодая".
10.55 "Специальный репортаж". (16+).
11.20 "Открытый эфир".
13.00 Новости дня. (16+).
13.20 Т/с "Снайпер 2. Тунгус". (16+).
15.00 Военные новости.
15.05 Т/с "Снайпер 2. Тунгус". (16+).
17.30 Д/с "Освобождение".
18.00 Новости дня. (16+).
18.15 "Специальный репортаж". (16+).
18.50 Д/с "Ледоколы войны". "Ледокол Ермак". Первый в мире". (16+).
19.40 Д/с "Загадки века".
20.30 Новости дня. (16+).
21.15 "Открытый эфир".
22.55 "Между тем" с Н. Метлиной. (12+).
23.25 Х/ф "Ключи от неба".
01.05 Х/ф "Ссора в Лукашах". (12+).

саласа, 29-ноябрь

РГВК
07:00 Время новостей Дагестана
07:20 Передача на табасаранском языке «Мил»
08:00 «Королева спорта» 0+
08:10 Мультфильм 0+
08:30 Время новостей Дагестана
08:55 Х/ф «Долгая дорога в дюнах» 1 с. 12+
10:15 «Дагестан без коррупции» 12+
11:10 «Угол зрения» 12+
11:35 «Ульяна спросит» 0+
12:30 Время новостей Дагестана
12:55 Т/с «Умник» 1 с. 16+
14:00 «Дагестан туристический» 0+
14:15 «Удивительные горцы»
14:30,16.30 Время новостей Дагестана
14:55 Передача на табасаранском языке «Мил»
15:35 «Подробности» 12+
16:10 Мультфильм 0+
16:55 Д/с «Пять причин поехать в...» 17 с. 12+
17:10 «Дагестан без коррупции» 12+
18:10 «Не факт» 46 с. 12+
18:45 Передача на лакском языке «Аьрщи ва агьлу»
19:30 Время новостей Дагестана
20:00 Время новостей. Махачкала
20:20 «На виду» 12+
20:45 «Время есть!» 0+
21:20 Ток-шоу «Общественный интерес» 12+
22:30 Время новостей Дагестана
23:00 Время новостей. Махачкала
23:20 «Колӏса» 12+
00:10 «Служа Родине» 12+
00:30 Время новостей Дагестана
01:00 Время новостей. Махачкала
01:15 Передача на лакском языке «Аьрщи ва агьлу» 12+

ПЕРВЫЙ
05.00 "Доброе утро".
09.00 Новости.
09.20 "АнтиФейк". (16+).
09.55 "Жить здорово!" (16+).
10.45 "Информационный канал". (16+).
12.00 Новости.
12.15 "Информационный канал". (16+).
15.00 Новости.
15.15 "Информационный канал". (16+).
18.00 Вечерние новости.
18.20 "Информационный канал". (16+).
21.00 "Время".
21.45 Т/с "Шифр". (16+).
22.45 "Большая игра". (16+).
23.50 "Информационный канал". (16+).
03.00 Новости.
03.05 "Информационный канал". (16+).

РОССИЯ 1
09:00 Канал национального вещания «Маданият» на аварском языке
14:30 Местное время Вести Дагестан
21:05 Местное время Вести Дагестан
05.00 "Утро России".
09.55 "О самом главном". (12+).
11.00 "Вести".
11.30 "60 минут". (12+).
14.00 "Вести".
14.55 "Кто против?" (12+).
16.00 "Вести".
16.30 "Малахов". (16+).
17.30 "60 минут". (12+).
20.00 "Вести".
21.20 Т/с "Тайны следствия". (16+).
23.25 "Вечер с Владимиром Соловьевым". (12+).
02.00 "Судьба человека с Борисом Корчевниковым". (12+).
04.00 Т/с "Личное дело". (16+).

НТВ
04.55 Т/с "Улицы разбитых фонарей". (16+).
06.30 "Утро. Самое лучшее". (16+).
08.00 "Сегодня".
08.25 Т/с "Лесник". (16+).
10.00 "Сегодня".
10.35 Т/с "Лесник". (16+).
13.00 "Сегодня".
13.30 "Чрезвычайное происшествие". (16+).
14.00 "Место встречи". (16+).
16.00 "Сегодня".
16.45 "За гранью". (16+).
17.50 "ДНК". (16+).
19.00 "Сегодня".
20.00 Т/с "Скорая помощь". (16+).
22.10 Т/с "Адмиралы района". (16+).
23.35 "Сегодня".
00.00 Т/с "Адмиралы района". (16+).
00.45 Д/с "Англия-Россия. Коварство без любви. Подстава государственной **важно**сти". (16+).
01.40 Т/с "Профиль убийцы". (16+).

ДОМАШНИЙ
06.30 "По делам несовершеннолетних". (16+).
08.45 "Давай разведемся!" (16+).
09.45 "Тест на отцовство". (16+).
12.00 Д/ф "Понять. Простить". (16+).
13.00 Д/ф "Порча". (16+).
13.30 Д/ф "Знахарка". (16+).
14.05 Д/ф "Верну любимого". (16+).
14.40 Мелодрама "Девичий лес". (16+).
18.45 "Про здоровье". (16+).
19.00 Мелодрама "О чем не расскажет река". (16+).
22.45 Д/ф "Порча". (16+).
23.50 Д/ф "Знахарка". (16+).
00.25 Д/ф "Верну любимого". (16+).
00.50 Д/ф "Понять. Простить". (16+).
01.40 Мелодрама "От ненависти до любви". (16+)
02.30 "Тест на отцовство".

ТВ-ЦЕНТР
06.00 "Настроение". (12+).
08.15 "Доктор И". (16+).
08.50 Х/ф "Загадка Эйнштейна". (12+).
10.40 Д/с "Актерские судьбы". (12+).
11.30 "События". (12+).
11.50 Х/ф "Старая гвардия. Прощальная вечеринка". (12+).
13.40 "Мой герой". (12+).
14.30 "События". (12+).
14.50 "Город новостей".
15.05 Т/с "Анатомия убийства". (12+).
16.55 "Прощание". (16+).
17.50 "События". (12+).
18.10 Х/ф "Пояс Ориона".
22.00 "События". (12+).
22.40 "Закон и порядок".
23.10 Д/ф "Анне Вески. Холод в груди". (16+).
00.00 "События". (12+).
00.30 "Петровка, 38". (16+).
00.45 Д/ф "90-е. Губернатор на верблюде". (16+)
01.25 "Прощание". (16+).
02.05 Д/ф "Дворцовый переворот-1964". (12+).

ЗВЕЗДА
06.00 Т/с "Не хлебом единым". (16+).
07.00 "Сегодня утром".
09.00 Новости дня. (16+).
09.20 Т/с "Россия молодая".
10.45 "Специальный репортаж". (16+).
11.20 "Открытый эфир".
13.00 Новости дня. (16+).
13.20 Т/с "Привет от Катюши". (16+).
15.00 Военные новости.
15.05 Т/с "Привет от Катюши". (16+).
18.00 Новости дня. (16+).
18.15 "Специальный репортаж". (16+).
18.50 Д/с "Ледоколы войны". "Ледокол "Красин". Кругосветка 885". (16+).
19.40 "Улика из прошлого".
20.30 Новости дня. (16+).
21.15 "Открытый эфир".
22.55 "Между тем" с Н. Метлиной. (12+).
23.25 Х/ф "Рысь". (16+).
01.25 Х/ф "По данным уголовного розыска..." (12+).
02.40 Т/с "Россия молодая".

арбе, 30-ноябрь

РГВК
07:00,08.30,12.30 Время новостей Дагестана
07:20 Передача на лакском языке «Аьрщи ва агьлу»
08:00 «Королева спорта» 0+
08:10 Мультфильм 0+
08:55 Х/ф «Долгая дорога в дюнах» 2 с. 12+
10:20 «Дагестан без коррупции» 12+
11:20 Ток-шоу «Общественный интерес» 12+
12:55 Т/с «Умник» 2 с. 16+
13:55 «Время есть!» 0+
14:30,16.30 Время новостей Дагестана
14:55 Передача на лакском языке «Аьрщи ва агьлу»
15:35 «Колӏса» 12+
16:55 Д/с «Пять причин поехать в...» 18 с. 12+
17:10 «Дагестан без коррупции» 12+
18:10 «Не факт» 47 с. 12+
18:45 Передача на даргинском языке 12+
19:30 Время новостей Дагестана
20:00 Время новостей. Махачкала
20:20 «Здоровье» в прямом эфире
21:10 «Прогулки по музею»
21:30 «Сделано в Дагестане» 0+
21:55 «Городская среда»
22:30 Время новостей Дагестана
23:00 Время новостей. Махачкала
23:20 «Память поколений»
23:50 Д/ф «Белла, чао, или Цветок на память» 2 с.
00:30 Время новостей Дагестана
01:00 Время новостей. Махачкала
01:15 Передача на даргинском языке «Адамти ва замана» 12+
01:50 «Городская среда» 12+
02:15 «Память поколений» 12+

ПЕРВЫЙ
05.00 "Доброе утро".
09.00 Новости.
09.20 "АнтиФейк". (16+).
09.55 "Жить здорово!" (16+).
10.45 "Информационный канал". (16+).
12.00 Новости.
12.15 "Информационный канал". (16+).
15.00 Новости.
15.15 "Информационный канал". (16+).
18.00 Вечерние новости.
18.20 "Информационный канал". (16+).
21.00 "Время".
21.45 Т/с "Шифр". (16+).
22.45 "Большая игра". (16+).
23.50 "Информационный канал". (16+).
03.00 Новости.
03.05 "Информационный канал". (16+).

РОССИЯ 1
09:00 Канал национального вещания «Шолом», на татском языке
14:30 Местное время Вести Дагестан
21:05 Местное время Вести Дагестан
05.00 "Утро России".
09.55 "О самом главном". (12+).
11.00 "Вести".
11.30 "60 минут". (12+).
14.00 "Вести".
14.55 "Кто против?" (12+).
16.00 "Вести".
16.30 "Малахов". (16+).
17.30 "60 минут". (12+).
20.00 "Вести".
21.20 Т/с "Тайны следствия". (16+).
23.25 "Вечер с Владимиром Соловьевым". (12+).
02.00 "Судьба человека с Борисом Корчевниковым". (12+).
04.00 Т/с "Личное дело". (16+).

НТВ
04.55 Т/с "Улицы разбитых фонарей". (16+).
06.30 "Утро. Самое лучшее". (16+).
08.00 "Сегодня".
08.25 Т/с "Лесник". (16+).
10.00 "Сегодня".
10.35 Т/с "Лесник". (16+).
13.00 "Сегодня".
13.30 "Чрезвычайное происшествие". (16+).
14.00 "Место встречи". (16+).
16.00 "Сегодня".
16.45 "За гранью". (16+).
17.50 "ДНК". (16+).
19.00 "Сегодня".
20.00 Т/с "Скорая помощь".
22.10 Т/с "Адмиралы района". (16+).
23.35 "Сегодня".
00.00 Т/с "Адмиралы района". (16+).
00.45 Д/с "Англия-Россия. Коварство без любви. В поисках пятой колонны". (16+).
01.40 Т/с "Профиль убийцы". (16+).

ДОМАШНИЙ
06.30 "По делам несовершеннолетних". (16+).
09.10 "Давай разведемся!"
10.10 "Тест на отцовство". (16+).
12.25 Д/ф "Понять. Простить". (16+).
13.30 Д/ф "Порча". (16+).
14.00 Д/ф "Знахарка". (16+).
14.35 Д/ф "Верну любимого". (16+).
15.05 Мелодрама "Семейный портрет". (16+).
19.00 Мелодрама "Можешь мне верить". (16+).
22.55 Д/ф "Порча". (16+).
00.00 Д/ф "Знахарка". (16+).
00.30 Д/ф "Верну любимого". (16+).
00.55 Д/ф "Понять. Простить". (16+).
01.45 Мелодрама "От ненависти до любви". (16+).
02.35 "Тест на отцовство". (16+).
04.15 "Давай разведемся!"

ТВ-ЦЕНТР
06.00 "Настроение". (12+).
08.05 "Доктор И". (16+).
08.40 Х/ф "Загадка Пифагора". (12+).
10.35 Д/ф "Проклятые сокровища". (12+).
11.30 "События". (12+).
11.45 Х/ф "Старая гвардия. Огненный след". (12+).
13.40 "Мой герой". (12+).
14.30 "События". (12+).
14.50 "Город новостей".
15.05 Т/с "Анатомия убийства". (12+).
16.55 "Прощание". (16+).
17.50 "События". (12+).
18.10 Х/ф "Полицейский роман". (12+).
20.00 "Наш город". Диалог с мэром. Прямой эфир.
22.00 "События". (12+).
22.35 "Хватит слухов!" (16+).
23.05 Д/ф "90-е. Тур для дур". (16+).
00.00 "События". (12+).
00.30 "Петровка, 38". (16+).
00.45 Д/ф "Шоу-бизнес. Короткая слава". (12+).
01.25 "Знак качества". (16+).

ЗВЕЗДА
05.25 Т/с "Анакоп". (16+).
07.00 "Сегодня утром".
09.00 Новости дня. (16+).
09.20 Т/с "Россия молодая".
10.55 "Специальный репортаж". (16+).
11.20 "Открытый эфир".
13.00 Новости дня. (16+).
13.20 Т/с "Черные волки".
15.00 Военные новости.
15.05 Т/с "Черные волки".
18.00 Новости дня. (16+).
18.15 "Специальный репортаж". (16+).
18.50 Д/с "Ледоколы войны". "Ледокол "Иосиф Сталин". Мировой рекорд".
19.40 Д/с "Секретные материалы". (16+).
20.30 Новости дня. (16+).
21.15 "Открытый эфир".
22.55 "Между тем" с Н. Метлиной. (12+).
23.25 Х/ф "Без права на провал". (12+).
01.05 Х/ф "Ключи от неба". (12+).
02.20 Т/с "Россия молодая". (12+).

хемис, 1-декабрь

РГВК
07:00,08.30,12.30 Время новостей Дагестана
07:20,14.55 Передача на даргинском языке 12+
08:00 «Королева спорта» 0+
08:10 Мультфильм 0+
08:55 Х/ф «Долгая дорога в дюнах» 3 с. 12+
10:10 «Дагестан без коррупции» 12+
11:05 «Память поколений»
11:35 «Здоровье» 12+
12:55 Т/с «Умник» 3 с. 16+
14:00 «На виду» 12+
14:30 Время новостей Дагестана
15:35 «Городская среда»
16:00 «Прогулки по музею»
16:30 Время новостей Дагестана
16:55 Д/с «Пять причин поехать в...» 19 с. 12+
17:10 «Дагестан без коррупции» 12+
18:05 «Не факт» 48 с. 12+
18:30 Обзор газеты «Хlакъикъат» 12+
18:45 Передача на аварском языке 12+
19:30 Время новостей Дагестана
20:00 Время новостей. Махачкала
20:20 «Культурный код» 0+
20:45 «Удивительные горцы»
21:00 «Психологическая азбука» 12+
21:30 «Дагестан туристический» 0+
21:45 «Круглый стол» 12+
22:30 Время новостей Дагестана
23:00 Время новостей. Махачкала
23:20 «Молодежный дрифт»
00:00 Д/ф «Редкие этносы Дагестана» 1 с. 12+
00:30 Время новостей Дагестана
00:55 «За скобками» 12+
01:00 Время новостей. Махачкала

ПЕРВЫЙ
05.00 "Доброе утро".
09.00 Новости.
09.20 "АнтиФейк". (16+).
09.55 "Жить здорово!" (16+).
10.45 "Информационный канал". (16+).
12.00 Новости.
12.15 "Информационный канал". (16+).
15.00 Новости.
15.15 "Информационный канал". (16+).
18.00 Вечерние новости.
18.20 "Информационный канал". (16+).
21.00 "Время".
21.45 Т/с "Шифр". (16+).
22.45 "Большая игра". (16+).
23.45 "Информационный канал". (16+).
03.00 Новости.
03.05 "Информационный канал". (16+).

РОССИЯ 1
09:00 Канал национального вещания «Очар» на кумыкском языке
14:30 Местное время Вести Дагестан
21:05 Местное время Вести Дагестан
05.00 "Утро России".
09.55 "О самом главном". (12+).
11.00 "Вести".
11.30 "60 минут". (12+).
14.00 "Вести".
14.55 "Кто против?" (12+).
16.00 "Вести".
16.30 "Малахов". (16+).
17.30 "60 минут". (12+).
20.00 "Вести".
21.20 Т/с "Тайны следствия". (16+).
23.25 "Вечер с Владимиром Соловьевым". (12+).
02.00 "Судьба человека с Борисом Корчевниковым". (12+).
04.00 Т/с "Личное дело". (16+).

НТВ
04.55 Т/с "Улицы разбитых фонарей". (16+).
06.30 "Утро. Самое лучшее". (16+).
08.00 "Сегодня".
08.25 Т/с "Лесник". (16+).
10.00 "Сегодня".
10.35 Т/с "Лесник". (16+).
13.00 "Сегодня".
13.30 "Чрезвычайное происшествие". (16+).
14.00 "Место встречи". (16+).
16.00 "Сегодня".
16.45 "За гранью". (16+).
17.50 "ДНК". (16+).
19.00 "Сегодня".
20.00 Т/с "Скорая помощь".
22.10 Т/с "Адмиралы района". (16+).
23.35 "Сегодня".
00.00 Т/с "Адмиралы района". (16+).
00.40 "Поздняков". (16+).
00.55 "Мы и наука. Наука и мы". (12+).
01.45 Т/с "Профиль убийцы". (16+).

ДОМАШНИЙ
06.30 "По делам несовершеннолетних". (16+).
08.50 "Давай разведемся!"
09.50 "Тест на отцовство". (16+).
12.05 Д/ф "Понять. Простить". (16+).
13.10 Д/ф "Порча". (16+).
13.40 Д/ф "Знахарка". (16+).
14.15 Д/ф "Верну любимого". (16+).
14.50 Мелодрама "О чем не расскажет река". (16+).
18.45 "Спасите мою кухню". (16+).
19.00 Мелодрама "Следуя за сердцем". (16+).
22.45 Д/ф "Порча". (16+).
23.50 Д/ф "Знахарка".
00.25 Д/ф "Верну любимого". (16+).
00.55 Д/ф "Понять. Простить". (16+).
01.50 Мелодрама "От ненависти до любви". (16+)
02.40 "Тест на отцовство".

ТВ-ЦЕНТР
06.00 "Настроение". (12+).
08.20 "Доктор И". (16+).
08.55 Х/ф "Загадка Цезаря"
10.40 Д/ф "Жизнь без любимого". (12+).
11.30 "События". (12+).
11.50 Х/ф "Старая гвардия. Огненный след". (12+).
13.40 "Мой герой". (12+).
14.30 "События". (12+).
14.50 "Город новостей".
15.05 Т/с "Анатомия убийства". (12+).
16.55 "Прощание". (16+).
17.50 "События". (12+).
18.10 Х/ф "Камея из Ватикана". (12+).
22.00 "События". (12+).
22.40 "10 самых". (16+).
23.10 Д/ф "Дорогие товарищи. Свадьба в Эрмитаже". (12+).
00.00 "События". (12+).
00.30 "Петровка, 38". (16+).
00.45 Д/ф "Любимцы вождя"
01.25 Д/ф "Актерские драмы. Геннадий Нилов и Вадим Бероев". (12+).

ЗВЕЗДА
05.10 Д/ф "Живые строки войны". (12+).
05.45 Д/ф "Герой 115". (16+)
07.00 "Сегодня утром".
09.00 Новости дня. (16+).
09.20 Т/с "Россия молодая".
11.20 "Открытый эфир".
13.00 Новости дня. (16+).
13.20 Т/с "Черные волки".
15.00 Военные новости.
15.05 Т/с "Черные волки".
18.00 Новости дня. (16+).
18.15 "Специальный репортаж". (16+).
18.50 Д/с "Ледоколы войны". "Ледокол "Анастас Микоян". Огненный рейс". (16+).
19.40 "Код доступа". (12+).
20.30 Новости дня. (16+).
21.15 "Открытый эфир".
22.55 "Между тем" (12+).
23.25 Д/ф "Легенды футбола: 11 молчаливых мужчин". (16+).
00.50 Х/ф "Мой лучший друг - генерал Василий, сын Иосифа". (16+).

жуьмя, 2-декабрь

РГВК
07:00,08.30,12.30 Время новостей Дагестана
07:20,14.55 Передача на аварском языке 12+
08:00 «Королева спорта»
08:10 Обзор газеты «ХIакъикъат» 12+
08:20 Мультфильм 0+
08:55 Х/ф «Долгая дорога в дюнах» 4 с. 12+
10:10 «Дагестан без коррупции» 12+
11:10 «Культурный код» 0+
11:30 «Молодежный дрифт»
12:00 «Психологическая азбука» 12+
12:55 Т/с «Умник» 4 с. 16+
14:00 «Удивительные горцы» 0+
14:15 Мультфильм 0+
14:30,16.30 Время новостей Дагестана
15:35 «Круглый стол» 12+
16:15 «За скобками» 12+
16:55 «Пять причин поехать в...» 20 с. 12+
17:10 «Дагестан без коррупции» 12+
18:10 Мультфильм 0+
18:25 «Арт-клуб» 0+
18:45 Передача на кумыкском языке «Халкъ ва заман» 12+
19:30 Время новостей Дагестана
20:00 Время новостей. Махачкала
20:20 «Подробности» 12+
22:55 Проект «Поколение»
21:35 «Мир вашему дому»
22:00 «Время спорта» 12+
22:30 Время новостей Дагестана
23:00 Время новостей. Махачкала
23:20 «Глобальная сеть» 16+
00:00 Д/ф «Редкие этносы Дагестана» 2 с. 12+
00:30 Время новостей Дагестана

ПЕРВЫЙ
05.00 "Доброе утро".
09.00 Новости.
09.20 "АнтиФейк". (16+).
09.55 "Жить здорово!" (16+).
10.45 "Информационный канал". (16+).
12.00 Новости.
12.15 "Информационный канал". (16+).
15.00 Новости.
15.15 "Информационный канал". (16+).
18.00 Вечерние новости.
18.40 "Человек и закон". (16+).
19.45 Телеигра "Поле чудес". (16+).
21.00 "Время".
21.45 Концерт.
23.30 Х/ф "Чужая". (18+).
01.30 Т/с "Судьба на выбор". (16+).
02.20 "Информационный канал". (16+).

РОССИЯ 1
09:00 Канал национального вещания «Даймохъ» на чеченском языке
14:30 Местное время Вести Дагестан
21:15 Местное время Вести Дагестан
05.00 "Утро России".
09.55 "О самом главном". (12+).
11.00 "Вести".
11.30 "60 минут". (12+).
14.00 "Вести".
14.55 "Кто против?" (12+).
16.00 "Вести".
16.30 "Малахов". (16+).
17.30 "60 минут". (12+).
20.00 "Вести".
21.30 Музыкальное гранд-шоу "Дуэты". (12+).
23.45 "Улыбка на ночь". (16+).
00.50 Х/ф "Любовь как несчастный случай". (12+).
04.10 Т/с "Личное дело". (16+).

НТВ
04.55 Т/с "Улицы разбитых фонарей". (16+).
06.30 "Утро. Самое лучшее". (16+).
08.00 "Сегодня".
08.25 Д/с "Мои университеты. Будущее за настоящим". (6+).
09.25 "Следствие вели..."
10.00 "Сегодня".
10.35 "Следствие вели..."
11.00 Д/с "Страшная химия"
12.00 "ДедСад".
13.00 "Сегодня".
13.30 "Чрезвычайное происшествие". (16+).
14.00 "Место встречи". (16+).
16.00 "Сегодня".
16.45 "ДНК". (16+).
17.55 "Жди меня". (12+).
19.00 "Сегодня".
20.00 Т/с "Скорая помощь".
22.10 Т/с "Адмиралы района". (16+).
00.00 "Своя правда". (16+).
01.45 Захар Прилепин. "Уроки русского". (12+).
02.10 "Квартирный вопрос".

ДОМАШНИЙ
06.30 "По делам несовершеннолетних". (16+).
09.05 "Давай разведемся!" (16+).
10.05 "Тест на отцовство". (16+).
12.20 Д/ф "Понять. Простить". (16+).
13.25 Д/ф "Порча". (16+).
13.55 Д/ф "Знахарка". (16+).
14.30 Д/ф "Верну любимого". (16+).
15.00 Мелодрама "Можешь мне верить". (16+).
19.00 Мелодрама "Садовница". (16+).
23.00 Д/ф "Порча". (16+).
00.05 Д/ф "Знахарка". (16+).
00.35 Д/ф "Верну любимого". (16+).
01.05 Д/ф "Понять. Простить". (16+).
02.00 Мелодрама "От ненависти до любви". (16+).
02.50 "Тест на отцовство". (16+).
04.30 "Давай разведемся!" (16+).

ТВ-ЦЕНТР
06.00 "Настроение". (12+).
08.15 Д/ф "Александр Иванов. Горькая жизнь пересмешника". (12+).
09.10 Х/ф "Окна на бульвар". (12+).
11.30 "События". (12+).
11.50 Х/ф "Окна на бульвар". (12+).
13.00 Х/ф "Сжигая за собой мосты". (12+).
14.30 "События". (12+).
14.50 "Город новостей".
15.05 Х/ф "Сжигая за собой мосты". (12+).
17.00 Д/ф "Дорогие товарищи. Дело Елисеевского гастронома". (12+).
17.50 "События". (12+).
18.10 Х/ф "Земное притяжение". (12+).
22.00 "В центре событий".
23.00 "Приют комедиантов". (12+).
00.40 Х/ф "Одиночка". (16+).
02.20 "Петровка, 38". (16+).
02.35 Х/ф "Идти до конца".

ЗВЕЗДА
05.15 Д/с "Военные врачи".
06.00 Д/ф "Тацинский рейд. Маленькие герои победоносного боя". (12+).
06.50 Х/ф "Без права на провал". (12+).
09.00 Новости дня. (16+).
09.20 "Легенды армии".
10.10 Т/с "Не забывай".
13.00 Новости дня. (16+).
13.20 Т/с "Не забывай".
14.35 Х/ф "Я объявляю вам войну". (16+).
15.00 Военные новости.
15.05 Х/ф "Я объявляю вам войну". (16+).
16.50 Т/с "Команда 8". (16+).
18.00 Новости дня. (16+).
18.40 Т/с "Команда 8". (16+).
22.00 "Здравствуйте, товарищи!" (16+).
23.00 "Музыка+". (12+).
23.55 Х/ф "Повесть о чекисте". (12+).
01.35 Х/ф "Схватка". (12+).
03.10 Х/ф "Мой лучший друг - генерал Василий, сын Иосифа". (16+).

киш, 3-декабрь

РГВК
07:00,08.30,16.30 Время новостей Дагестана
07:20,14.45 Передача на кумыкском языке 12+
08:00 Мультфильм 0+
08:50 Х/ф «Человек-амфибия» 6+
10:10 «Мир Вашему дому»
10:35 «Дагестан без коррупции» 12+
11:30 «Мой малыш» в прямом эфире
12:00 «Время есть» 0+
12:30 Первый дагестанский эстрадный ретро-фестиваль «Долалай»
14:25 «Подробности» 12+
15:25 «Время спорта» 12+
16:55 «Умники и умницы Дагестана» 0+
16:55 Х/ф «Разные истории по-любому» 12+
18:25 Золотая коллекция фильмов о родном крае. Д/ф «Гамзат Цадаса» 12+
18:45 Передача на лезгинском языке «Вахтар ва инсанар» 12+
19:30 Время новостей Дагестана
19:55 «Точка зрения» 12+
20:10 Д/ф «Герои необъявленной войны. Шамиль Муртазалиев» 12+
20:40 «Полный газ» 0+
20:45 «Культурный код» 0+
21:10 «Дагестан туристический» 0+
21:30 «Ульяна спросит» 0+
22:30 Время новостей Дагестана
22:55 «Точка зрения» 12+
23:10 Х/ф «Отарова вдова» 16+
00:30 Время новостей Дагестана
00:55 «Точка зрения» 12+
01:10 Передача на лезгинском языке «Вахтар ва инсанар» 12+
01:45 «Мой малыш» 12+

ПЕРВЫЙ
06.00 "Доброе утро". Суббота. (12+).
09.00 "Умницы и умники". (12+).
09.45 "Слово пастыря".
10.00 Новости.
10.15 ПроУют.
11.10 "Поехали!" (12+).
12.00 Новости.
12.15 Д/с "Бог войны. История русской артиллерии". (12+).
13.50 Д/ф "Юлиан Семенов. "Он слишком много знал..." (12+).
14.40 "Петровка, 38". (12+).
16.15 Х/ф "Огарева, 6". (12+)
18.00 Вечерние новости.
18.20 "Ледниковый период".
21.00 "Время".
21.35 "Клуб Веселых и Находчивых". Кубок мэра Москвы. (16+).
23.15 Х/ф "Сделано в Италии". (12+).
01.00 Д/с "Великие династии. Строгановы". (12+).
02.00 "Моя родословная".
02.40 "Наедине со всеми".

РОССИЯ 1
05.00 "Утро России". Суббота.
08.00 "Вести". Местное время.
08.20 Местное время. Суббота.
08.35 "По секрету всему свету".
09.00 "Формула еды". (12+).
09.25 "Пятеро на одного".
10.10 "Сто к одному".
11.00 "Вести".
11.30 "Большие перемены".
12.35 Т/с "Склифосовский". (16+).
17.00 "Вести".
18.00 "Привет, Андрей!" (12+).
20.00 "Вести".
21.00 Х/ф "Лаборантка". (12+).
00.40 Х/ф "Зорко лишь сердце". (12+).
03.50 Х/ф "Я его слепила". (12+).

НТВ
05.05 Д/с "Спето в СССР".
05.50 Т/с "Инспектор Купер". (16+).
07.25 "Смотр".
08.00 "Сегодня".
08.20 "Поедем, поедим!"
09.20 "Едим дома".
10.00 "Сегодня".
10.20 "Главная дорога".
11.00 "Живая еда с С. Малоземовым". (12+).
12.00 "Квартирный вопрос".
13.00 "Секрет на миллион".
15.00 "Своя игра".
16.00 "Сегодня".
16.20 "ЧП. Расследование".
17.00 "Следствие вели..."
19.00 "Центральное телевидение". (16+).
20.20 "Ты не поверишь!"
21.25 Т/с "Пять минут тишины. Симбирские морозы". (12+).
23.30 "Международная пилорама". (16+).
00.15 "Квартирник. НТВ у Маргулиса". (16+).
01.25 "Дачный ответ".
02.20 Т/с "Профиль убийцы"

ДОМАШНИЙ
06.30 "6 кадров". (16+).
06.45 Д/с "Предсказания 2.2". (16+).
08.45 Мелодрама "Призрак на двоих". (16+).
10.45 Мелодрама "Чужая дочь", 1-8 с. (16+).
19.00 Т/с "Ветреный", 61с. (Турция). (16+).
19.40 Т/с "Ветреный", 62 с. (Турция). (16+).
20.15 Т/с "Ветреный", 63 с. (Турция). (16+).
21.50 Т/с "Ветреный", 64 с. (Турция). (16+).
22.30 Мелодрама "Олюшка". (16+).
00.20 Детектив "День расплаты". (16+).
03.35 Д/ф "Нотариус". (16+).
06.00 "6 кадров". (16+).

ТВ-ЦЕНТР
06.00 Х/ф "Полицейский роман". (12+).
07.35 "Православная энциклопедия". (6+).
08.00 Х/ф "Крылья ангела".
10.00 Х/ф "Солдат Иван Бровкин".
11.30 "События". (12+).
11.45 Х/ф "Солдат Иван Бровкин".
12.00 Х/ф "Иван Бровкин на целине". (12+).
13.50 Х/ф "Кабинет путешественника". (12+).
14.30 "События". (12+).
14.45 Х/ф "Кабинет путешественника". (12+).
17.35 Х/ф "Женский приговор". (12+).
21.00 "Постскриптум".
22.05 "Право знать!" (16+).
23.20 "События". (12+).
23.30 Д/ф "Следствие ведет КГБ. Черный крест Пеньковского". (12+).
00.10 Д/ф "90-е. Голосуй или проиграешь!"
00.50 "Спецрепортаж".
01.20 "Хватит слухов!" (16+).
01.45 "Прощание". (16+).

ЗВЕЗДА
05.10 Х/ф "Подкидыш". (6+).
06.20 Х/ф "Королевство Кривых Зеркал". (6+).
08.00 Новости дня. (16+).
08.15 Х/ф "Осторожно, бабушка!" (6+).
10.05 Х/ф "Дачная поездка сержанта Цыбули".
11.45 "Легенды музыки".
12.10 "Легенды кино". Анатолий Ромашин. (12+).
13.00 Новости дня. (16+).
13.15 "Время героев". (16+).
13.35 "Главный день". "Матч века и Лев Яшин". (16+).
14.20 "СССР. Знак качества" с Иваном Охлобыстиным". (12+).
15.10 "Не факт!" (12+).
15.35 Д/с "Война миров". "Советские герои. Битва одиночек". (16+).
16.25 Х/ф "Черные береты".
18.00 Новости дня. (16+).
18.30 Х/ф "Кодовое название "Южный Гром".
21.20 "Легендарные матчи". (12+).
00.25 Х/ф "Я объявляю вам войну". (16+).

гьяд, 4-декабрь

РГВК
07:00,08.30 Время новостей Дагестана
07:20 Передача на лезгинском языке «Вахтар ва инсанар» 12+
08:00 «Мой малыш» 12+
08:55 Х/ф «Отарова вдова»
10:20 «Психологическая азбука» 12+
10:50 «Культурный код» 0+
11:15 «Городская среда»
11:40 «Дагестан туристический» 0+
11:55 «Полный газ» 0+
12:05 «Арт-клуб» 0+
12:30 Детские новости 0+
12:45 «Умники и умницы Дагестана» 0+
13:10 «Удивительные горцы»
13:25 Ток-шоу «Общественный интерес» 12+
14:40 Передача на лезгинском языке «Вахтар ва инсанар» 12+
15:20 «Ульяна спросит» 0+
16:15 «Колуса» 12+
17:05 «Точка зрения» 12+
17:20 «Человек и право»
18:30 Детские новости 0+
18:45 Передача на цахурском языке 12+
19:30 Время новостей Дагестана. Итоги
20:35 «Служа Родине» 12+
20:50 Ток-шоу «Говорить разрешается» 12+
22:10 Обзор газет 12+
22:20 Первый дагестанский эстрадный ретро-фестиваль «Долалай» 0+
00:05 Д/ф «День горца. Ашильта» 0+
00:20 «Дагестанский календарь» 0+

ПЕРВЫЙ
05.15 "Петровка, 38". (12+).
06.00,10.00,12.00 Новости
06.10 "Петровка, 38". (12+).
06.55 "Играй, гармонь любимая!" (12+).
07.40 "Часовой". (12+).
08.10 "Здоровье". (16+).
09.20 "Мечталлион". Национальная лотерея. (12+).
09.40 "Непутевые заметки".
10.15 "Жизнь других". (12+).
11.10 Повара на колесах.
12.15 Д/ф "Обыкновенный гений". (12+).
13.20 Х/ф "Свой среди чужих, чужой среди своих".
15.15 "Горячий лед".
18.05 Д/с "Романовы". (12+).
19.10 "Поем на кухне всей страной". (12+).
21.00 "Время".
22.35 "Что? Где? Когда?"
23.45 "Горячий лед".
01.15 "Моя родословная".
01.55 "Наедине со всеми".

РОССИЯ 1
05.40 Х/ф "Несмешная любовь". (12+).
07.15 "Устами младенца".
08.00 Местное время. Воскресенье.
08.35 "Когда все дома".
09.25 "Утренняя почта".
10.10 "Сто к одному".
11.00 "Вести".
11.50 Х/ф "Одно лето и вся жизнь". (12+).
16.00 "Вести".
17.00 "Песни от всей души".
18.00 "Всероссийский конкурс юных талантов "Синяя Птица".
19.00 "Песни от всей души".
20.00 "Вести недели".
22.00 "Москва. Кремль. Путин".
22.40 "Воскресный вечер с В.Соловьевым". (12+).
01.30 "Век суда". (12+).
02.20 "Судьба человека с Б. Корчевниковым". (12+).

НТВ
05.00 Т/с "Инспектор Купер". (16+).
06.35 "Центральное телевидение". (16+).
08.00 "Сегодня".
08.20 "У нас выигрывают!"
10.00 "Сегодня".
10.20 "Первая передача".
11.00 "Чудо техники". (12+).
11.55 "Дачный ответ".
13.00 "НашПотребНадзор". (16+).
14.05 "Однажды". (16+).
15.00 "Своя игра".
16.00 "Сегодня".
16.20 "Следствие вели..."
18.00 "Новые русские сенсации". (16+).
19.00 "Итоги недели".
20.20 "Суперстар! Возвращение. Новый+".
23.15 "Звезды сошлись".
00.45 "Основано на реальных событиях". (16+).
03.30 Т/с "Профиль убийцы"

ДОМАШНИЙ
06.30 "6 кадров". (16+).
06.50 Мелодрама "Евдокия". (16+).
08.55 Мелодрама "Олюшка". (16+).
10.55 Мелодрама "Следуя за сердцем". (16+).
14.45 Мелодрама "Садовница". (16+).
18.45 "Пять ужинов". (16+).
19.00 Т/с "Ветреный", 65 с. (Турция). (16+).
19.40 Т/с "Ветреный", 66 с. (Турция). (16+).
20.15 Т/с "Ветреный", 67 с. (Турция). (16+).
21.50 Т/с "Ветреный", 68 с. (Турция). (16+).
22.30 Мелодрама "Призрак на двоих". (16+).
00.20 Мелодрама "Возмездие". (16+).
03.30 Д/ф "Нотариус". (16+).

ТВ-ЦЕНТР
05.50 Х/ф "Солдат Иван Бровкин".
07.20 Х/ф "Иван Бровкин на целине". (12+).
09.00 "Здоровый смысл".
09.30 Д/ф "Шесть дней из жизни маршала Рокоссовского". (12+).
10.15 Х/ф "Битва за Москву"
11.30 "События". (12+).
11.45 Х/ф "Битва за Москву"
14.30 "Московская неделя".
15.00 Х/ф "Битва за Москву"
17.35 Х/ф "Маменькин сынок". (12+).
21.10 Х/ф "Улики из прошлого. Тайна картины Коровина". (12+).
00.25 "События". (12+).
00.40 "Петровка, 38". (16+).
00.50 Х/ф "Адвокать Ардашевъ. Кровь на палубе". (12+).
03.45 Х/ф "Крылья ангела". (16+).

ЗВЕЗДА
06.20 Х/ф "Кодовое название "Южный Гром".
09.00 Новости недели с Ю. Подкопаевым. (16+).
09.25 "Служу России". (12+)
09.55 "Военная приемка".
10.45 "Скрытые угрозы".
11.30 "Код доступа".
12.20 "Легенды армии с Александром Маршалом". (12+).
13.15 "Специальный репортаж". (16+).
13.55 Т/с "Точка взрыва".
18.00 Главное с О.Беловой.
19.45 Д/с "Легенды советского сыска". (16+).
23.00 "Фетисов". (12+).
23.45 Х/ф "Дачная поездка сержанта Цыбули".
01.20 Х/ф "Осторожно, бабушка!" (6+).
02.45 Д/ф "Тацинский рейд. Маленькие герои победоносного боя". (12+)

КУЛЬТУРА
28-НОЯБРДИЛАЙ - 4-ДЕКАБРДАЛДИ

ИСЛЕН
06.30,07.00,08.30,10.00,15.00,19.30,23.30 Новости культуры.
06.35 "Пешком..." Москва драматическая.
07.05 Легенды мирового кино.
07.35 Черные дыры. Белые пятна.
08.20 Х/ф "И жизнь, и слезы, и любовь"
10.15 "Наблюдатель".
11.10 XX век.
12.00 Д/ф "Португалия. Замок слез".
12.30 Т/с "Тихий Дон", 6 с.
13.20 Провинциальные музеи России. Александров.
13.50 Д/с "Первые в мире".
14.05 Линия жизни. В. Бочкарев.
15.20 "Агора".
16.25 Д/ф "Виноград на снегу. Фазиль Искандер".
17.15 Инструменталисты. Г.Соколов.
18.40 Д/ф "Три дня из жизни Анны Болейн. Арест, суд и казнь", 1 с.
19.45 Главная роль.
20.05 "Правила жизни".
20.30 "Спокойной ночи, малыши!"
20.50 Больше, чем любовь.
21.30 "Сати. Нескучная классика..."
22.15 Т/с "Тихий Дон", 6 с.
23.05 "Сокровища Московского Кремля". Фильм 5.
00.00 Новости культуры.
00.20 "Кинескоп" с П.Шепотинником

САЛАСА
06.30,07.00,08.30,10.00,15.00,19.30,23.30 Новости культуры.
06.35 "Пешком..." Москва композиторская.
07.05 Легенды мирового кино.
07.35 Х/ф "Человек в проходном дворе"
08.45 Д/с "Забытое ремесло".
09.05 "Сокровища Московского Кремля"
10.15 "Наблюдатель".
11.10 XX век.
12.25 Цвет времени.
12.30 Т/с "Тихий Дон", 7 с.
13.20 Провинциальные музеи России.
13.45 "Игра в бисер" с И. Волгиным.
14.30 Жизнь замечательных идей.
15.05 Новости. Подробно. Книги.
15.20 "Передвижники. Александр III и передвижники".
15.50 "Сати. Нескучная классика..."
16.35 Х/ф "Человек в проходном дворе"
17.40 Инструменталисты. С. Догадин.
18.30 Цвет времени.
18.40 Д/ф "Три дня из жизни Анны Болейн. Арест, суд и казнь".
19.45 Главная роль.
20.05 "Правила жизни".
20.30 "Спокойной ночи, малыши!"
20.50 Искусственный отбор.
21.30 "Белая студия".
22.15 Т/с "Тихий Дон", 7 с.
23.05 "Сокровища Московского Кремля"

АРБЕ
06.30,07.00,08.30,10.00,15.00,19.30,23.30 Новости культуры.
06.35 "Пешком..." Москва пешеходная.
07.05 Легенды мирового кино.
07.35 Х/ф "Человек в проходном дворе"
08.45 Д/с "Забытое ремесло".
09.05 "Сокровища Московского Кремля". Фильм 6.
10.15 "Наблюдатель".
11.10 XX век.
12.30 Т/с "Тихий Дон", 8 с.
13.20 Провинциальные музеи России. Рыбинск.
13.45 Искусственный отбор.
14.30 Жизнь замечательных идей. "Закон химической гармонии".
15.05 Новости. Подробно. Кино.
15.20 "Леонард Фудзита "Часовня Богоматери Мира".
15.50 "Белая студия".
16.35 Х/ф "Человек в проходном дворе"
17.40 Инструменталисты. С.Стадлер
18.25 Д/с "Забытое ремесло".
18.40 Д/ф "Три дня из жизни Анны Болейн. Арест, суд и казнь", 3 с.
19.45 Главная роль.
20.05 "Правила жизни".
20.30 "Спокойной ночи, малыши!"
20.50 Абсолютный слух.
21.30 Власть факта.
22.15 Т/с "Тихий Дон", 8 с.
23.05 "Сокровища Московского Кремля". Фильм 7.

ХЕМИС
06.30,07.00,08.30,10.00,15.00,19.30,23.30 Новости культуры.
06.35 "Пешком..." Москва писательская.
07.05 Легенды мирового кино.
07.35 Х/ф "Человек в проходном дворе", 3 с.
08.45 Д/с "Забытое ремесло".
09.05 "Сокровища Московского Кремля". Фильм 7.
10.15 "Наблюдатель".
11.10 Д/ф "Рерих".
12.30 Т/с "Тихий Дон", 9 с.
13.20 Провинциальные музеи России. Богородицк.
13.45 Острова.
14.30 Жизнь замечательных идей.
15.05 Новости. Подробно. Театр.
15.20 Пряничный домик.
15.50 "2 Верник 2". С. Немоляева.
16.35 Х/ф "Человек в проходном дворе"
17.40 Инструменталисты.
18.25 Д/ф "Лесной дворец Асташово"
19.00 Открытая книга. С. Кубрин.
19.45 Главная роль.
20.00 Торжественное открытие XXIII Международного телевизионного конкурса "Щелкунчик".
21.45 Д/с "Запечатленное время".
22.15 Т/с "Тихий Дон", 9 с.
23.05 "Сокровища Московского Кремля". Фильм 8. "Саккос Митрополита Алексия".
00.20 Острова.

ЖУЬМЯ
06.30,07.00,08.30,10.00,15.00,19.30,23.30 Новости культуры.
06.35 "Пешком..." Москва дворянская.
07.05 Легенды мирового кино.
07.35 Х/ф "Человек в проходном дворе", 4 с.
08.45 Д/с "Первые в мире".
09.05 "Сокровища Московского Кремля". Фильм 8.
10.20 Х/ф "Адмирал Нахимов".
12.05 Д/с "Забытое ремесло".
12.20 Открытая книга. С. Кубрин.
12.50 Власть факта.
13.30 Д/ф "Пауль Хиндемит и его благороднейшие видения".
14.30 Жизнь замечательных идей.
15.05 Письма из провинции. Волосовский район
15.35 "Энигма. Эвелин Гленни".
16.15 Д/с "Первые в мире".
16.35 Х/ф "Человек в проходном дворе"
17.40 Инструменталисты. Концерт-посвящение А. Никитину.
19.00 "Смехоностальгия".
19.45 Всероссийский открытый телевизионный конкурс юных талантов "Синяя птица".
20.50 Искатели. "Валентин Серов. Тайна последнего шедевра".
21.35 Х/ф "Раба любви".
23.10 "2 Верник 2". Н. Вдовина и А. Шумский.
00.20 Х/ф "Grand Канкан".

КИШ
06.30 "Леонард Фудзита "Часовня Богоматери Мира".
07.05 М/ф: "Сказка о царе Салтане"
08.20 "Учитель словесности".
10.05 "Обыкновенный концерт".
10.35 Х/ф "Раба любви".
12.05 Земля людей. "Уильта. Память - мой рай".
12.35 "Передвижники. Александр III и передвижники".
13.05 Д/ф "Волшебные песни животных с Дэвидом Аттенборо".
14.00 Черные дыры. Белые пятна.
14.40 Д/с "Эффект бабочки". "Шахтеры. Жертвы промышленной революции".
15.10 "Рассказы из русской истории". В. Мединский.
16.15 Отсекая лишнее. "Глеб Держинский. Как древний эллин".
17.00 Х/ф "Длинный день".
18.25 Д/ф "Когда исчезнут деньги..."
19.05 Х/ф "Старший сын".
21.15 "Эстрада, которую нельзя забыть". Фильм 7.
22.00 "Агора".
23.00 Х/ф "Три цвета: синий". (Франция - Польша - Швейцария).
00.35 Д/ф "Волшебные песни животных с Дэвидом Аттенборо".

ГЬЯД
06.30 Х/ф "Старший сын".
08.50 Тайны старого чердака.
09.15 Диалоги о животных.
10.00 Передача знаний. Телевизионный конкурс.
10.50 Х/ф "Он, она и дети".
12.05 Невский ковчег. Теория невозможного. Б. Голицын.
12.30 Д/с "Элементы" с Антоном Успенским".
13.00 Д/ф "Престольный праздник. Введение во храм Пресвятой Богородицы".
13.40 Легендарные исполнители.
14.45 Х/ф "Брависсимо". (Италия).
16.30 "Картина мира с Михаилом Ковальчуком".
17.10 Цвет времени.
17.20 "Пешком..." Москва золотая.
17.50 Д/с "Предки наших предков". "Греки. Творцы красоты".
18.35 "Романтика романса".
19.30 Новости культуры.
20.10 Д/ф "Монологи кинорежиссера".
20.55 Х/ф "Тегеран-43". (СССР - Швейцария - Франция).
23.20 Опера "Лючия ди Ламмермур".
01.55 Диалоги о животных. Калининградский зоопарк.

Программа гьазурайди - Насима ВЕЛИБЕГОВА

РАДИО

ИСЛЕН
11.10. Вести «Дагестан»
11.30. Радиоспектакль

САЛАСА
11.10. Вести «Дагестан»
11.30. «Актуально».

АРБЕ
11.10. Вести «Дагестан»
11.30. Встречи в студии.

ХЕМИС
11.10. Вести «Дагестан»
11.30. Время и молодежь.

ЖУЬМЯ
11.10. Вести «Дагестан»
11. 25. Голос Ислама
11.45. Концерт.

КИШ
13.10. Итоги недели.

ГЬЯД
10.10. Соколенок.

Дин

Исламда стхавал

Гьасамудин СЕФИБЕГОВ,
ДаркIушрин хуьруьн мискIинда
худбаяр кIелзавайди

(Эвел - 46-нумрада)

Гзаф вахтара пехилвал авайла, сад масадан гуьгъуьна къекъведа, адан нукьсанар жагъуриз алахъда. Ихьтин крар жедай дуьшуьшарни ава: мисал яз, са касди масадаз адак квай пис хесетдикай лугьузва. "Ибур дуьз кIвалахар туш вуна ийизвайбур" лагьана, вичиз насигьат гайи касдилай кьисас вахчун патал адакай са нукьсан жагъурна, ам адан чинал гьалч хъувун патал адан геле гьатда. ИкI хьайитIа, адан рикI секин жеда, тахьайтIа, адаз гьич ахвар хкведач. Пайгъамбарди *(къуй Аллагьдин салават ва саламар хьуй вичиз)* лагьайвал, виридалай пис инсан, вичиз "кичIе хьухь Аллагьдихъай" лагьайла, "жуваз килиг" лугьузвайди я. Инсандиз дуьз са насигьат гайила, адавай ам кьабулиз тахьун - им рикIин начагъвал я. Са касди "я стха, вуна ийизвай и кар гунагь кар я, ийимир а кIвалах" лагьайла, бязибуруз акI лагьайдалай кьисас вахчуз кIан жезва, варцаралди фикираразва, гьатта йифериз ахварни квахьзава. Им Пайгъамбардин *(къуй Аллагьдин салават ва саламар хьуй вичиз)* рехъ туш, я им Аллагьди ганвай эмирни туш, акси яз, Аллагьди масадан нукьсанра къекъвемир лугьузва.

Алай вахтунда мусурман уьмметдин лап тIал алай месэлайрикай сад гьиба я. Чи фикирдалди, мусурманрин арада чIуру кIвалахрикай гьиба хьиз чIканвай маса шей авач. Вучиз лагьайтIа, гьиба авун регьят кар я. Патав ацукьнавай инсанни яб гудай са кас хьайитIа, гьиба ийиз генани регьят я. Гафарай жаваб це лугьудай ва я тахьайтIа, лагьай гафунай адаз лайихлу тир маса жаза гудай кас авач кьван. Я ам гафарай жаваб гун патал къазидин патав тухудай карни авач. Лап вини кьил бязи дуьшуьшра гьиба ийизвайдаз лугьузвайди "я стха, а гафар лугьумир ман" я. Жув такIан тахьун патал патав гвай касди гьиба ийизвайдаз лайихлу туьгьмет ийизвач. "Фена, а гафар вун вичикай рахазвай касдин чинал лагь, инал адакай гьиба ийимир" лугьудай дуьшуьшар тIимил жезвайвиляй гьиба тIвар алай тIегъуьн чи арада гегьеншдиз чкIанва. Гьиба авун регьят кар ятIани, ам лап чIехи гунагь я.

Са мусурман стхади кьулухъай *(далудихъай)* маса мусурман стхадикай адаз такIан ихтилат ийизватIа, и кардиз гьиба лугьузва. Аллагьди Къуръанда гьиба са мусурман стхадин кечмиш хьанвай маса мусурман стхадин як тIуьнив гекъигнава. Аллагьди лагьанва (*49-сура, 12-аят, мана)*: **"Ва къуй куь садбуру муькуьбурукай гьибет тавурай. Бес квекай садаз кьванни вичин кьенвай стхадин як нез кIан жедани - (гьелбетда) квез а кар гзаф нифреттлу я *(ва гьавиляй квез ам хьиз такIан хьухь адаз ухшар карни - яни мусурман касдикай гъибет авун)*".**

Чна винидихъ лагьайвал, гьиба авун регьят кар я. Кьве кас санал ацукьда ва, са вуж ятIани арадал вегьена, жакьваз эгечIда: "ам мурджиит я, ам ахьинди я… ам ихьтинди я… ам фланди я…". Муькуьдани зил кьада: "эхь ман, я ман…". Гьакъикъатда абуру "жакьвазвай" кас чпиз гьич таниш туширди хьун мумкин я. Са нивай ятIани ван хьайи гаф гваз къекъвезва ва вичиз а кардай суваб жеда лагьана фикирзава. Жедай туш а кардай суваб. Гьатта гьиба ийизвайбур рахазвай касдикай абурун фикир гьахълуди хьайитIани, и кардай гунагь жеда, вучиз лагьайтIа ам чирвал авачиз, гьакI гьевесрин гуьгъуьнаваз фена, авунвай ихтилат я. Аллагьди Къуръанда лагьанва *(5-сура, 2-аят, мана)*: **"Ва куьмек це куьне сада-садаз хъсан крара ва *(Аллагьдихъай)* кичIевал авунин карда. Куьмек гумир куьне сада-садаз гунагьар ва мидявал *(зулум, диндин сергьятар чIур)* авунин карда! КичIе хьухь квез Аллагьдихъай, гьакъикъатда, Аллагь кIеви *(къати)* жаза гудайди я!".**

Са мусурман стхади маса мусурман стхадиз, адан иман артух жедайвал, хъсан кIвалахар авунин карда куьмек гун адан буржийрикай я. Мусурмандин пеше батмиш жезвай инсан къутармишун я, кьуьл гьалчна, ам генани агъуз рахкур хъувун ваъ. ГьакI хьайила, мусурман къутармишиз алахъзавай кас яз хьана кIанда, маса кас цIуз вегьез ва я тахьайтIа батмишариз алахъзавайди - ваъ. Бухарийдини Муслима агакьарнавай гьадисда Пайгъамбарди *(къуй Аллагьдин салават ва саламар хьуй вичиз)* лагьанва *(мана)*: ***"Мусурманар регьимдин, кIанивилин, садаз-садан язух атунин, сада-садахъ галаз алакъа хуьнин карда са бедендиз ухшар ава. Эгер гьа бедендин са чкадихъ кьванни начагъвал галукьайтIа, вири бедендиз тади гуда, ахварни къведач, ифинни акьалтда"***. Чун, мусурманар, гьа ихьтин гьалда авани? Са мусурмандин кIвач галкIана, санал цIуьдгъуьнайла *(са гъалатI хьайила)*, муькуь мусурмандиз а къайдада тади гана кIанда, гуя адан хсуси бедендиз тади гузвай хьиз. Мисал яз, са тупIуз цаз фейитIа, вири беденди тIарвал гьиссда. Инсанди "э-э-э, ам са гъвечIи тIуб я, заз къайгъу авайди туш" лугьудач кьван. Гьар са касди вичи вич ахтармишрай: вичи мусурман уьмметдин са пай хьиз гьиссзавани, гьиссзавачни, адахъ ихьтин гьал авани, авачни. Мусурманри хъсан кIвалахни вирида сад хьиз пайна кIанда, пис кIвалахни. Шад кар хьайила, гьи къайдада мусурмандиз мубаракзаватIа, пис кар хьайилани, гьа къайдада адан язух атана кIанда.

Сада-садаз насигьатарни гана кIанзавайди я. Аллагьди Къуръанда лагьанва *(9-сура, 71-аят, мана)*: **"Амма муъмин итимар ва муъмин дишегьлияр - абур садсадаз куьмекчияр ва дустар я. Абуру дуьз *(хъсан)* кар эмирзава ва пис *(нагьакьан)* кар къадагъа ийизва, капI кьилиз акъудзава, закат гузва ва Аллагьдизни Адан расулдиз муьтIуьгъвалзава. Ахьтинбур - абуруз Аллагьди *(дугъриданни)* регьим ийида *(азабдикай къутармишна Женнетдиз ракъурда)*. Гьакъикъатда, Аллагь - къудратлуди, гзаф камаллуди я!"** И аятдай чаз чир жезвайвал, мусурманри чпин хиве авай ферзерни кьилиз акъудзава, гьа са вахтунда стхавилин буржиярни тамамарзава. Пайгъамбардин *(къуй Аллагьдин салават ва саламар хьуй вичиз)* гьадисда лагьанва *(мана)*: ***"Жедач инсандиз гьакъикъи иман, адаз вичиз кIани затI вичин стхадизни хьана кIан тахьанмаз"***. Эгер чна мусурманар стхаяр тирди хиве кьазватIа, и гьадис чна уьмуьрда къанун яз кьун герек я. И гьадисдал амал авуртIа, инсандиз мусурмандин вилик стхавилин буржиярни кьилиз акъудиз лап регьят жеда. Инсандиз вичиз гьикьван хъсанвилер хьана кIанзаватIа, гьа къайдада адаз мусурман стхадизни хъсанвал хьана кIан хьун герек я. Гьи къайдада чаз чахъ са цаз кьванни галукьна кIанзавачтIа, гьа къайда чаз мусурманар патални гьахьтин кар хьун такIан хьун лазим я. Са касдизни вичин далудихъай вич жакьун хуш жедач. Садазни вичиз тапарар авуна кIанзавач. Вучиз бязибуру чпиз хьана такIан крариз рехъ гузва: масадан намусдик хкIазва, масадан девлетдик хуькуьрзава? Бязибуруз чеб акурла, дуствилелди салам гана, чпиз чин ачухун кIанзава. Бес вучиз абуру масабурун гьакъиндай и кIвалах ийизвач? Винидихъ гъанвай гьадисда Пайгъамбарди араб чIалалди лагьанва: "Ля юъмину…". И гаф таржума авурла "инанмишвал гъидач" лагьай чIал жезва. Алимри лугьузвайвал, ахьтин касдихъ мусурмандихъ хьун лазим тир гьакъикъи иман жедач. Мусурман яз ам амукьзава, вучиз лагьайтIа, адахъ асулдай иман ава.

(КьатI ама)

Диндин месэлайриз талукь суалар пайда хьайитIа, ватцапдин 8-989-653-42-35 нумрадиз кхьихь.

"Лезги газетда" диндин пак кхьинар жезва. Гьавиляй ам чиркин чкайрал гадарун къадагъа я.

Спорт

Кьегьалрин гьуьрметдай

АЗАДДИЗ КЬУРШАХАР КЬУН

Чи мухбир

18-20-ноябрдиз Мегьарамдхуьруьн районда азаддиз кьуршахар кьунай СССР-дин Игит А.Исрафилован ва Украинада кьиле физвай махсус серенжемда телеф хьайи къуллугъчийрин экуь къаматриз бахшнавай турнир кьиле фена. Идакай "Лезги газетдиз" муниципалитетдин администрациядин пресс-къуллугъди хабар гана.

Республикадин дережада аваз тешкилнавай акъажунар, сифте гаф рахуналди, райондин кьил Фарид Агьмедова ачухна. Теклифнавай мугьманрин арада Белиж поселокдин администрациядин кьил Рамиз Гьабибуллаев, тренерар, спортсменар, Мегьарамдхуьруьн райондин идарайрин векилар, дяведин рекьяй къуллугъзавайбур ва масабур авай.

"И турнир районда кьиле тухуз са шумуд йис я, амма цIи ам сифте яз Украинада кьиле физвай махсус серенжемда телеф хьайибурун экуь къаматриз бахшна тешкилнава. Телеф хьайибурни, алай вахтунда кьегьалвилелди серенжемда иштиракзавайбурни - вири чIехи гьуьрметдиз лайихлу игитар я. Са шакни алачиз, чна абуруз вири рекьерай куьмекар гун давамарда.

Заз турнирдиз атанвайбуруз виридаз сагърай лугьуз кIанзава!" - лагьана Ф.Агьмедова мугьманар тебрикдайла.

Турнирдин сергьятра аваз, Мегьарамдхуьруьн райондай махсус серенжемда иштиракзавай са шумуд аскердив муниципалитетдин кьили женгера викIегьвилер къалурунай гьуьрметдин грамотаяр вахкана.

Гуьгъуьнлай рахай Р.Гьабибуллаева гьар йисуз, Абас Исрафилован экуь къаматдиз талукьарна, республикадин дережада аваз азаддиз кьуршахар кьунай акъажунар тешкилзавай Мегьарамдхуьруьн райондин кьилевайбуруз сагърай лагьана. Ада къейд авурвал, и турнирдихъ неинки са спорт вилик тухунин, гьакIни жегьилриз ватанпересвилин тербия гунин метлебни ава.

Турнирда Мегьарамдхуьруьн, СтIал Сулейманан, Хив, Ахцегь, Дербент, Хасавюрт ва са жерге маса районрин командайри иштиракна. Гъалиб хьайибур дипломриз, кубокриз, медалриз, багьа савкьатриз лайиху хьана.

Анваран гъалибвал

ГРЕКРИННИ РИМЛУЙРИН ЖУЬРЕДА КЬУРШАХАР КЬУН

18-20-ноябрдиз Минскда грекринни римлуйрин жуьреда кьуршахар кьунай акъажунар кьиле фена. Олимпиададин къугъунрин гъалибчи Олег Караваеван экуь къаматдиз талукьарнавай международный турнир цIи 29-сеферда тешкилнавай.

Акъажунрин сергьятра аваз вишералди спортсменри чпин алакьунар къалурна. Шад жедай кар ам я хьи, чи ватанэгьли **Анвар АЛЛАГЬЯРОВА** 60 килограммдин заланвал авайбурун арада вич виридалайни викIегь тирди тестикьарна. Адакай турнирдин чемпион хьана.

Къейд ийин хьи, и акъажунра мад са ватанэгьлиди иштиракна: Шуай Мамедов буьруьнждин медалдин сагьиб хьана.

Мад са чемпион

САМБО

И йикъара мад са ватанэгьлидикай дуьньядин чемпион хьана: Къиргъизистанда самбодай дуьньядин дережада аваз кьиле фейи акъажунра Шамил ЗИЛФИКЪАРОВА 1-чка кьуна.

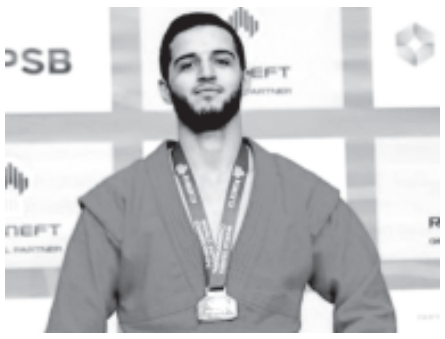

Чемпионат гьакъикъатдани зурбади тир. Ана 50 уьлкведай саки 500-дав агакьна спортсменри иштиракна. Финалдин бягьсина Ш.Зилфикъарова Феликс Уланбегован винел гъалибвал къачуна.

Къейд ийин хьи, цIийи чемпиондин бине Хив райондин КьванцIилрин хуьряй я. Алай вахтунда ам ХМАО-да яшамиш ва ина спортдал машгъул жезва.

7-сеферда

ВОЛЕЙБОЛ

Алатай гьафтеда Кьурагь районда волейболдай генерал Къагьриман Муьгьуьдинован экуь къаматдиз бахшнавай турнир кьиле фена.

"Лезги газетдиз" муниципалитетдин администрациядин пресс-къуллугъди хабар гайивал, акъажунар "Кьурагь райондин агьалийрин арада тирякдиз акси таблигьат тухун" программадин сергьятра аваз тешкилнавай.

Кьурагьрин хуьруьн спортдин комплексда кьиле фейи турнирдин нетижайралди, 1-чкадиз "Кьурагь" команда лайихлу хьана. 2, 3-чкаяр "КIири" ва "Ветеранар" командайри кьуна.

Гъалибчийриз медалар, грамотаяр, спортдин пишкешар гана. Турнирдин спонсор Насими Назаралиева кIвенкIвечи чкаяр кьур командайриз вичин патай пулдин пишкешарни гана.

Акъажунра виридалайни хъсандиз къугъвайди яз Назир Мирзоев хкяна. Ам райондин образованидин къуллугъчийрин профсоюздин председатель Нажмудин Эмиралиеван патай пулдин пишкешдиз лайихлу хьана.

Къейд ийин хьи, лезги халкьдин кьегьал хва генерал Муьгьуьдин Къагьриманован экуь къаматдиз бахшнавай турнир 7-сеферда кьиле фена.

ЛезГи Газет

УЧРЕДИТЕЛЬ:
Дагъустан Республикадин информациядин ва печатдин агентство
367018, Махачкъала, Насрутдинован пр., 1 “а”

КЬИЛИН РЕДАКТОР
М. И. ИБРАГЪИМОВ
(+7 8722) 66-00-60
E-mail: lezgiGazet@yandex.ru

КЬИЛИН РЕДАКТОРДИН ЗАМЕСТИТЕЛЬ
К. Н. ФЕРЗАЛИЕВ
66-13-55

ЖАВАБДАР СЕКРЕТАРЬ
Ш. Ш. ШИХМУРАДОВ
66-02-81

ОТДЕЛРИН РЕДАКТОРАР:

ПОЛИТИКАДИН
Н. М. ИБРАГЪИМОВ
66-00-59

ЭКОНОМИКАДИН
Ж. М. САИДОВА
66-00-63

КУЛЬТУРАДИН ВА ЛИТЕРАТУРАДИН
М. А. ЖАЛИЛОВ
66-00-64

ЯШАЙИШДИН ВА ЧАРАРИН
Р. С. РАМАЛДАНОВА
66-00-57

БУХГАЛТЕРИЯ
66-00-62

КАССА
66-00-56

ЖАВАБДАР КОРРЕКТОР
М. МАГЪАМДАЛИЕВА

ВЕРСТКА ИЙИЗВАЙДИ
Ш. ФЕЙЗУЛЛАЕВА

НУМРАДИН РЕДАКТОР
Ж. САИДОВА

Газет йиса 52 сеферда акъатзава
Газет алакъадин, информационный технологийрин ва массовый коммуникацийрин хиле гуьзчивал авунин рекьяй Федеральный къуллугъдин Дагъустан Республикада авай Управлениди 2019-йисан 22-апрелдиз регистрация авуна.
Регистрациядин нумра ПИ № ТУ 05-00420
Макъалаяр редакцияди туькIуьр хъийизва.
Макъалайриз рецензияр гузвач ва абур элкъвена вахкузвач. Редакциядинни макъалайрин авторрин фикирар сад тахьун мумкин я. Газетда чап авун патал теклифнавай материалра гьанвай делилрин дуьзвилин ва керчеквилин патахъай жавабдарвал авторрин чпин хиве гьатзава.

РЕДАКЦИЯДИН ВА ИЗДАТЕЛДИН АДРЕС:
367018, Махачкъала, Насрутдинован проспект, 1 “а”. Печатдин кIвал

ГАЗЕТДИН ИНДЕКСАР:
Йисан - ПП200
Зур йисан - ПП171

Чап ийиз вахкудай вахт - 21.00
Чап ийиз вахкана - 16.30

Газет **“Издательство” “Лотос”** ООО-дин типографияда чапна.
367000, Махачкъала, Пушкинан куьче, 6.
Тираж 6352

(Гь) - И лишандик квай материалар гьакъидихъ чапзавайбур я.
(12+) - Икьван яшар хьанвайбуру кIелрай

НАШИ РЕКВИЗИТЫ:
ГБУ “Редакция республиканской газеты “Лезги газет”
УФК по РД
Отделение - НБ РД г.Махачкала
БИК - 048209001
ИНН - 0561051314/КПП - 057101001
Р/Сч - 40601810100001000001
Л/Сч - 20036 Ш60090

Малумат

Махачкъалада Гь.Гьажибегован 120 йисан юбилей къейдда

Алай йисан **8-декабрдиз**, йикъан сятдин **2-даз** Махачкъалада, Р.Гьамзатован тIварунихъ галай милли ктабханада, машгьур алим **Гьажибег ГЬАЖИБЕГОВАН 120 йис** тамам хьуниз талукьарнавай мярекат кьиле фида.

Гь.Гьажибегован чалишмишвилер себеб яз,1928-йисуз лезги чIалал сад лагьай газетдиз экв акуна. ГьакIни алимдин лайихлувилерикай сад ам я хьи, ада лезги чIалан алфавитни арадал гъана.

Алкьвадар Гьасанан тIварунихъ галай медениятдинни марифатдин центради тешкилзавай и мярекатда ашкъи авай гьар са ватанэгьлидивай иштиракиз жеда.

ЦIийи тIварар

Сагъламвал хуьз...

Мерд Али ЖАЛИЛОВ

И йикъара Астрахань шегьердай чав шад хабар агакьна. Ана, государстводин медицинадин университетда, фадлай кIвалахзавай духтур-анестезиолог-реаниматолог, дуркIунрин азаррин рекьяй кафедрадин ассистент, кьепIирви хва **Казим Гьуьсейнович ГЬАСАНОВА** вичин пешекарвилин хиляй, инсандин дуркIунрин азарар алудиз, абур сагъардай цIийи рекьер, дарманар, тадаракар, технологияр ахтармишиз, хейлин йисар тир. Гила а ахтармишунрин бинедаллаз мадицинадин илимрин кандидатвилин дережа хвенва. Диссертацийрин советдин къарардалди (17-ноябрь, 2022-йис, 73-нумра) ам тестикьарни авунва.

Шадвалдай кар мадни ам я хьи, Казим Гьуьсейновича вичин диссертация гьа и вузда кIвалахзавай маса лезги хва, ери-бине Докъузпара райондин Миграгъай тир медицинадин илимрин доктор, профессор, машгьур хирург **Элдар Абдурагьимович КЧИБЕГОВАН** гьилик тамамарна, алимрин советдин вилик гьана.

Алимрин советдал рахай илимрин доктор О.С.Полунинади, илимрин кандидат И.В.Севастьяновади, масабуру жегьил алимдин кIвалахдиз виниз тир къимет гана, инсанрин сагъламвал хуьнин рекье адахъ авай метлебдикай, теклифзавай терапиядин цIийивиликай, виниз тир хийирлувиликай лагьана ва и агалкьун чи ватанэгьлийри (руководителди ва ассистентди) уьлкведин медицинадин илимдик ва тежрибадик еке пай кутун тирди къейдна.

TIварар кьунвай кьве ватанэгьлидини, медуниверситетда студентриз чирвилер гузвайди хьиз, Астрахань шегьердин “РЖД - Медицина” тIвар алай больницадани хирургар яз кIвалахзава, вишералди чпи сагъар хъувур инсанрин патай гьуьрмет ва авторитет къазанмишнава. Абурун тIварар, Россияда хьиз, къецепатан хейлин уьлквейрани машгьур я.

Чна чи кьегьал рухвайриз къачунвай дережаяр ва алукьзавай ЦIийи 2023-йис рикIин сидкьидай мубаракзава.

Чи халкьдин сагъламвилин къаравулда акъвазнавай квехъ къуй мадни агалкьунар хьурай!

“ЛГ”-дин 46-нумрадиз акъатай кроссворддин жавабар:

ДУЬЗ ЦIАРАРА: 5. БацIу. **6.** Цирав. **7.** Шкьакь. **10.** Иркутск. **11.** Цагъам. **12.** Ачкар. **14.** Алуга. **15.** Араба. **20.** Перде. **23.** Елкен. **24.** Рамазан. **25.** ПенцI. **26.** Кьенят. **27.** Алем.

ТИК ЦIАРАРА: 1. Сафвал. **2.** Сирке. **3.** Тарта. **4.** Пайгар. **8.** Гими. **9.** Чкал. **13.** Кьурагь. **16.** Пенжер. **17.** Гъери. **18.** Чене. **19.** Пенжек. **21.** Ампер. **22.** Азият.

ЦIийи гафарган

Мукьвара Махачкъалада алим **Саимат ЮЗБЕГОВАДИН** редакциядик кваз **“Лезги-урус гафарган”** чапдай акъатнава. Адан авторрин арада Букар Талибов, Нариман Абдулмуталибов ва Саимат Юзбегова ава.

Гафарганда саки 30 агъзурдав агакьна гафар гьатнава. “Алеф” чапханада 500 экземплярдин тираж аваз акъатнавай гафарган 766 чиникай ибарат я.

Гафарган Махачкъалада М.Гьажиеван куьчеда авай Дагъустандин ахтармишунрин федеральный центрадай (виликан илимдин центр) **1500 манатдай** маса къачуз жеда.

И.С. Алипулатов

2022-йисан 14-ноябрдиз жемиятдин, сиясатдин деятель, РД-дин Халкьдин Собранидин депутат Ильман Субгьанович Алипулатов денбеден рагьметдиз фена.

Им неинки адан багьрияр, мукьва-кьилияр, дустар, гьакI республикадин вири меденият, журналистика, университетда адахъ галаз санал кIвалахайбур, студентар ва адахъ галаз таниш гьар са кас патал чIехи магьрумвал я.

Ильман Субгьановича 40 йисалай гзаф вахтунда региондин государстводин СМИ-дин хиле кIвалахна. И девирда ада вич алакьунар, хсуси жигьет, рехъ авай журналист ва регьбер, хъсан тешкилатчи ва муаллим яз къалурна.

РД-дин “Экономикадин ва праводин колледж” ГБПОУ-дин директор Гьайдаров Насир Алиевича ва колледждин вири коллективди Ильман Алипулатован багьрийриз, мукьва-кьилийриз башсагъ-лугъвал гузва. Чи дустунин экуь къамат чна рикIера хуьда.

2023-йис патал

ЛезГи Газет

кхьихь!

ИНДЕКСАР: *йисанди - ПП200*
6 вацранди - ПП171

почтадин отделенийрай газетдин къимет:
йиса - 935 манатни 94 кепек
6 вацра - 515 манатни 28 кепек

“Дагпечатдин” киоскрай:
йиса - 456 манат
6 вацра - 228 манат

Киоскрай вахчун патал газет квевай “Дагпечатдин” киоскра ва Махачкъалада, Бейбулатован куьчедин 2-нумрадин дараматда, кхьиз жеда.

Чи бухгалтериядай:
“Лезги газетдин” редакциядай чпи хутахдайбур :
йиса - 325 манат
6 вацра - 162 манатни 50 кепек

Чи газет кхьинин патахъай суалар пайда хьайитIа, экуьнин сятдин 9-далай нянин сятдин 6-далди и нумрадиз зенг ийиз жеда: 8-928-584-16-72

Кроссворд

ТуькIуьрайди - Магьад МЕГЬДИЕВ

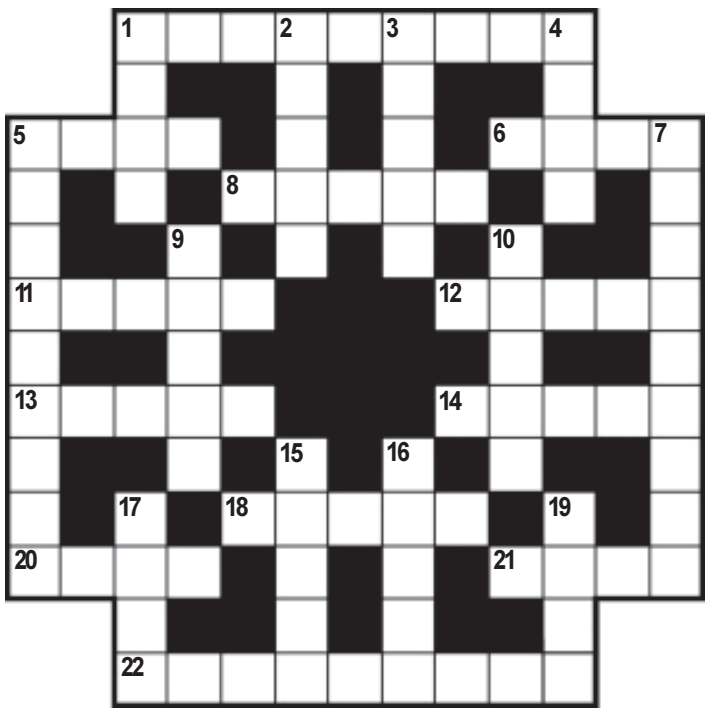

ДУЬЗ ЦIАРАРА: 1. Хуьруьн майишатдин хилерикай сад. **5.** ЧIижери кIватIзавай ширинлух. **6.** Лезги чIалалди акъатзавай журналрикай сад. **8.** Кьилел алукIдай кIерпIе. **11.** СМИ-дин такьат. **12.** Секинсузвилин гьисс. **13.** Хийир, къазанжи. **14.** Муьгьуьр, печать. **18.** Гъвечiи аял. **20.** Лавар. **21.** Лезги чIалан диалект. **22.** Беябурчивал.

ТИК ЦIАРАРА: 1. Гъил ачух, заха. **2.** Фикир. **3.** Инсаф, инсафлувал. **4.** Яру рангунин багьа къаш. **5.** Алай чIаван Сталинград. **7.** Лезги район. **9.** Духтур. **10.** Мектебда, медресада кIелзавайди. **15.** Жанг. **16.** КIамаш. **17.** Багьа яз хуьзвай затI. **19.** “Жаваб” гафунин антоним.